

**WYŻSZA SZKOŁA HUMANISTYCZNA
im. Aleksandra Gieysztor
WYDZIAŁ PEDAGOGICZNY**

Nr albumu 28047

TERESA WOŹNIAK

**INFRASTRUKTURA
SPOŁECZNO-OŚWIATOWA
DĄBRÓWKI**

**Praca magisterska
napisana pod kierunkiem
prof. Józefa Miąso**

PULTUSK 2002

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	3
ROZDZIAŁ I	
ZARYS DZIEJÓW DĄBRÓWKI.....	6
ROZDZIAŁ II	
MIEJSCA KULTU	
2.1. Kościół i jego wystrój.....	21
2.2. Cmentarz i inne miejsca święte.....	37
2.3. Duszpasterze.....	40
2.4. Parafianie.....	43
ROZDZIAŁ III	
ROZWÓJ SZKOLNICTWA	
3.1. Szkolnictwo w Dąbrówce do 1918 roku.....	48
3.2. Obraz oświaty we wsi w latach 1918-1945.....	59
3.3. Organizacja szkolnictwa w Dąbrówce w latach 1945-1980.....	69
3.4. Stan szkolnictwa od roku 1980 do chwili obecnej.....	80
ROZDZIAŁ IV	
DZIEJE BIBLIOTEKI.....	100
ROZDZIAŁ V	
ROZWÓJ OCHOTNICZEJ STRAŻY POŻARNEJ.....	128
Zakończenie.....	146
Bibliografia.....	150
Aneksy.....	155

WSTĘP

Prezentowana praca jest pierwszą próbą ujęcia z laickiego punktu widzenia dziejów Kościoła, szkolnictwa, Gminnej Biblioteki Publicznej i Ochotniczej Straży Pożarnej w Dąbrówce jako instytucji. Wywierają one olbrzymi wpływ na wszystkie dziedziny życia, od zagadnień kultury i obyczajów poczynając, na sprawach politycznych i gospodarczych kończąc.

Moje zainteresowanie dziejami Dąbrówki zaczęło się, gdy 20 lat temu zamieszkałam w tejże miejscowości i podjęłam tu pracę jako nauczycielka w Szkole Podstawowej. Obserwując otaczającą mnie rzeczywistość zadawałam sobie wiele pytań, np.: jak kształtowała się infrastruktura społeczno-oświatowa w Dąbrówce na przestrzeni dziejów, co zmieniło się w funkcjonowaniu instytucji, jak wyglądał dorobek kulturalny i jakim ulegał przeobrażeniom?

Motorem do podjęcia poszukiwań w tym zakresie stało się rozpoczęcie studiów uzupełniających w Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku.

Zagadnienie infrastruktury społeczno-oświatowej i wszelkie sprawy z nim związane były i są przedmiotem zainteresowania nie tylko władz samorządowych, ale również wielu mieszkańców interesujących się historią miejscowości. Mam nadzieję, iż niniejsza praca stanie się próbą wyjścia im na przeciw.

Konstrukcja pracy oparta jest na układzie chronologiczno-przedmiotowym i składa się z 5 rozdziałów. Rozprawę zapowiada krótka prezentacja dziejów miejscowości do roku 1945, co moim zdaniem pozwoli lepiej wczuć się w sytuację interesujących nas placówek. Głównie w niej przedstawię warunki geograficzne i osadnicze, w jakich ukształtowała się osada oraz ich wpływ na jej gospodarczy charakter. W tej części pracy omówione zostanie też zagadnienie przynależności parafii i gminy w kolejnych podziałach

administracyjnych. Drugi rozdział podzielę na cztery podrozdziały ujmujące dzieje Kościoła parafialnego. W pierwszym przedstawię na podstawie kart ewidencyjnych zabytków ruchomych Kościoła dąbrówieckiego materialne zaplecze parafii. Szczególną uwagę poświęcono sprawie wyglądu oraz wyposażeniu kolejnych Kościołów służących parafii Dąbrówka. Przy opisywaniu istniejącego obecnie Kościoła autorka używa często czasu teraźniejszego, gdyż elementy wystroju architektonicznego nie uległy większym zmianom i zostały opisane według naocznych obserwacji. Drugi podrozdział ukáže inne miejsca święte zwłaszcza cmentarz i kapliczki przydrożne. W trzecim podrozdziale przedstawię kapłanów pełniących funkcję proboszcza, a w następnym życie religijne parafian. Historię szkolnictwa w Dąbrówce prezentuje trzeci rozdział. Ze względu na obfitość materiału podzielono go na 4 podrozdziały, przy czym cenzurami są tutaj najważniejsze wydarzenia w dziejach Polski: odzyskanie niepodległości w 1918 roku, wybuch drugiej wojny światowej oraz czasy powojenne aż do chwili obecnej. Kolejny czwarty rozdział poświęciłam dziejom Gminnej Biblioteki Publicznej. Szczególną uwagę zwrócę na warunki lokalowe, które często były nieodpowiednie. Ostatni zaś rozdział przeznaczyłam na omówienie zagadnień związanych z powstaniem i działalnością Ochotniczej Straży Pożarnej.

Pisząc o tutejszych placówkach, nie można zapomnieć o zaangażowaniu społeczeństwa, dziatwy szkolnej i władz lokalnych w urzeczywistnianiu nowoczesnej wizji wsi. Przecież to dzięki mieszkańcom i samorządom istnieją instytucje, a powoływano je dla zaspokojenia własnych potrzeb religijnych, edukacyjnych czy kulturalnych.

Niniejsze opracowanie zostało wzbogacone fotografiami, które przedstawiają wygląd zewnętrzny i wewnętrzny interesujących nas placówek. Umieszczono je w aneksie.

Na bazę źródłową tejsze pracy składają się dokumenty archiwalne oraz opracowania opisujące w sposób ogólny poruszane w pracy zagadnienia. Na

pierwszym miejscu należy tu wymienić akt erekcyjny parafii Dąbrówka i protokół wizytacji kanonicznej z 1775 roku. Zawierają one wiele danych rzucających światło na najdawniejsze dzieje miejscowości i parafii.

Literatura mówiąca o najdawniejszych dziejach Dąbrówki jest bardzo skromna. Niemniej ważnym punktem wyjścia dla najstarszych dziejów Dąbrówki stała się monografia napisana w 1872 roku przez Leona Bokiewicza, zatytułowana „Opis powiatu radzyńskiego pod względem topograficzno-historycznym, statystycznym, higienicznym i lekarskim”. Na uwagę zasługuje również książka Jerzego Lewickiego, historyka radzyńskiego, pod tytułem „Encyklopedia powiatu wołomińskiego”. Pozycje te nie zawierają wiedzy naukowej, ale oparte są na bogatym materiale statystycznym.

W trakcie pisania rozprawy również korzystałam z dokumentów zgromadzonych w poszczególnych instytucjach działających we wsi. Do tego trzeba dodać zbiór relacji uzyskanych od nauczycieli i mieszkańców Dąbrówki.

Ponadto opracowanie oparte zostało na źródłach drukowanych i literaturze pomocniczej, których bibliografię przedstawiam na końcu rozprawy.

Praca ta powstała na seminarium naukowym w WSH w Pułtusku na Wydziale Pedagogicznym, pod kierunkiem prof. Józefa Miąso, któremu za okazaną pomoc merytoryczną, cenne uwagi i życzliwość autorka składa wyrazy głębokiej wdzięczności. Niemniej serdecznie dziękuję tym wszystkim, którzy w jakikolwiek sposób przyczynili się do powstania tejże rozprawy magisterskiej.

Rozdział I

ZARYS DZIEJÓW DĄBRÓWKI

W środkowo-wschodniej części Polski leży Mazowsze, rozciągające się w dorzeczu środkowej Wisły, do której uchodzą: Wilga, Świder, Bug z Liwcem i Narwią, Pilica oraz Bzura. Krainę tą w dawnych czasach dzielono na mniejsze jednostki geograficzne zwane Mazowszem Północnym, Mazowszem Rolnym i Mazowszem Leśnym. Granicę między Mazowszem Północnym a pozostałymi wyznaczała rzeka Bug, natomiast granicę między Mazowszem Rolnym a Mazowszem Leśnym kreśliła rzeka Wisła¹.

Terytorium Dąbrówki można jednoznacznie przyporządkować do Mazowsza Leśnego jako jednostki geograficznej. Obejmuje ono ziemie położone w widłach Wisły i Bugu, w kierunku północnym. W tym to regionie, w północno-wschodniej części powiatu wołomińskiego, w odległości 14 km na północno-wschód od Radzymina, leży osada – Dąbrówka.

Do cech charakterystycznych omawianego obszaru w ubiegłych stuleciach należało duże zalesienie. Tereny między Wisłą a Bugiem zalegały puszcze: Starogrodzka, Osiecka, Dębska, Słupska, Jadowska i Kamienicka². Zatem początkowo ziemie Dąbrówki pokryte były lasami, z których w wyniku gospodarczej działalności człowieka dziś pozostały niewielkie ślady. Obecnie tylko północną część wsi zajmują niewielkie zespoły leśne, porastające piaszczyste wydmy. Są to pozostałości dawnych puszczy nadbużańskich, które w znacznej części zostały wykarczowane jeszcze przed I wojną światową³.

Gęste zalesienie utrudniało początkowo rozwój osadnictwa i stanowiło trudność w dotarciu do kościoła czy też w kontaktach z okolicznymi wioskami. Dość znaczne utrudnienie w komunikacji, jak i zagrożenie dla oma-

¹ K. SAYSSE-TOBICZYK, *Na Mazowszu*, Warszawa 1964, s. 51.

² B. GIERLACH, *Świt Mazowsza.*, Warszawa 1984, s. 12.

³ J. LEWICKI, *Encyklopedia powiatu wołomińskiego*. Radzymin 1974, s. 68.

wianej wsi, stanowiła również rzeka Bug, płynąca w odległości 3 km od osady, która niekiedy wylewając niszczyła dobytek tutejszych mieszkańców. W pracy Leona Bokiewicza czytamy: „*Wylewy te nieregularne i o różnej rozległości, zdarzały się po obfitych w opady śniegu zimach, a także w lipcu i sierpniu (...) od strony powiatu radzymińskiego brzegi niskie, a od pultuskiego wysokie*”⁴.

Obszar Dąbrówki jest terenem nizinnym, który prawie w całości zajmują gleby bielcowe niałowe. Jak wszystkie gleby Mazowsza, wykształciły się one na podłożu piasków, ilów i lekkich glin. Są to ziemie dość dobre i łatwe w uprawie⁵. Dominuje tu uprawa: żyta, owsa, ziemniaków i seradeli⁶.

Omawiany teren nigdy nie posiadał bogactw naturalnych poza niedużymi pokładami gliny, które pod koniec XIX w. wykorzystano do wyrobu cegły. Najstarsza praca tak przedstawia to zjawisko: „*W całym powiecie jest nie więcej niż 10 cegielni i to nie wszystkie ciągle czynne: 1 w Rasztowie, 2 w Kraszewie, 3 w Dąbrówce, 4 w Jaktorach*”. Obecnie w Dąbrówce nie istnieją cegielnie.

Pod względem klimatycznym interesujący nas teren nie wyróżniał się niczym szczególnym. Podobnie jak całość ziem polskich podlegał zmienności klimatu przejściowego pomiędzy kontynentalnym klimatem Europy Wschodniej i oceanicznym klimatem Europy Zachodniej. Zmiany pogodowe mogą tu występować w bardzo krótkim czasie, z dnia na dzień, lub nawet z godziny na godzinę. Obserwuje się także zmiany periodyczne, powtarzające się w ciągu dłuższego czasu, np.: występowanie po sobie kolejnych okresów suchych i wilgotnych⁷. Zmiany te musiały mieć ogromny wpływ na życie człowieka

⁴ L. Bokiewicz, *Opis powiatu radzymińskiego pod względem topograficzno-historycznym, statystycznym, higienicznym i lekarskim*, Warszawa 1872, s. 34 i 35.

⁵ B. Gierlach, *Świt...*, dz. cyt., s. 13.

⁶ J. Lewicki, *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 68.

⁷ J. Kostrowicki, *Środowisko geograficzne Polski. Warunki przyrodnicze rozwoju gospodarki narodowej*, Warszawa 1986, s. 282-285.

zajmującego się głównie rolnictwem, bo jeśli na inne czynniki środowiska geograficznego człowiek mógł wpłynąć, w tym przypadku był bezradny.

Powstanie Dąbrówki łączy się ściśle z warunkami osadniczymi danego terenu. Mazowsze było krainą pokrytą ogromnymi obszarami leśnymi. Dlatego ze względu na specyficzne warunki geograficzne osadnictwo na omawianym terenie rozwijało się bardzo powoli. Od czasów pierwszych Piastów zamieszkałe były głównie tereny Mazowsza Północnego, zaś ziemie między Wisłą, Bugiem i Liwcem dopiero po pewnym czasie zostały osiedlone. W XIV stuleciu miała tu miejsce silna kolonizacja z Mazowsza zachodniego. Kolonizację prowadzili tu książęta, możnowładcy, otrzymujący nadania rozległych przestrzeni, a przewagę miało tu przede wszystkim osadnictwo samorzutne ludzi niezależnych, takich jak drobna szlachta. Pod koniec XIV wieku osadnictwo drobnoszlacheckie objęło tereny biegnące w kierunku górnej Narwi i Bugu, co sprawiło, że obszar zalesiony zmieniał się na korzyść krajobrazu leśno-polnego⁸.

Ludność zamieszkująca omawiany obszar składała się głównie ze szlachty i chłopów. Przykładem najstarszego i najliczniejszego rodu szlacheckiego na Mazowszu był ród Korwinów, liczący około 2 tysięcy rodzin. Szlachectwo nabywało się z urodzenia albo przez nadanie tytułu za zasługi, np. wojenne od panującego pana, często również na żądanie rodowej szlachty. Tym sposobem znaczna liczba ludzi wolnych na Mazowszu stała się tzw. szlachtą zagrodową, która dziedziczyła ziemię i uprawiała ją własnymi rękoma. *„Z ogólnej ilości 14648 gospodarstw przeszło 12000 uprawiane było przez drobną szlachtę zagrodową, a nie przez pańszczyźnianych chłopów”*⁹. Stąd na omawianym terenie przeważała owa szlachta zwana też szlachtą zaściankową. Chłopi stanowili również liczną grupę mieszkańców, a dzielili się na wolnych i kmieci¹⁰.

⁸ B. Gierlach, *dz. cyt.*, s. 100.

⁹ K. Sajsse-Tobiczyk, *Na...*, *dz. cyt.*, s. 72-75.

¹⁰ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 72.

O początkach istnienia i przeszłości Dąbrówki niewiele można powiedzieć. Bujnie rozwijające się w XV w. na tych terenach osadnictwo pozwala przypuszczać, że osada Dąbrówka istniała już w XIV w., a na pewno w pierwszej połowie XV w., skąd pochodzą pierwsze informacje. W Instytucie Historii PAN, w Pracowni Atlasu Historycznego w Warszawie znajdują się dokumenty z lat 1414-1425, mówiące o najstarszych dziejach tejże miejscowości. Jeden z nich głosi, że żona Franciszka z Sobikowa ziemi czerskiej została spleciona z części w Sokołowie (może Sokołowek) i Dąbrówce przez Mikołaja (plebana w Lewiczynie) oraz przez córki Wita (dziedzica z Sokołowa): Śmichnę, Hankę i Dorotę. Ponadto Stanisław i Katarzyna z Sokołowa sprzedali połowę swojej części w Dąbrówce Felisławowi z Czajek. Inny dokument podaje, że w 1425 roku „*Jan z Dąbrówki miał sprawę z Sądkiem z Sokołowa o działkę i o kmięcia*”¹¹. Są to jedyne i najstarsze obecnie dokumenty świadczące o istnieniu życia na tych terenach.

Myszę, że w rozwoju gospodarczym i kulturalnym omawianej wsi poważną rolę odegrał międzynarodowy szlak handlowy, który począwszy od XV w. biegł z Warszawy przez Radzymin, Zawady, Chajęty, Dąbrówkę, Lasków, Wyszaków i aż na Litwę¹².

W tym czasie wiele zależało od szlachty. Ta grupa społeczna decydowała o wielu różnych i ważnych dla kraju czy regionu sprawach. Wielu mogło fundowało budowę kościołów bądź ofiarowywało ziemię pod ich budowę. Sprzyjała temu bujnie rozwijająca się sieć parafialna, która sprawiła, że w XIV w. każda większa osada miała swój kościół¹³.

To zjawisko miało miejsce w Dąbrówce. W 1429 r. Jan Czarny Słęka z Główczyzna, Dylewa i Siedlca, herbu Awdaniec, nabył część omawianej wsi. Po 13 latach razem ze współwłaścicielami Dąbrówki oraz z dziedzicami Cha-

¹¹ Pracownia Atlasu Historycznego. Warszawa. Fragmenty wyżej przedstawione pochodzą z kartek (nienu-merowane) Adama Wolffa, udostępnione przez Pana Kazimierza Pacuskiego.

¹² J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 65.

¹³ B. Gierlach, *dz. cyt.*, s. 199.

jęt i Laskowa wybudował świątynię i erygowano tu parafię kościelną wyłączoną z macierzystej parafii Klembów¹⁴. Jerzy Lewicki tak opisuje to wydarzenie: „*W pierwszej połowie XV wieku wieś musiała mieć już dość duże znaczenie, jeżeli weźmiemy pod uwagę, że w 1442 roku powstała tu parafia erygowana przez biskupa płockiego, księcia Kazimierza, brata księcia panującego Bolesława IV*”¹⁵. Zatem Dąbrówka stała się wsią parafialną. Dla porównania: Niegów erygowano w 1468 r., Radzymin w 1473 roku¹⁶. Więcej na temat tego Kościoła w rozdziale drugim.

Parafia nasza należała od początku istnienia aż do 1818 roku do diecezji płockiej, następnie do diecezji i archidiecezji warszawskiej, a od 1992 r. włączono ją do nowo utworzonej diecezji warszawsko-praskiej¹⁷.

Terytorium naszej parafii ulegało przemianom w ciągu wieków. Pierwsze dane o składzie parafii pochodzą z kopii dokumentu erekcyjnego z 1442 roku. Wówczas założono tu parafię z trzech wiosek: Dąbrówki, Chajęt i Laskowa¹⁸. W następnych latach liczba wiosek stopniowo się zwiększała. W 1775 roku obejmowała 15 wiosek¹⁹, a w 1955 r. aż 25 osad²⁰. Od 1992 r. w skład parafii wchodzi 15 wiosek²¹. Dane powyższe przedstawia tabela poniżej.

¹⁴ K. Pacuski, *Jan Słęka – kanclerz mazowiecki, dziedzic Dąbrówki i wójt Lipin*, [w:] „Więści Podwarszawskie”, 39/1999, s. 10.

¹⁵ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 65.

¹⁶ I. Galicka, H. Sygietyńska, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 10, Warszawa 1969, z. 27, s. 15 i 20.

¹⁷ Tamże, s. 1.

¹⁸ *Akt erekcyjny z 1442 roku*, Oryginał zaginął, kopie łacińskie zachowano w aktach grodzkich kamienickich. Z odpisu sporządzonego z tych akt dokonano wpisu do akt wizytacyjnych 272, k. 438 n. pod datą 1767 r., sporządził Goryszewski, zebrał Osiecki (brak imion).

¹⁹ M. Grzybowski, *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej. Ziemia Warszawska*, t. 8, Płock 1996, s. 33.

²⁰ Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. I, s. 3.

²¹ Tamże, rozdz. IX, s. 6.

Tabela 1: SKŁAD PARAFII DĄBRÓWKA OD 1442 R. DO 1992 R.

Lp	Miejscowość	1442	1775	1955	1992
1.	Dąbrówka	+	+	+	+
2.	Lasków	+	+	+	+
3.	Chajęty	+	+	+	+
4.	Głuchy	-	+	+	+
5.	Dręszew	-	+	+	+
6.	Wola Rasztowska	-	+	-	-
7.	Guzowatka	-	+	+	+
8.	Trojany	-	+	+	+
9.	Wszebory	-	+	+	+
10.	Chruściele	-	+	+	+
11.	Zaścienie	-	+	+	+
12.	Małopole	-	+	+	+
13.	Wólka Szlązka	-	+	-	-
14.	Ślężany	-	+	+	-
15.	Karpin	-	+	+	+
16.	Działy Czarnowskie	-	-	+	+
17.	Karolew	-	-	+	+
18.	Marianów	-	-	+	+
19.	Józefów	-	-	+	-
20.	Czarnów	-	-	+	-
21.	Kołaków	-	-	+	-
22.	Kowalicha	-	-	+	-
23.	Kuligów	-	-	+	-
24.	Ludwinów	-	-	+	-
25.	Ostrówek	-	-	+	-
26.	Stanisławów	-	-	+	-
27.	Stasiopole	-	-	+	-

Z tabeli wynika, że obszar parafii wraz z latami ulegał powiększeniu. Obecnie liczba wiosek wchodzących w skład parafii Dąbrówka uległa zmniejszeniu. Wiąże się to z wybudowaniem w 1992 r. kościoła w Józefowie, do którego przypisane zostały pobliskie mu wioski.

Czynniki środowiska geograficznego w większym lub mniejszym stopniu wpłynęły na życie społeczeństwa. Mieszkańcy nadbużańskich miejscowości, Dąbrówka była jedną z nich, początkowo trudnili się karczowaniem puszczy i zagospodarowaniem tych ziem. Rzeka Bug przepływająca niedaleko wsi spowodowała, że ludność zajmowała się również rybactwem oraz spławem drewna, bo właśnie tą rzeką spławiano je aż do Gdańska²². Niewątpliwie położenie Dąbrówki nad spławną rzeką Bug przyczyniło się do jej rozwoju gospodarczego.

Na przełomie XIV i XV w. zaszła potrzeba przeprowadzenia zmian o charakterze administracyjno-terytorialnym. Wiązało się to z wymieraniem ksiąząt mazowieckich. Wówczas ziemie, dawne księstwa dzielnicowe, zaczęto nazywać województwami, w nich wyodrębniono powiaty, a mniejsze tereny przyjęły nazwę ziem²³.

Dąbrówka należała do województwa mazowieckiego, powiat kamieńczykowski, ziemia nurska. Leon Bokiewicz tak przedstawił te tereny: „*Od najdawniejszych czasów ta część kraju do Księstwa Mazowieckiego należała, z którego po wcieleniu do macierzystego kraju, kilka utworzonych było województw. Ta przestrzeń kraju od roku 1526, aż do zupełnego rozbioru Polski, mieściła się w województwie mazowieckim i leżała na styku trzech krain. Zachodnia strona, najbliższa Wisły i stolicy, stanowiła część ziemi Warszawskiej, północno-wschodnia strona mieściła się w ziemi Nurskiej, południowo-wschodnia wreszcie do ziemi Liwskiej należała*”²⁴.

Dąbrówka w XVI w., tak jak całe Mazowsze, stanowiła teren rolniczy. Jednak poziomem uprawy i jakością plonów nie dorównywała urodzajnym i lepiej zagospodarowanym ziemiom poznańskim i krakowskim. Obszar między Wisłą a Bugiem, należała do niego Dąbrówka, był terenem najbardziej zacofanym rolniczo. Wynikało to z występowania na tych terenach rozległych

²² J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 72.

²³ K. Sajsse-Tobiczyk, *dz. cyt.*, s. 71.

²⁴ L. Bokiewicz, *dz. cyt.*, s. 3.

puszcz²⁵. Dominacja uprawy roli nad innymi zajęciami wiązała ściśle mieszkańców omawianej wsi z naturalnym środowiskiem, które to nie należało do najkorzystniejszych, ale też nie uniemożliwiało uprawiania roli.

Wiek XVII zahamował rozkwit naszych terenów. Całe Mazowsze nękane było wojnami, m.in. najazdem szwedzkim. Wiele wsi zostało spalonych czy też wyludnionych, gdyż ludność uciekała w lasy w obawie przed utratą życia. Ziemia leżała odłogiem, a przemarsze wojsk obcych i rodzimych przyniosły zarazy i grabieże²⁶.

Tragiczne skutki wojen i zarazy w Dąbrówce odzwierciedla ówczesny pleban parafii, Adam Sienkowski: *„Żadnego inwentarza nie zastałem, tak było spustoszone, że ani kościoła ani żadnej budowy oprócz kaplicy murowanej, w której nabożeństwa odprawiano i budynku jednego zniszczonego, w którym mieszkać niepodobna było i ten się na koniec spalił (...) Rochowi dałem parę wołów, które przez zarazę powietrzną tego roku zdechły, zasiew ozimy i jary dostał ode mnie”*²⁷. Inny dokument głosi: *„w czasie wojen szwedzkich wieś została całkowicie zniszczona wraz z kościołem, a ludność została wymordowana lub też zginęła na skutek epidemii”*²⁸. Zatem należało od podstaw zagospodarować teren Dąbrówki i jej okolice. W 1737 roku nastąpiła budowa nowego Kościoła²⁹. Zagadnienie to zostanie omówione w rozdziale drugim.

Rozwój handlu wewnętrznego umożliwił wymianę produktów między miastem a wsią. Gospodarczo Dąbrówka była związana z pobliskim Radzyminem, gdzie od XVII w. odbywały się targi w środy każdego tygodnia. Ludność naszej osady mogła tam sprzedawać swoje produkty rolniczo-leśne, w zamian zaopatrywała się w wyroby rzemieślnicze³⁰.

²⁵ K. Sajsse-Tobiczyk, *dz. cyt.*, s. 105

²⁶ St. Pazyra, *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Święcickiego*. Warszawa 1974, s. 50 i 51.

²⁷ M. Grzybowski, *Materiały...*, *dz. cyt.* s. 32.

²⁸ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 65.

²⁹ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 32.

³⁰ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 71.

Koniec wieku XVIII to dwa rozbiory Polski, klęska powstania kościuszkowskiego i ostatni rozbiór, który spowodował, że Polska jako państwo znikła z mapy Europy. Tę sytuację boleśnie odczuły wszystkie warstwy społeczne miast i wsi. Zaborcy niemal od razu wprowadzili własne prawa, język, administrację i urzędników³¹. Pomimo represji ze strony zaborców, społeczeństwo na naszym terenie pozostaje wierne swojej tradycji. Ludzie są jak zawsze pracowici, pełni poświęcenia dla ziemi na której wyrosli.

Powstanie kościuszkowskie odcisnęło swe piętno w Dąbrówce, czego dowodem są słowa Jerzego Lewickiego: „*W czasie powstania kościuszkowskiego kościół został spalony przez Rosjan. Przez długi okres czasu nikt nie podjął się odbudowy kościoła i nabożeństwa odprawiały się w drewnianej kaplicy*”³². Następny Kościół powstał w latach 1881-4 ze składek parafian za duszpasterzowania ks. Bartłomieja Pawalskiego³³. Dokładniejsza analiza tego zagadnienia w rozdziale drugim.

Pamięć o powstaniu trwa wśród ludzi Dąbrówki do chwili obecnej. Na początku 1918 roku powołano Komitet Budowy Pomnika Tadeusza Kościuszki. Inicjatorem tego przedsięwzięcia był mieszkaniec Dąbrówki, Piotr Fluks, a twórcą pomnika architekt, artysta Jeziorański. Dzięki ofiarności społeczeństwa Dąbrówki i okolicznych wsi odsłonięcie pomnika nastąpiło w dniu 11 września 1918 roku. Na sztandarze osłaniającym obelisk widniał napis „*Niech żyje wolny polski lud – niech żyje wolna Polska*”³⁴. Opiekę nad pomnikiem powierzono tutejszej młodzieży szkolnej.

³¹ St. Pazyra. *Najstarszy...*, dz. cyt., s. 54.

³² J. Lewicki, dz. cyt., s. 65.

³³ M. Grzybowski, dz. cyt., s. 31.

³⁴ Notatki Mariana Abramczyka (stony nienumerowane) – mieszkańca Dąbrówki, udostępnione przez Czesława Abramczyka.

Po III rozbiórce Polski (1795 r.) „*Austrii przypadła Małopolska z Krakowem po Pilicę, Lubelszczyzna, część Podlasia i Mazowsza po Bug*”³⁵. Zatem Dąbrówkę włączono do zaboru austriackiego. W następnych latach 1809-1815 interesujące nas tereny należały do Księstwa Warszawskiego, a od 1815 roku stanowiły część Królestwa Polskiego, połączonego z Rosją³⁶.

Z 29 na 30 listopada 1830 roku w Warszawie wybuchło powstanie listopadowe. W kościele w Dąbrówce i na targu w Radzyminie odczytywano uniwersały rządu powstańczego³⁷.

Klęska powstania listopadowego spowodowała zaostrzenie ucisku narodowego ze strony wszystkich trzech zaborców. Nastąpiła fala represji w Królestwie Polskim, w wyniku której znaczna część szlachty straciła majątki. Po upadku powstania Dąbrówka weszła w skład powiatu stanisławowskiego³⁸.

Ważny czynnik w rozwoju miast i wsi w XIX wieku stanowiła rozbudowa kolei żelaznej i bitych dróg. W 1843 r. w odległości 2 km od Dąbrówki powstał trakt Praga – Radzymin – Wyszaków – Białystok³⁹. Zapewne ułatwienia komunikacyjne przyczyniły się do ożywienia gospodarczego i kulturalnego Dąbrówki oraz jej okolic.

Lata 1863-1864 nie były szczęśliwe dla omawianej wsi, miały tu miejsce potyczki powstania styczniowego. W ramach represji carskich w 1867 r. Dąbrówkę włączono do powiatu radzyńskiego⁴⁰.

Powstanie styczniowe przyczyniło się do wprowadzenia w 1864 r. reformy uwłaszczeniowej. Znosiła ona poddaństwo, likwidowała pańszczyznę i nadawała chłopom prawo własności do uprawianego gruntu, ale jednocześnie

³⁵ I. Kostrowicka, *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1978, s. 58.

³⁶ Tamże, s. 59; I. Galicka, H. Sygietyńska, *Katalog...*, dz. cyt., s. 1.

³⁷ Notatki M. Abramczyka (strony nienumerowane) – mieszkańca Dąbrówki, udostępnione przez Cz. Abramczyka.

³⁸ Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka - *Kronika*, s.2.

³⁹ I. Galicka, H. Sygietyńska, *dz. cyt.*, s. 1.

⁴⁰ Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka - *Kronika*, s. 2.

wprowadzała podatek gruntowy. Osłabiło to pozycję ekonomiczną szlachty, która pozbawiona pańszczyźnianej siły roboczej ubożała⁴¹.

Dlatego pod koniec XIX w. Dąbrówkę zamieszkiwali chłopci współzyskując z nielicznymi zaściankami szlacheckimi, mieszczącymi się w: Chruścielach, Trojanach, Dręszewie, Ślężanach, Guzowatce, Czarnowie, Jaktorach i Małopolu⁴².

Wprowadzenie reformy uwłaszczeniowej na ziemiach Królestwa Polskiego powiązane z wprowadzeniem samorządu gminnego. Dąbrówka weszła w skład gminy małopolskiej. W pracy Leona Bokiewicza czytamy: „*Powiat radzyński podzielony ostatecznie został na dziewięć gmin, a te są: 1.Gmina radzyńska 2.Gmina klembowska 3.Gmina małopolska 4.Gmina ręczajska 5.Gmina międzyleska 6.Gmina zabrodzka 7.Gmina rudzienkowska 8.Gmina strachowska 9. Gmina jadowska (...) Gmina małopolska:1.Wolica i folwark 2.Wszebory 3.Wólka słopska i folwark 4.Wólka czarnowska 5.Guzowatka i folwark 6.Dąbrówka 7.Dręszew 8.Zatubice 9.Zaścienie 10.Ignatów 11.Józefów 12.Karpin 13.Kowalicha 14.Kółakowo 15.Laskowo, Głuchy i folwarki 16.Laskowo-Jakuszewo folwark 17.Ludwinów 18.Małopole folwark 19.Marianów 20.Opole 21.Ostrówek 22.Ślężany i folwark 23.Słopsk 24.Sokołówek 25.Stasiopole 26.Trojany i folwark 27.Chajęty 28.Chruściele i folwark 29.Cisie 30.Czarnów i folwark 31.Kuligów 32.Jaktory i folwark*”⁴³.

Należy wspomnieć, iż w 1869 r. gm. małopolska liczyła 428 domów. Mieszkało w niej 3941 katolików (1991 kobiet i 1950 mężczyzn), 15 ewangelików (7 mężczyzn i 8 kobiet) oraz 135 osób pochodzenia żydowskiego (63 mężczyzn i 72 kobiety). Żydzi mieszkali głównie w Małopolu i zajmowali

⁴¹ I. Kostrowicka, *Historia...*, dz. cyt., s. 64.

⁴² J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 72.

⁴³ L. Bokiewicz, *dz. cyt.*, s. 34 i 35.

się handlem oraz prowadzili zakłady usługowe: krawiectwo, szewstwo i stolarstwo⁴⁴.

Uwłaszczenie nie rozwiązało problemu wsi polskiej. Powstały małe gospodarstwa chłopskie, które przy niskim stanie kultury rolnej i braku pastwisk nie mogły wyżywić rodzin. Chłopi wyzbywali się swych działek, które przejmowali zamożni gospodarze. Ponadto bogaci chłopi powiększali swój stan posiadania o grunty parcelowane przez właścicieli folwarków. Rosło niezadowolenie wśród małorolnych i bezrolnych, czego wyrazem były zakładane, począwszy od 1905 r., ruchy ludowe⁴⁵.

Pierwsze polityczne stronnictwo chłopskie powstało i działało na terenie zaboru rosyjskiego pod nazwą Polski Związek Ludowy. Po jego upadku zrodził się na Mazowszu ruch siewbiarski, a po nim w 1907 r. ruch zariański. Celem ich działalności było dążenie do przyśpieszenia rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego wsi poprzez szerzenie oświaty rolnej, zakładanie kółek rolniczych, kas pożyczkowo-oszczędnościowych, stowarzyszeń spożywczych, straży ogniowych oraz bibliotek. Ponadto organizowano kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe, wycieczki oraz wystawy⁴⁶.

Od 1906 r. omawiana wieś stała się ośrodkiem ruchu siewbiarskiego, a potem zariańskiego. Na czele ruchu ludowego stał miejscowy organista, Piotr Fluks. Założył on w 1907 r. Kółko Rolnicze im. Staszica, którego przez wiele lat był prezesem. Również z jego inicjatywy powstała Spółdzielnia Mleczarska, Kasa Spółdzielcza, Ochotnicza Staż Pożarna i Biblioteka Publiczna. Współpracowali z nim, m.in.: B. Kryśkiewicz, M. Zadrożny, St. Augustyniak, K. Jóźwiak, i A. Królik. Działalność P. Fluksa doprowadziła „do zatargów z proboszczem, na skutek czego musiał opuścić intratną posadę”⁴⁷.

⁴⁴ Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka – *Kronika*, s. 3; L. Bokiewicz, *dz. cyt.*, s. 61.

⁴⁵ I. Kostrowicka, *dz. cyt.*, s. 64.

⁴⁶ *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975, s. 32-43.

⁴⁷ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 67.

Zagadnienie OSP będzie omówione w rozdziale piątym, natomiast dziejom biblioteki poświęcono rozdział czwarty.

Wojna polsko-rosyjska z 1920 r. nie ominęła Dąbrówki. Gmina małopolska, należała do niej Dąbrówka, była terenem walk. „*W Dąbrówce znajdował się przez kilka dni sztab armii czerwonej, kierujący ofensywą na Warszawę*”⁴⁸.

Szczególną rolę w upowszechnianiu oświaty w najszerszych kręgach społecznych odgrywały zakładane od XIII wieku szkoły parafialne. Na przełomie XV i XVI w. stały się one zjawiskiem powszechnym nie tylko w miastach, ale również na wsi. W początkach XVI w. parafia bez szkoły była zjawiskiem wyjątkowym⁴⁹.

Na terenie gminy małopolskiej do 1914 roku istniały tylko trzy szkoły czterooddziałowe. Mieściły się one w: Załubicach, Dąbrówce i Wolicy. Po odzyskaniu niepodległości zorganizowano w Dąbrówce pełną, 7-klasową Szkołę Powszechną, a po II wojnie światowej 8-klasową Szkołę Podstawową⁵⁰. Do tej kwestii wrócimy w rozdziale trzecim.

W 1926 r. założono pocztę w Dąbrówce. Urządzono ją w budynku należącym do kościoła w tzw. organistówce, a pierwszym naczelnikiem został Seweryn Baczyński, późniejszy sekretarz gminy. Pierwszy telefon podłączono do Ślężan, majątku ziemskiego pana Gralewskiego⁵¹.

W czasie okupacji hitlerowskiej wieś przechodziła ciężkie chwile. Teren Dąbrówki był narażony na represje niemieckie. Wynikało to z samego położenia tych ziem, które na skutek wytyczenia linii granicznej na Bugu między Generalną Gubernią a Rzeszą, stały się terenami bardzo ostro kontrolowanymi przez wojska pograniczne oraz przez żandarmerię. Komendantem policji granatowej na omawianym terenie był Zasadowski, który współprac-

⁴⁸ Tamże, s. 67.

⁴⁹ K. Bartnicka, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1973, s. 56.

⁵⁰ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 30.

⁵¹ Notatki M. Abramczyka (strony nienumerowane), udostępnione przez Cz. Abramczyka.

wał z Niemcami. Człowiek ten wydawał ludzi w ręce hitlerowców oraz sam osobiście znęcał się nad Polakami.

Pierwsze poczynania okupantów wzbudziły wśród ludności przerażenie. Z biegiem czasu grabieże dokonywane przez hitlerowców obudziły w mieszkańcach pragnienie odwetu i oporu. Przyczyniło się to do szybkiego rozwoju na tym terenie zbrojnych organizacji podziemnych. W Dąbrówce działała organizacja akowska, podporządkowana Okręgowi Radzymińskiemu, na której czele stał P. Fluks. Partyzanci przeprowadzili szereg pomyślnych akcji w terenie, m.in. zniszczyli dokumenty sporządzone przez Niemców, dwukrotnie napadli na Urząd Pocztowy celem zagarnięcia pieniędzy na cele organizacji oraz ukradli żywność z magazynów niemieckich⁵².

W czasie II wojny światowej Niemcy przenieśli Urząd Gminy z Małopola do Dąbrówki i stanowisko wójta powierzyli osadnikowi niemieckiemu o nazwisku Rynas. Piastował on krótko to stanowisko, gdyż w 1941 r. wójtem został Henryk Rossa, a od 1942 r. i aż do końca okupacji władzę w Dąbrówce sprawował Hanula, przesiedleńca z poznańskiego. Człowiek ten okazał się dobrym gospodarzem. Dzięki niemu wybudowano „*istniejący do chwili obecnej budynek gminy*”⁵³. Obecnie mieści się w nim Gminne Centrum Kultury z Gminną Biblioteką Publiczną.

Okupacja hitlerowska przyniosła bardzo poważne straty gospodarcze i kulturalne. W ostatnich działaniach wojennych, w lipcu i sierpniu 1944 r., prawie w całości została zniszczona Dąbrówka. Niemcy uciekając, grabią i palą zabudowania oraz wysadzają wieżę kościelną. W płomieniach ognia zginęły bezcenne dziś księgi, tzw. „Ludności stałej,” założone w czasach cara Mikołaja⁵⁴.

⁵² Relacja Stefana Fluksa – uczestnika działań partyzanckich, udzielona autorce w dniu 31 sierpnia 2001 r.

⁵³ Notatki M. Abramczyka (strony nienumerowane), udostępnił Cz. Abramczyk.

⁵⁴ Zbiory Gminnej Biblioteki Publicznej (GBP) - *Kronika*, s. 4; Zbiory Szkoły Podstawowej (SP) – *Kronika*, s.7.

Spółeczeństwo dąbrówieckie aktywnie przystąpiło do odbudowy osady ze zniszczeń wojennych i wkrótce potem Dąbrówka, z siedzibą władz gminnych, stała się centralnym ośrodkiem północno-wschodniej części powiatu radzyńskiego. Na pierwszego wójta wybrano P. Fluksa⁵⁵.

Energia i zapał tutejszego społeczeństwa wpłynęły na rozwój gospodarczy i kulturalny wsi w latach powojennych. Tu jako jedna z pierwszych na terenie gminy działała w latach 1950-1956 Spółdzielnia Produkcyjna, która dała miejsce zatrudnienia dla wielu ludzi. Na uwagę zasługuje również Ośrodek Zdrowia, powstały po II wojnie światowej. Wcześniej mieszkańcy Dąbrówki i okolicznych wsi musieli szukać pomocy lekarskiej w Radzyminie. Pierwszymi lekarzami byli dr Staniszewski a potem dr Ostaszewski⁵⁶.

⁵⁵ Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka - *Kronika*, s. 5.

⁵⁶ Tamże, s. 17.

Rozdział II

MIEJSCA KULTU

Wiara chrześcijańska wkroczyła na tereny naszego kraju w 966 roku, kiedy to Mieszko I przyjął chrzest. W owym czasie Gniezno i Poznań były kolebkami naszej wiary, mieściły się tam biskupstwa. Z czasem Płock, najstarszy gród mazowiecki, stał się siedzibą biskupa. Od 1075 r. biskupstwo płockie objęło swym patronatem tereny leżące po prawej stronie Wisły oraz na północ i południe od Bugu, a wschodnią granicę stanowił Liwiec⁵⁷. Wraz z rozwojem osadnictwa coraz większe tereny objęto wyznaniem rzymskokatolickim, tworząc sieć parafialną. Umożliwiła ona społeczeństwu kontakt z Kościołem a zarazem czuwała nad życiem duchowym swoich podopiecznych⁵⁸.

Podstawowym elementem utworzenia parafii jest Kościół parafialny, którego strukturę tworzą kapłani pełniący działalność duszpasterską i parafianie.

2.1. Kościół i jego wystrój.

Kościół parafialny zawsze sytuowano w centralnym miejscu parafii. Był to zazwyczaj najokazalszy budynek w okolicy, wyróżniający się architekturą od pozostałych zabudowań i stał w najważniejszym miejscu miasta lub wsi. W nim wierni gromadzili się dla modlitwy, katechizacji i spełnienia praktyk religijnych. W czasach trudnych i niebezpiecznych dla społeczeństwa bywał także miejscem odbywania ważnych narad politycznych, czy też schronieniem na wypadek wojny⁵⁹.

⁵⁷ J. Święcicki, *Topografia czyli opis Mazowsza*, Warszawa 1974, s. 107 i 176.

⁵⁸ E. Wiśniowski, *Kościół na ziemiach polskich w średniowieczu*, [w:] *Historia kościoła*, t. 2, przeł. R. Turzyński, Warszawa 1988, s. 435.

⁵⁹ R. Berger, *Mały słownik liturgiczny*, Poznań 1990, s. 68-70.

Kościół zazwyczaj były budowane przez fundatorów parafii, zaś utrzymanie i odbudowa kościoła należała do plebana. Według postanowień synodu, zwołanego w XV wieku przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Trąbę, nikt nie mógł budować Kościoła bez aktu erekcyjnego i położenia kamienia węgielnego przez biskupa lub jego delegata. Po zakończeniu budowy, by Kościół mógł spełniać swoje funkcje, był uroczyście poświęcony przez biskupa⁶⁰.

Dąbrówka w pierwszej połowie XV w. uzyskała pozwolenie na wystawienie Kościoła parafialnego. Jak podają źródła, dnia 7 lutego 1442 r., przed biskupem plockim stawili się: Jan Słaka (podkomorzy łomżyński) i Jakub Saczko oraz Mikołaj i Filip (dziedzice Dąbrówki, Laskowa i Chajęt) z prośbą o wydanie pozwolenia na erygowanie Kościoła w Dąbrówce i przyłączenie do niego ich samych, i ich poddanych wraz z dobrami. Wznosili swe błagania, ponieważ nie mogli często przyjmować sakramentów świętych. Wynikało to ze zbyt dużej odległości jaka ich dzieliła od Kościoła parafialnego w Klembowie, a także z przyczyn nieraz burzliwej pogody. Biskup po przyjęciu prośby, w celu sprawdzenia i potwierdzenia wyżej wymienionych trudności, wezwał do siebie Bogusława – plebana z Klembowa. W wyznaczonym terminie przybył ów pleban do Płocka, nie zgłaszając żadnego sprzeciwu. Po czym biskup wyraził zgodę na przyłączenie i erygowanie Kościoła w Dąbrówce⁶¹.

Od średniowiecza i aż do XVIII w. przeważały na Mazowszu Kościoły drewniane, stawiane początkowo z nieociosanych lub tylko z grubszymi ociosanych okrągłaków. Kryto je dość wysokimi dachami, które nadawały Kościołom smukły wygląd. W budowlach w kształcie kwadratu wyodrębniano nawę przeznaczoną dla wiernych i prezbiterium przeznaczone dla duchowień-

⁶⁰ S. Litak, *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 1, pod red. J. Kłoczowskiego, s. 343.

⁶¹ *Akt erekcyjny z 1442 roku*, Oryginał zaginął, kopie łacińskie zachowano w aktach grodzkich kamienieckich. Z odpisu sporządzonego z tych akt dokonano wpisu do akt wizytacyjnych 272, k. 438 n. pod datą 1767 r., sporządził Goryszewski, zebrał Osiecki (brak imion).

stwa. Ówczesne Kościoły parafialne posiadały dzwonnice, mieszczące się w wieży kościelnej lub stojące osobno⁶².

Pierwszą świątynię w Dąbrówce wybudowali dwaj szlachcice: Jan Słaka i Jakub Saczko⁶³. Była to budowla drewniana pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego⁶⁴. Źródła nic nie mówią na temat struktury architektonicznej i wystroju wewnętrznego tego Kościoła. Możemy przypuszczać, że swym wyglądem nie odbiegał od innych Kościołów drewnianych, budowanych na terenie naszego kraju.

Pierwsza świątynia służyła tutejszej ludności aż do połowy XVII wieku. Wojny ze Szwedami spowodowały, że wieś została w dużej części spalona. Zniszczenia nie ominęły Kościoła⁶⁵. Następny Kościół również drewniany wzniesiono w 1737 r. z fundacji Jakuba Narzymskiego, wojewody pomorskiego a podkomorzego ciechanowskiego, dziedzica Dąbrówki i Małopola. Poświęcenie nowej świątyni nastąpiło w 1745 r. przez biskupa Marcina Załuskiego herbu Junosza, sufragana płockiego⁶⁶. Fakt, że Kościół był drewniany, nie jest wyjątkiem, ani zjawiskiem sporadycznym. Drewniane Kościoły występowały powszechnie na obszarze ówczesnego państwa polskiego⁶⁷.

W 1775 r. z polecenia biskupa płockiego, Michała Jerzego Poniatowskiego, odbyła się wizytacja generalna Kościoła w Dąbrówce. Zachowany protokół w Archiwum Diecezjalnym w Płocku jest jedynym źródłem informacji o drugiej świątyni. Budowla wznosiła się na fundamencie w kształcie kwadratu⁶⁸. Nad środkową częścią świątyni istniała mała wieżyczka, pokryta blachą, w której zawieszony był mały dzwonek – sygnaturka. Dach Kościoła pokrywały gonty, przy czym południową stronę wymieniono w roku wizytacji z polecenia tutejszego proboszcza. Do wnętrza Kościoła prowadziły dwa

⁶² E. Wiśniowski, *Kościół...*, dz. cyt., s. 463

⁶³ J. Lewicki, dz. cyt., s.65.

⁶⁴ I. Galickiej, H. Sygietyńskiej, dz. cyt., s.1.

⁶⁵ J. Lewicki, dz. cyt. s. 65.

⁶⁶ M. Grzybowski, dz. cyt., s. 29.

⁶⁷ E. Wiśniowski, dz. cyt., s. 462.

⁶⁸ M. Grzybowski, dz. cyt., s. 29.

wejścia, jedno główne i drugie boczne. We wszystkich wejściach na żelaznych zawiasach zawieszono były drewniane drzwi⁶⁹. Można przypuszczać, że jak większość Kościołów drewnianych w omawianym czasie, również nasz był jednonawowy z wyodrębnionymi częściami: nawą i prezbiterium.

Kościół był orientowany, czyli zwrócony częścią dla duchownych ku wschodowi, a głównym wejściem ku zachodowi. Z południowej strony kościoła wznosiła się stara, ale dobra jeszcze dzwonnica. Liczyła ona trzy dzwony: dwa mniejsze - dobre i jeden większy, stłuczony. Były to dzwony poświęcone w 1652 r. przez ks. Wojciecha Tolibowskiego, sufragana płockiego⁷⁰. Wydaje się prawdopodobne, że owa dzwonnica i dzwony istniały za czasów pierwszego Kościoła.

Główne wyposażenie Kościoła stanowi ołtarz, jako miejsce sprawowania Ofiary Eucharystycznej. Umieszczano go w przedniej części Kościoła, w prezbiterium. Do XIII w. Kościoły parafialne miały przeważnie po jednym ołtarzu. W następnych stuleciach przybierało ich w Kościołach i w XVI w. Kościoły z jednym ołtarzem należały do rzadkości⁷¹.

Protokół powizytacyjny z 1775 r. mówi, że wówczas w naszym Kościele było pięć ołtarzy niekonsekwentnych: jeden główny, dwa boczne i pozostałe dwa w kaplicach. Były one nowe, piękną strukturą zrobione i każdy trzema czystymi obrusami nakryty. Przednią część ołtarza głównego i dwóch bocznych zdobiły osłony ze skóry, wyłacane. Natomiast ołtarze w kaplicach nie posiadały osłon, gdyż miały mensy, zasadniczą część ołtarza w formie kamiennej płyty lub skrzyni na nóżkach z kwadratowym wdrażeniem na relikwie męczenników, wykonane wg ówczesnej mody w karnes. Wszystkie ołtarze zdobiły pięknie namalowane obrazy⁷². Należy przypuszczać, że ołtarze w kaplicach były wyposażone w płyty drewniane lub metalowe pokryte płasko-

⁶⁹ Tamże, s. 31 i 32.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ E. Wiśniowski, *dz. cyt.*, s. 430.

⁷² M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 30.

rzeźbą albo malowidłem.

By ołtarz mógł służyć do odprawiania Mszy Świętej musiał być konsekrowany bądź wyposażony w portatyl, ołtarzyk przenośny w kształcie płyty z relikwiami, kładziony na mensie⁷³. Kościół dąbrówiecki miał wówczas tylko trzy portatyle z nie zapieczętowanymi relikwiami⁷⁴. Sądzę, że ołtarze były poświęcone w latach następnych.

Eucharystię, sakrament symbolizujący ciało i krew Chrystusa, początkowo przechowywano w specjalnych pomieszczeniach zwanych: sacrarium lub cyborium. Znajdowały się one z boku ołtarza, we wnęce wykutej w murze lub zakrystii. Po Soborze Trydenckim upowszechniło się przechowywanie Najświętszego Sakramentu w specjalnej wieży wzniesionej w głównym ołtarzu, zwanej tabernakulum⁷⁵.

Pierwsze informacje o miejscu przechowywania Najświętszego Sakramentu w Dąbrówce pochodzą z 1775 roku. Miejsce to określone jest jako ciborium, którego renowacja odbywała się w czasie letnim i zimowym. W nim mieściła się srebrna puszka, na zewnątrz i wewnątrz wyłaczana, ozdobiona z wierzchu srebrnym krzyżykiem⁷⁶.

Chrzcielnica stanowi istotny element wyposażenia każdego Kościoła parafialnego. Też protokół powizytacyjny podaje, iż mieściła się ona w pobliżu prezbiterium. Miała piękny kształt, a wykonano ją robotą snycerską. Zewnętrzne ściany były wyłoczone i miejscami marmoryzowane. Wewnątrz niej znajdowało się miedziane naczynie na wodę święconą, w środku pobiela-
ne⁷⁷. Z całą pewnością była to chrzcielnica drewniana, rzeźbiona.

Z czasem wiele uroczystości kościelnych upiększano muzyką i śpiewem. Od XV w. upowszechniło się używanie organów jako instrumentu to-

⁷³ E. Sobol, (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1995, s. 885.

⁷⁴ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 30.

⁷⁵ E. Wiśniowski, *dz. cyt.* s. 463.

⁷⁶ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 30 i 31.

⁷⁷ *Ibidem*.

warzyszącego śpiewakom, którzy zajmowali miejsce w chórze kościelnym⁷⁸.

W Kościele dąbrówieckim zapewne w drugiej połowie XVIII w. były organy. Wizytator odnotował, że śpiew w czasie nabożeństw odbywał się pod patronatem organisty⁷⁹.

Protokół powizytacyjny z 1775 r. zawiera jeszcze kilka pomniejszych szczegółów wyposażenia Kościoła. Głosi on, m.in. że były dwa feretrony, obrazy dwustronne służące do noszenia w czasie procesji. Pierwszy z nich przedstawiał z jednej strony Najświętszą Pannę Różańcową, natomiast z drugiej strony św. Stanisława Kostkę. Drugim obrazem zdobił wizerunek Najświętszej Panny Częstochowskiej i św. Wawrzyniec. Również w procesji noszono rzeźbiony obraz Opatrzności Boskiej. Wszystkie obrazy były nowe, wyłoczone. Ponadto nad zakrystią wisiał okrągły obraz Najświętszej Panny⁸⁰. Obecnie Kościół dąbrówiecki nie posiada na stanie obrazów dwustronnych.

W chwili obecnej trudno jest określić jak długo druga, drewniana świątynia pełniła funkcje ośrodka parafialnego. Historyk radzyński pisze, że podczas powstania kościuszkowskiego Kościół spłonął i wierni modlili się w drewnianej kaplicy⁸¹. Inne źródło podaje, iż kiedy ludności przybywało, wierni nie mieścili się w Kościele, zaszła więc potrzeba budowy nowej świątyni⁸². Najbardziej prawdziwa staje się informacja druga, ponieważ w obecnym Kościele jest wiele przedmiotów pochodzących z wystroju poprzedniego Kościoła.

I tak w latach 1881-4 ks. Bartłomiej Józef Pawalski rozpoczyna budowę nowego, murowanego Kościoła w Dąbrówce. Świątynia wg projektu Zygmunta Twarowskiego miała być trzynawowa w stylu neogotyckim. Jednak projekt ten okazał się zbyt kosztowny jak na możliwości parafian. Biorąc to pod uwagę, zmieniono go na tzw. krzyżowy, po bokach ołtarza zaprojekt-

⁷⁸ J. Danilewicz, *Kościół i jego wnętrze w świetle przepisów prawno-liturgicznych*, Kielce 1948, s. 125 n.

⁷⁹ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 37.

⁸⁰ Tamże, s. 40.

⁸¹ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 65.

⁸² Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka - *Kronika*, s. 6.

towano kaplice. Świątynia zachowała swój pierwszy tytuł – Podwyższenia Krzyża Świętego. Budowę prowadził Filip Przemyski, a konsekracji dokonał w 1903 r. JE ks. Arcybiskup Wincenty Chościak Popiel⁸³. Kościół pełni swoje funkcje do dnia dzisiejszego.

Świątynia w Dąbrówce usytuowana jest w centralnej części osady przy ul. Kościelnej. Otacza ją niewielki mur przy którego wschodnim boku stoi dom pogrzebowy, współcześnie wzniesiony z kościołem, frontem skierowany ku ulicy⁸⁴. W tejże kaplicy początkowo znajdowały się cenne obrazy, które w XX wieku przeniesiono do Kościoła. Jeden z nich przedstawia Matkę Boską z Dzieciątkiem i niezidentyfikowaną świętą w ramie barokowej z drugiej połowy XVII wieku. Następny to Matka Boska Niepokalanie Poczęta, rok wykonania – 1753. Kolejny obraz ze św. Janem Nepomucenem pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku. Inny to kopia Chrztu Chrystusa wg Carlo Maratty, wykonana w połowie XIX wieku. Oprócz obrazów istnieją jeszcze rzeźby barokowe przedstawiające św. Rocha, Floriana oraz 3 aniołków z XVIII wieku⁸⁵. Obecnie budynek ten nie jest używany, uległ częściowemu zniszczeniu i wymaga pilnego remontu.

Kościół dąbrówiecki skierowany jest prezbiterium ku północy, a głównym wejściem na południe. Zbudowany jest z cegły na zaprawie wapiennej, otynkowany wewnątrz i z zewnątrz. Wieźba dachowa drewniana, wymieniona w 1955 roku⁸⁶.

Kościół w Dąbrówce jest jednonawowy czteroprzęsłowy, z węższym trójprzęsłowym zamkniętym z trzech stron prezbiterium, ujętym po bokach dwoma prostokątnymi przybudówkami, mieszczącymi zakrystię i kaplicę. Przy północnym przęśle korpusu są jeszcze dwie kaplice, a od frontu wieża trzykondygnacyjna z dwoma kruchtami po bokach. Korpus nakryty jest da-

⁸³ I. Galicka, H. Sygietyńska, *dz. cyt.* s. 3.

⁸⁴ Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. VI, s. 1 n.

⁸⁵ I. Galicka, H. Sygietyńska, *dz. cyt.*, s. 3 n.

⁸⁶ Karty ewidencyjne Państwowej Służby Ochrony Zabytków (PSOZ) w Ostrołęce (strony nienumerowane); Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. VI, s. 3 n.

chem dwuspadowym. Nieco niższe prezbiterium pokrywa osobny dach dwuspadowy zakończony trój połąciowo. Na szczycie północnego dachu korpusu mieści się sygnaturka w arkadzie nakrytej dwuspadowym daszkiem zwieńczonym krzyżem. Wieża u podstawy czworoboczna uskokami zwężająca się ku górze, w górnej kondygnacji ośmioboczna, nakryta jest namiotowym hełmem zwieńczonym kulą i prostym krzyżem łacińskim. Kaplice niższe od korpusu nakrywają daszki dwuspadowe, a zakrystię i skarbiec kryją daszki pulpitowe⁸⁷.

Druga wojna światowa spowodowała wiele zniszczeń, które nie omiły świątyni. W roku 1942 zostały zabrane przez Niemców 3 dzwony, a w 1944 r. świątynia została zbombardowana. Odbudowa Kościoła trwała wiele lat. W 1946 r. ze składek parafian wstawiono okna, zamurowano sklepienie, dach pokryto blachą i zbudowano chór. W roku 1954 odnowiono Kościół wewnątrz, a w 1955 został na zewnątrz otynkowany i dobudowano górną kondygnację wieży. Po roku, za duszpasterzowania ks. Jana Juliana Wysokiego, zakupiono dwa dzwony. Jeden o wadze 800 kg, drugi mniejszy – 350 kg. Większy nazwano Jan, mniejszy Antoni. Święceń dokonał JE ks. biskup Władysław Majkowski w dniu 14 października 1956 roku⁸⁸. Dzwony służą parafii do dnia dzisiejszego.

Ściany Kościoła na dwustopniowym cokole, podzielone i ujęte w narożach trój uskokowymi szkarpami, zwieńczone są profilowanym gzymsem. W polach przęsł korpusu wgłębienia zakończone fryzem arkadowym. W górnej kondygnacji Kościoła znajdują się prostokątne łukiem zwieńczone okna w żelaznych ramach. W nawie jest 6 okien, w prezbiterium 2 (po jednym z każdej strony ołtarza) i kaplice posiadają po dwa okna. Wszystkie otwory okienne ujęte są profilowanym obramieniem arkadowym u góry. Fasada wieżowa w przyziemiu ujęta dwoma kryptami, w których są dwa wąskie

⁸⁷ Karty ewidencyjne PSOZ w Ostrołęce (strony nienumerowane).

⁸⁸ Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. VI, s. 4.

okna zakończone półkoliście. Na osi Kościoła uskokowy portal zakończony półkoliście, a nad nim duże okrągłe okno. Dolna kondygnacja zakończona jest szczykiem zwieńczonym gzymsem pod którym fryz arkadowy. Druga kondygnacja z trzema oknami, boczne niższe i węższe, w obramieniu arkadowym. Trzecia kondygnacja ośmioboczna z półkoliście zamkniętymi oknami zwieńczona gzymsem i szczykami⁸⁹.

Wnętrze świątyni podzielone jest zdwojonymi pilastrami. W przęśle południowym nad głównym wejściem umieszczono chór wsparty na dwóch kolumnach. Kaplice mieszczą się w północnej części kościoła i otwarte są arkadami do nawy. Tęcza między prezbiterium a nawą zamknięta jest półkolistym łukiem. W Kościele występują dwa rodzaje sklepień. W kaplicach, zakrystii i skarbcu sklepienie gwiaździste, a w nawie i na chórze sklepienie krzyżowo-żebrowe. Żebra sklepień są złocone.⁹⁰ Posadzka w Kościele ułożona jest głównie z płytek betonowych. W bocznej kaplicy Matki Boskiej z dzieciątkiem na posadzce widnieje napis:

STARANIEM KSIĘDZA
B. PAWALSKIEGO UŁOŻONO
POSADZKĘ 1886 R.

W 1947 r. za duszpasterzowania ks. Władysława Kuleszy posadzkę w południowej części Kościoła położono nową, gdyż uległa zniszczeniu w czasie wojny⁹¹. Obecnie w prezbiterium posadzka ułożona jest z płytek marmurowych. Fundatorem jest ks. Józef Paż pochodzący z Laskowa⁹².

Do wnętrza Kościoła prowadzą 4 wejścia. Główne zamykane jest dwuskrzydłowymi drzwiami dębowymi, za którymi znajduje się kruchta od-

⁸⁹ Karty ewidencyjne..., *dz. cyt.* (strony nienumerowane).

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Relacja Ryszarda Fluksa – mieszkańca Dąbrówki, udzielona autorce w dniu 3 lutego 2002 r.

⁹² Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. IX, s. 5.

dzielona od nawy dwuskrzydłowymi drzwiami z żelaznej kraty wypełnionej szkłem. Trzy wejścia boczne mają drzwi drewniane. Jedno z nich prowadzi na chór, drugie do zakrystii, natomiast trzecie do kaplicy bocznej od strony północno-wschodniej⁹³. Wszystkie drzwi zaopatrzone są w zamki. Kościół od fasady poprzedzają sześciostopniowe schody tarasowe wykonane z betonu.

Świątynia w Dąbrówce wyposażona jest w 4 ołtarze. W prezbiterium mieści się ołtarz główny, a pozostałe trzy ołtarze w bocznych kaplicach. Pochodzą one z końca XIX wieku i wykonane są z drzewa dębowego⁹⁴.

Ołtarz główny, w stylu eklektyzm, jest polichromowany na biało ze złocieniami architektonicznymi. Mensa ołtarzowa w kształcie skrzyni, a na niej szafkowe tabernakulum. Drzwiczki tabernakulum zdobi kielich z hostią i motyw roślinny. Nad drzwiczkami tron, w kształcie niszy sklepionej konchą, zwieńczony trójkątnym szczytem z fryzem ząbkowanym. Po bokach korynckie kolumnienki zakończone neogotyckimi sterczynkami i putta trzymające winne grona. Podstawa ołtarza wysoko dekorowana stylizowanymi płycinami z motywem małżowin, putt i rozetek. Nastawa ołtarzowa jest jednokondygnacyjna, trójprzęsłowa. W przęśle środkowym umieszczono prostokątną ramę zakończoną półkoleściami z dekoracją roślinną. Ujmują ją kolumny korynckie. W ramie umieszczono drewniany krucyfiks z ciałem ukrzyżowanego Chrystusa. Nad ramą są uskrzydłone putta i fryz ząbkowany. Wyżej trójkątny szczyt z fryzem ząbkowanym, żabkami i krzyżem. Boczne przęsła stanowią nisze zakończone trójkątnymi szczytami z żabkami, ujęte korynckimi kolumnienkami zakończonymi sterczynkami. W niszy prawej figura św. Dominika, a w lewej św. Franciszka. W zwieńczeniu ołtarza, nad przęsłem środkowym, nisza zakończona trójkątnym szczytem z fryzem ząbkowanym ujęta dwoma kolumnienkami. W niszy Oko Opatrzności w glorii, wyżej krzyż⁹⁵.

⁹³ Karty ewidencyjne..., *dz. cyt.*, (strony nienumerowane).

⁹⁴ Tamże, (strony nienumerowane).

⁹⁵ Tamże, (strony nienumerowane).

W pobliżu tabernakulum umieszczono wiszącą lampkę wieczną w stylu neogotyckim, pochodzi z przełomu XIX i XX wieku. Uchwyt w postaci sześciobocznego pierścienia ozdobionego szczykami przechodzi u dołu w ostrosłup z kwiatonem. Przymocowane są do niego cztery łańcuchy o owalnych płaskich ogniwach z dekoracją roślinną. Sześcioboczny korpus lampy z dekoracją rozetową w narożach ujęty jest wysokimi wieżyczkami ozdobionymi liśćmi. Żarówkę umieszczono na podstawie w kształcie dzwonu gotyckiego. Od dołu korpus przechodzi w ostrosłup z ażurową dekoracją w formie stylizowanych liści, zakończony kwiatonem⁹⁶.

W nawie głównej, po obu stronach prezbiterium, wiszą na ścianach dwa obrazy malowane na płótnie, każdy o wymiarach 320cm x 80cm, czas powstania ok. 1903 roku. Po lewej stronie wisi obraz przedstawiający stojącą postać apostoła Piotra z kluczem w ręku, zaś po prawej stronie obraz ze stojącą postacią św. Pawła, wspartą na mieczu⁹⁷. Tonacja obrazów utrzymana jest w ciemnych, nasyconych barwach.

Ołtarze boczne znajdują się w północnej części kościoła. Jeden z nich mieści się w kaplicy po prawej stronie prezbiterium, a dwa pozostałe w kaplicach po prawej i lewej stronie nawy przy prezbiterium. Oto opis ołtarza po prawej stronie nawy. Mensa ołtarzowa wykonana jest w kształcie skrzyni ujętej na rogach kolumnkami. Na jej przedniej ścianie we wgłębieniu malowany kartusz z inicjałami: „IHS” ze stylizowaną dekoracją roślinną (winne grona, ornament w kształcie spirali). Nastawa ołtarzowa jest dwukondygnacyjna i wspiera się na podstawie z trzema ryzalitami (części wysunięte do przodu). Płaszczyzny podstawy wypełniają ramy tworzące wgłębienia w części środkowej z dwoma kompozytowymi kolumnkami na rogach. W ryzalicie środkowym nisza z figurą św. Teresy od Dzieciątka Jezus ujęta po bokach kolumnkami kompozytowymi. Nad nią znajduje się większa nisza ze stojącą fi-

⁹⁶ Tamże, (strony nie numerowane).

⁹⁷ Tamże, (strony nienumerowane).

gurą Chrystusa, ujęta archiwoltą (dekoracyjnym łukiem wspartym na małym gzymsie). Wspiera się ona na kompozytowych kolumnkach i zakończona jest latarenką w kształcie arkadowej kapliczki. W bocznych ryzalitach oddzielonych od środkowego wgłębieniami z frezem arkadowym znajdują się nisze z figurami Świętych Niewiast. Kompozytowe kolumnki ujmują nisze a zarazem wspierają trójkątne szczytiki. Wyżej znajduje się cokół z czworoboczną kopułką, który ujęty jest dwiema sterczynkami. Środkową latarenkę i czworoboczne kopułki nad ryzalitami bocznymi wieńczą kwiatony⁹⁸.

Ołtarz w drugiej prawej kaplicy wykonano z drzewa polichromowanego na biało. Zdobí go obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem malowany na desce w XVII wieku, gruntownie odrestaurowany w 1954 roku⁹⁹. Również w tejże kaplicy na ołtarzu stoi srebrny krucyfiks w stylu neoklasycznym, wykonany przez wytwórníę „Norblin” w Warszawie. Czas jego powstania datuje się na 1885 r., a ofiarodawcą był M. Gogolewski. Krzyż umieszczony jest na cokole w kształcie walca zdobionym wieńcem¹⁰⁰. Nad wejściem arkadowym do kaplicy Najświętszej Matki Bożej widnieje malowidło, przedstawiające siedzącą postać Chrystusa z wzniesioną ręką ku górze, wskazującą drogę zgromadzonemu wokół tłumowi. Stanowi ono wystrój kościoła neogotyckiego zbudowanego w latach 1881-4¹⁰¹.

Chrzcielnica zawsze stanowiła najważniejszy element wystroju Kościoła parafialnego. W Dąbrówce reprezentuje ona styl eklektyzm, a usytuowana jest w nawie z prawej strony prezbiterium. Pochodzi z końca XIX w. i wykonana jest z drzewa polichromowanego na biało. Wykonana jest w kształcie kielicha z przykrywą. Kanelowaną kolumnę wspartą na wielobocznej podstawie zdobią liście akantu. Podtrzymuje ona okrągłą czaszę ozdobioną u dołu liśćmi palmowymi, wyżej uskrzydłonymi główkami anioł-

⁹⁸ Karty ewidencyjne..., *dz. cyt.*, (strony nienumerowane).

⁹⁹ I. Galicka i H. Sygietyńska, *dz. cyt.*, s. 3.

¹⁰⁰ Karty ewidencyjne..., *dz. cyt.*, (strony nienumerowane).

¹⁰¹ Tamże, (strony nienumerowane).

ków oddzielonymi trzema promieniami z ornamentem z cekinów. Przykrywkę ozdobioną wypukłym ornamentem wieńczy kula z krzyżem. Na brzegu chrzcielnicy widnieje napis: „*Ofiara od J. BRYZEMEJSTER d. 25 Maja 1890 roku*”. Nad chrzcielnicą na metalowym łańcuszku zawieszono symbol Ducha Świętego¹⁰².

Na lewym, bliższym prezbiterium, filarze w nawie zawieszono ambonę w kształcie łodzi z drewna polichromowanego na biało. Reprezentuje styl eklektyzm a pochodzi z drugiej połowy XIX wieku. Dolna część to wyrzeźbione fale, wyżej medaliony czterech ewangelistów: Orzeł, Baran, Lew i Anioł ujęte dekoracyjnymi listwami. Na listwie dziobowej rzeźba w postaci orła z rozpostartymi skrzydłami. Parapet profilowany, zakończony wolutą. Z niego zwisa na skręconym sznurze kotwica. Baldachim wykonano w kształcie rejonowego żagla na wolnostojącym maszcie. W dolnej części żagla umieszczono aniołka, a w podniebieniu gołębicę, symbol Ducha Świętego. Ambonę wieńczy krzyż. Prowadzą do niej drewniane schody¹⁰³. Obecnie z ambony nie jest głoszone Słowo Boże, gdyż nagłośnienie znajduje się przy głównym ołtarzu.

Ściany nawy ozdobione są stacjami Drogi Krzyżowej. Wykonano je z polichromowanej ceramiki na początku XX wieku. Poszczególne stacje wykonane są w ramach neogotyckich ujętych od dołu fryzem arkadowym. Po bokach plecione kolumny z głowicami kompozytowymi wsparte na konsolach. Kolumny podtrzymują belkowanie ostrołukowymi płycinami i wieżyczkami z zębatym zakończeniem. Część środkową wieńczy szczyt ostrołukowy z płyciną w kształcie trój liścia, dekorowany ząbkami i zwieńczony kwiatem z krzyżem. W polu głównym umieszczono płasko rzeźbione przedstawienia, sceny poszczególnych stacji Drogi Krzyżowej. Poniżej znajdują się napisy z numerem i nazwą danej stacji¹⁰⁴. W 1947 r. za duszpasterzowania

¹⁰² Karty ewidencyjne..., dz. cyt., (strony nienumerowane).

¹⁰³ Tamże, (strony nienumerowane).

¹⁰⁴ Tamże, (strony nienumerowane).

księdza Władysława Kuleszy wszystkie stacje Drogi Krzyżowej odrestaurowano. Następna renowacja niektórych stacji odbyła się w 1977 roku¹⁰⁵.

W Kościele w Dąbrówce oprócz już wymienionych istnieją jeszcze inne zabytki sakralne. Między innymi znajdują się dwa konfesjonały pochodzące z końca XIX w. oraz dwa z początku XX wieku. Wszystkie wykonane są z drzewa dębowego, reprezentują styl neogotycki, a ustawione są w równej liczbie po obu stronach nawy. W środkowej części korpusu stoją najstarsze konfesjonały o wymiarach (w cm): 320x180x80. Wieńczą je trójkątne szczyty z ozdobnymi wieżyczkami zakończonymi kwiatonami. Ich zaplecki, ścianki boczne oraz przedpiersia zdobi płaski ornament o motywie ostrołukowego maswerku. Pozostałe dwa konfesjonały o wymiarach (w cm): 260x160x80, postawiono bliżej prezbiterium, w kaplicach przy nawie. Prostokątne siedzisko zabudowane jest z przodu do połowy wysokości. Drzwiczki konfesjonału wycięte u góry łukiem, po bokach umieszczono kwiatony. Do bocznych ścianek tworzących obudowę siedziska przylegają klęczniki zabudowane z jednej strony. Zaplecek siedziska i ściany boczne zakończone są trójkątnymi szczytami dekorowanymi żabkami i kwiatonami. Zaplecek, drzwiczki i ściany boczne klęczników zdobi motyw ostrych łuków¹⁰⁶. W 1957 r. Piotr Stryczak z Guzowatki podarował Kościołowi jeden dębowy konfesjonał, który stoi obecnie w kaplicy Najświętszej Matki Bożej¹⁰⁷.

Ławki w Kościołach do XVI wieku występowały dość rzadko, wiązało się to prawdopodobnie z niewielkimi rozmiarami świątyń. Początkowo dla kolatorów w Kościołach przeznaczano specjalne miejsca. W okresie średnio-wieczna były to emporie. Następnie funkcję tę przejęły ławki kolatorskie, zazwyczaj umieszczane w pobliżu ołtarza głównego. Z czasem, a mianowicie w XVIII wieku upowszechniło się stawianie ławek dla wiernych w nawie głów-

¹⁰⁵ Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. IV, s. 3.

¹⁰⁶ Karty ewidencyjne..., *dz. cyt.*, (strony nienumerowane).

¹⁰⁷ Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. VII, s. 1.

nej¹⁰⁸. Jak podają źródła, w trzecim Kościele w Dąbrówce w nawie głównej stały dwa komplety, w każdym po pięć ławek, wykonane z drzewa dębowego, czarno malowane. Ściany boczne ozdobione były płaskim ornamentem o motywie ostrołukowego maswerku. Stalle umieszczone w prezbiterium, ławki i konfesjonały stanowiły wyposażenie kościoła neogotyckiego¹⁰⁹. W 1976 roku zakupiono nowe ławki dębowe w ilości 26 sztuk. Ustawiono je w równej liczbie po obu stronach nawy. Ławki zaopatrzone są w klęcznik i wąski pulpity¹¹⁰. Prawdopodobnie pierwsze ławki były bardzo zniszczone, postanowiono je wymienić.

Nawę oświetlają 3 zawieszane u sklepienia żyrandole. Mniejszy z nich umieszczony jest przy prezbiterium. Wszystkie żyrandole podtrzymują zawieszania łańcuchowe zwieńczone stylizowanym liściem palmowym. Brak danych uniemożliwia dokładny ich opis.

Nad głównym wejściem do Kościoła mieści się chór. Prawdopodobnie w drugim Kościele były organy, gdyż protokół powizytacyjny z 1775 r. wspomina o organiście¹¹¹. Następna informacja o organach pojawia się w połowie XX wieku. Wówczas to organy 8-głosowe zostały uszkodzone w ostatnich działaniach wojennych. Wyremontowano je w pierwszych latach po wojnie¹¹². Należy przypuszczać, że organy te były stare, gdyż w roku 1958 firma Kazimierza Majczak i Bronisława Prulszac z Warszawy zaczyna budowę nowych organ 18-głosowych. Praca nad organami postępowała powoli i dopiero w październiku 1965 r. odebrano instrument. Święceń dokonał JE ks. bp. Zygmunt¹¹³. W 1994 r. firma Stefana Sobocińskiego z Warszawy przeprowadziła generalny remont organ¹¹⁴, które służą do dnia dzisiejszego.

¹⁰⁸ E. Wiśniowski, *dz. cyt.*, s. 463.

¹⁰⁹ Karty ewidencyjne..., *dz. cyt.*, (strony nienumerowane).

¹¹⁰ Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. VII, s. 3.

¹¹¹ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 37.

¹¹² Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. VI, s. 5.

¹¹³ Tamże, rozdz. VII, s. 4.

¹¹⁴ Tamże, rozdz. XII, s. 8.

W wyposażeniu Kościoła w Dąbrówce znajduje się wiele przedmiotów służących do sprawowania nabożeństw czy innych czynności kościelnych. Ze względu na dużą ich liczbę zajmiemy się tylko niektórymi. Najcenniejszym naczyniem liturgicznym jest kielich późnorenesansowy sprzed 1626 roku z fundacji Mikołaja Laskowskiego Wojskiego Nurskiego, z herbem Korab Kaskowskich na stopie oraz inicjałami fundatora. Drugi kielich gładki pochodzi z drugiej połowy XVIII wieku. Monstrancja rokokowa z 1786 roku. Ponadto w Kościele jest 6 mosiężnych świeczników w stylu neogotyckim, pochodzą z przełomu XIX i XX wieku. Stopa jest trójboczna w kształcie ażurowej kapliczki gotyckiej z trzema otworami okiennymi. Nad okienkami umieszczono trójkątne szczyty ze smukłymi wieżyczkami w narożach. Świeczniki wspierają się na nóżkach w formie liści akantu ujętych wolutą. Na kapliczce znajduje się sześcioboczny słup z umieszczonym w połowie wysokości nodusem w kształcie sfazowanego pierścienia z trzema smukłymi wieżyczkami. Świecznik kończy tulejka z profitką. Pierścień i tulejkę zdobi motyw z rozet. Są też dwa świeczniki w stylu – eklektyzm, pochodzą z drugiej połowy XIX wieku. Wykonane są z mosiądzu posrebrzanego o stopie trójbocznej, zwężającej się ku górze i zwieńczonej profilowanym wałkiem. Trzon świecznika składa się z gruszkowatego nodusa i kanelurowanej kolumny. Wieńczy go profitka w kształcie kielicha z wywiniętą wargą¹¹⁵. Wszystko wskazuje na to, że wyżej wymieniony sprzęt służył już duchownym za czasów drugiego kościoła, a niektóre nawet wcześniej.

Tuż za głównym wejściem jest kruchta. W niej po prawej stronie znajduje się cenny drewniany krucyfiks, czas powstania XVIII wiek¹¹⁶. Najprawdopodobniej pochodzi on z wystroju poprzedniego Kościoła.

Pisząc o wyposażeniu Kościoła nie sposób nie wspomnieć, iż na ścianach w kruchcie umieszczono dwie prostokątne tablice z białego marmuru. Są

¹¹⁵ I. Galicka, H. Sygietyńska, *dz. cyt.*, s. 3.

¹¹⁶ Karty ewidencyjne..., *dz. cyt.*, (strony nienumerowane).

to ścianki pamiątkowe rodziny Egertów, dziedziców Ślężan. Można przypuszczać, iż to zaszczytne miejsce otrzymali za sprawowanie opieki nad świątynią. Na miejscowym cmentarzu znajduje się rodzinny grób Egertów.

Na uwagę zasługuje, iż w 2001 r. Zarząd Urzędu Gminy Dąbrówka ufundował tablicę upamiętniającą 180 rocznicę urodzin C. K. Norwida, ochrzczonego w naszym Kościele. Na niej u góry widnieje płaskorzeźba przedstawiająca poetę, a poniżej fragment aktu chrztu. Zamontowano ją na ścianie nad chrzcielnicą.

Oprócz Kościoła istnieją w Dąbrówce jeszcze inne miejsca święte, a mianowicie cmentarz, kapliczki i krzyże przydrożne.

2.2. Cmentarz i kapliczki przydrożne.

Elementem ściśle związanym z Kościołem parafialnym jest cmentarz jako miejsce spoczynku każdego parafianina. Początkowo wiernych grzebano w kościołach. Z biegiem czasu przywilej ten ograniczono do zmarłych sławnych rodzin i do patronów Kościoła. W XIII w. zaczęły powstawać cmentarze przykościelne, konsekrowane przez miejscowych proboszczów. Musiały one być ogrodzone, aby jako miejsca święte odróżniały się od okolicznych placów i pól. Ponadto w ten sposób zabezpieczano ciała zmarłych spoczywających na cmentarzu przed wykopaniem przez zwierzęta. W czasie, gdy Kościoły stanowiły własność prywatną i przechodziły na spadkobierców, również dziedziczone przynależne do nich cmentarze. Jednak zarząd miejscem świętym pozostawał w gestii proboszcza, a środki na jego utrzymanie pochodziły od parafian¹¹⁷.

Cmentarz w Dąbrówce niewątpliwie istniał od chwili powstania tu parafii. Pierwsze dane poświadczające tę kwestię pochodzą z protokołu powizy-

¹¹⁷ J. Niedzielski, *Cmentarz w Polsce*, [w:] Encyklopedia Kościelna, t. 7, pod. red. Z. Chelmiński, Warszawa 1906, s. 129.

tacyjnego z 1775 roku. Wizytator zwrócił uwagę na solidne ogrodzenie cmentarza, które wyposażone było w dwie duże furty, zamykające się dobrze¹¹⁸. Z całą pewnością było to ogrodzenie drewniane.

Często z powodu braku miejsca na cmentarzu przykościelnym, wydobywano szczątki z dawnych grobów i gromadzono je w specjalnym budynku zwanym kostnicą. Umieszczano ją na cmentarzu, w pobliżu wejścia do Kościoła lub pod dzwonnica. Protokół z 1775 r. potwierdza istnienie kostnicy na cmentarzu w Dąbrówce, była stara ale w dobrym stanie¹¹⁹. Jest prawdopodobne, że owa kostnica pochodziła z czasów pierwszego Kościoła. Następna informacja o cmentarzu przykościelnym pojawia się pod koniec XIX wieku. Wówczas Kościół był otoczony niskim murem cmentarnym, przy którego wschodnim boku stała kaplica pogrzebowa¹²⁰, istniejąca do chwili obecnej. Teraz jest ona pusta i nie używa się jej do żadnych celów.

Pod koniec XVIII w. ze względów sanitarnych zaniechano pochówków w obrębie Kościoła i cmentarze zakładano poza wsią czy miastem. Teren cmentarza miał być ogrodzony i wyposażony w dużą, zamykaną bramę. Również należało go obsadzić drzewami i krzewami oraz wyznaczyć aleje¹²¹.

W drugiej połowie XX w. pojawia się w kronice parafialnej wzmianka o drugim cmentarzu. Usytuowano go poza wsią, pół kilometra na wschód od Kościoła, w stronę Trojan. Obejmuje on ponad 1ha powierzchni. Ogrodzony jest kamiennym murem, a szeroka furta i brama wykonane są z żelaza¹²². W 1992 r. przeprowadzono generalny remont ogrodzenia. Prace murarskie wykonał Getka z Karpina. Cmentarz ten służy parafii do dnia dzisiejszego. Pomimo, że informacja o cmentarzu usytuowanym poza wsią, pojawia się w źródłach dopiero w XX w., to jednak możemy powiedzieć, że istniał on wcześniej. Świadczą o tym inskrypcje nagrobkowe.

¹¹⁸ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 32.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ Karty ewidencyjne..., *dz. cyt.*, (strony nienumerowane).

¹²¹ *Tamże*, (strony nienumerowane).

¹²² Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. III, s. 3.

Do XIX w. przeważnie stosowano groby ziemne, które uległy już zniszczeniu, a na ich miejscu powstały nowe, murowane lub wykonane z kamienia. Najstarsze pomniki znajdujące się na cmentarzu w Dąbrówce pochodzą z drugiej połowy XIX wieku. Głównie są one wykonane z piaskowca lub z betonu. Brak źródeł nie pozwala na ich opis. Warto nadmienić, iż na miejscowym cmentarzu są nagrobki kilku proboszczy, pracujących w omawianym czasie w parafii Dąbrówka. Pochowano tu księży: J. Sypniewskiego (1852 r.), Rocha Ozimińskiego (1868 r.) i Bartłomieja Pawalskiego (1894 r.).

Wypada nadmienić, iż na tutejszym cmentarzu znajduje się symboliczny grób Ludwika Norwid, ufundowany w 2001 r. przez Zarząd Urzędu Gminy Dąbrówka. Opiekę nad tymi pomnikami sprawują harcerze ze Szkoły Podstawowej z Dąbrówki.

Oprócz Kościoła i cmentarza istnieją w Dąbrówce inne miejsca święte. Są to krzyże i kapliczki przydrożne. Mieszkańcy wsi gromadzili się przy nich w chwilach ważnych i trudnych dla nich, wznosząc modlitwy o dobre plony, pogodę, uchronienie od klęsk i nieszczęść. Dwie kapliczki zasługują na szczególną uwagę, ponieważ posiadają wartość zabytkową. Jedna z nich mieści się przy skrzyżowaniu ulic T. Kościuszki z Leśną. Wykonana jest z cegły, wewnątrz i z zewnątrz otynkowana. W środku znajduje się rzeźba św. Rocha z 1822 roku. Druga kapliczka znajduje się przy ul. T. Kościuszki w ogródku państwa Podgórných. Wzniesiono ją z kamienia w 1900 r. i wyposażono rzeźbą ludową Chrystusa Frasobliwego z XVII wieku¹²³.

Zarówno wyposażenie Kościoła jak i kapliczki świadczą nie tylko o bogatej kulturze materialnej, ale także o dużym wkładzie finansowym parafian.

Aby Kościół mógł pełnić swoje funkcje potrzebni są duspasterze, którzy głosząc Słowo Boże, umacniają wiarę chrześcijańską.

¹²³ I. Galicka, H. Sygietyńska, *dz. cyt.*, s. 4.

2.3. *Duszpasterze.*

Nad prawidłowym rozwojem duchowym i moralnym parafian czuwają duszpasterze. Głównym duszpasterzem parafii jest proboszcz, który współpracuje z biskupem i wykonuje swoją misję pod jego zwierzchnictwem. Do obowiązków proboszcza należy, m.in.: nauczanie katechizmu, głoszenie Słowa Bożego, uświęcanie powierzonego mu ludu zwłaszcza przez posługę sakramentalną, odprawianie Mszy Świętej oraz troska o majątek kościelny, głównie o Kościół i inne miejsca święte. W tych pracach mógł mu pomagać wikariusz¹²⁴.

O pierwszym proboszczu naszej parafii wspomina dokument fundacyjny z 1448 roku, był nim ks. Felisław¹²⁵. Brak materiałów źródłowych uniemożliwia nam ustalenie, jak długo ten ksiądz pozostawał u nas proboszczem, a także kto pełnił tę funkcję aż do lat czterdziestych XVIII wieku.

Z całą pewnością w latach 1731-1733 w naszej parafii brak było obśady duszpasterskiej. Świadczy o tym wpis w Protokole powizytacyjnym z 1775 r.: *„To beneficjum wakowało przez lat trzy, gdyż się żaden ksiądz nie chciał odważyć na taką straszną ruinę”*¹²⁶.

Od 1734 r. proboszczem naszej parafii został ks. Adam Sienkowski, który okazał się dobrym gospodarzem. Wizytator w 1775 r. nie miał zastrzeżeń odnośnie utrzymania porządku w majątku należącym do Kościoła. Świątynia miała wtedy 38 lat i była w stanie dobrym za staraniem i kosztem proboszcza. W tym czasie proboszcz, Adam Sienkowski, posiadał poddanych. Miał ich czterech. Roch Łazicki mieszkał wraz z żoną i dziećmi w Dąbrówce, Gabriel Kryszkiewicz w Karpinie, a Maciej Kryszkiewicz i Tomasz w Trojanach. Ci chłopcy uprawiali ziemie należące do Kościoła i rozciągające się w ich

¹²⁴ S. Litak, *Kościół w Polsce w okresie reformacji i odnowy potrydenckiej*, [w:] Historia kościoła, t. 3, przeł. J. Piesiewicz, Warszawa 1986, s. 401.

¹²⁵ *Akt fundacyjny z 1448 roku*, Dokument inserowany w aktach wizytacji 272, k.453 v-454 pod mylną datą 1451 r.

¹²⁶ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 32.

miejscu zamieszkania. Ponadto proboszcz był właścicielem karczmy, znajdującej się w Trojanach. Prowadził ją Żyd¹²⁷. Nie wiadomo jak długo ksiądz A. Sienkowski pełnił u nas funkcję proboszcza, gdyż żadne źródła o tym nie mówią. Wiemy tylko, że w obowiązkach duszpasterskich pomagał mu ks. wikary – zakonnik Franciszek¹²⁸.

Kolejna wzmianka o tutejszym proboszczu pochodzi z lat dwudziestych XIX wieku. Podaje ona, że ksiądz Jan Matliński, ówczesny proboszcz naszej parafii, udzielił chrztu Cyprianowi Norwidowi. W Archiwum parafialnym zachował się akt chrztu jego brata, Ludwika Norwida i akt zgonu ich matki, Ludwiki Norwid ze Żdzieborskich¹²⁹.

W następnych latach proboszczami naszej parafii byli: Jan Sypniewski (1833-1853), Roch Ozimiński (1854-1868), Jospen Cierniewski (1869-1872), Bartłomiej Pawalski (1873-1894), Feliks Puchalski (1895-1897), Ignacy Duplewski (1898-1918), Henryk Grabowski (1919-1923), Henryk Staniszewski (1924-1934), Władysław Żabczyński (1935-1938), Józef Tomaszczyk (1939 - -1947), Władysław Kulesza (1948-1955), Jan Wysocki (1955-1961), Piotr Ziajkowski (1962-1963), Franciszek Gwóźdź (1964-1991). Od roku 1991 do chwili obecnej obowiązki proboszcza pełni ks. Stanisław Czajka¹³⁰.

Wikariusze wspomagali proboszczów w wykonywaniu obowiązków duszpasterskich. Niestety braki w materiałach źródłowych uniemożliwiają dokładne prześledzenie zmian zachodzących na stanowisku wikariusza w Dąbrówce. Stąd tą kwestią się nie zajmujemy.

Oдноśnie nabożeństw pierwsze dane pochodzą z protokołu wizytacji kanonicznej z 1775 roku. Podaje on, że w każdą niedzielę i święta odbywała się śpiewana Msza Święta za parafian i kolatorów Kościoła. Naukę katechetyczną prowadzono wg ks. Wujkowskiego, a kazanie głosił ks. wikariusz. Na-

¹²⁷ Tamże, s. 32 -34.

¹²⁸ Tamże, s. 36.

¹²⁹ Zbiory Parafii Dąbrówka - *Księgi chrztów i zgonów* (strony nienumerowane).

¹³⁰ Dane z tablicy informacyjnej znajdującej się w kruchcie.

bożeństwa przebiegały w następującym porządku: O godzinie szóstej z rana jutrznia, po niej godzinki o Niepokalanym Poczęciu (śpiewane) i koronka Opatrzności Bożej. Potem ks. pleban odmawiał wraz z ludźmi pacierz: dzieść przykazań bożych, modlitwy poranne, pięć przykazań kościelnych i 7 sakramentów świętych. Następnie prowadzona była nauka katechetyczna, a po niej wychodziła procesja i zaczynała się suma z kazaniem. Na zakończenie nabożeństw przedpołudniowych śpiewano Anioł Pański. Po południu o 3 godzinie w Kościele parafialnym organista z wiernymi śpiewał litanie do Najświętszej Panny i pieśni religijne¹³¹. Ponadto protokół głosi: *„Chrzest niemowląt nigdy się nie odwołuje i owszem to się często zaleca, aby bez żadnej odwołki dzieci po urodzeniu do chrztu przynosili. Baby do odbierania dzieci dobrze nauczone co należy i czego potrzeba do chrztu św. w ostatniej potrzebie, aby one umiały ochrzcić, czego często uczyć”*¹³². Dalej czytamy: *„Co się tyczy tajemnic wiary i nauki chrześcijańskiej, osobliwie środków, bez których człowiek zbawiony być nie może oraz wszelkiego pomnażania w cnotach, uniknienie grzechu śmiertelnego, zachowania przykazań Boskich i kościelnych, w tym ich ćwiczymy i do miłości Pana Boga zagrzewamy”*¹³³.

Kolejne dane przedstawiające porządek nabożeństw są o treści bardziej ogólnej i pochodzą z 1965 roku. W niedziele i święta msze odprawiano 4 razy w ciągu dnia, o godzinach: 7.00, 9.00, 11.30 i 16.00. Wszystkie msze były z kazaniem, przy czym na godz. 7.00 za parafian. Nabożeństwa październikowe, majowe i czerwcowe odprawiano o 17.00 godzinie¹³⁴. Powyższy porządek został zachowany do chwili obecnej.

Po Soborze Trydenckim pleban miał prawo prowadzić metryki ochrzczonych, zaślubin, a od 1631 r. metryki zgonów¹³⁵. Zachowane w Archiwum parafialnym księgi wskazują, że nie były one prowadzone zbyt sta-

¹³¹ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 37.

¹³² Tamże, s. 31.

¹³³ Tamże, s. 37.

¹³⁴ Zbiory Parafii Dąbrówka – *Kronika*, rozdz. VII, s. 1.

¹³⁵ S. Litak, *Kościół...*, *dz. cyt.*, s. 402.

rannie. Widoczne w tabelach luki mogą wynikać z zaniedbania autora wpisów. Istniejące księgi chrztów, zaślubin i pogrzebów prowadzone były od 1752 roku. Nasuwa się przypuszczenie, że były one prowadzone wcześniej. Jednak są to tylko przypuszczenia, gdyż nie zachowały się księgi z tamtych lat. Od roku 1954 prowadzone są księgi bierzmowania¹³⁶, które dokładnie są wypełniane.

Ogólnie rzecz ujmując, przedstawione wyniki badań pozwalają stwierdzić, iż Dąbrówka prawie zawsze posiadała obsadę duszpasterską, która niegdyś stanowiła elitę umysłową społeczeństwa. Z całą pewnością sprzyjało to pogłębianiu prawd wiary chrześcijańskiej wśród społeczeństwa dąbrówieckiego.

2.4. Parafianie.

Główny element struktury Kościoła oprócz kapłanów prowadzących działalność duszpasterską, stanowią również parafianie. Począwszy od średniowiecza wierni dążyli do zapewnienia sobie zbawienia poprzez spełnianie dobrych uczynków na rzecz Kościoła. Wyrazem tego były liczne fundacje¹³⁷.

Pierwszy akt fundacyjny pochodzi z 1442 roku. Wówczas dziedzice Dąbrówki, Chajęt i Laskowa wyznaczyli potrójną dziesięcinę na rzecz nowo erygowanego Kościoła. W tym akcie czytamy: *„My zaś, zgodnie z nałożonym na nas obowiązkiem, pragnąc wyjść naprzeciw tego rodzaju trudnościom i aby okazało się to dla dusz pożytkiem, z wymienionych posiadłości potrójną część dziesięciny z Dąbrówki, trzecią z Laskowa i trzecią z Chajęt i Woli Rasztowskiej, na mocy prawa o parafiach, na wszystkich także szlachetnie urodzonych oraz dziedziców wymienionych posiadłości a także ich kmieci tam zamieszkujących dołączamy, poza tym dziesięcinę snopkową poza gruntami*

¹³⁶ Zbiory Parafii Dąbrówka – *Księgi chrztów, zaślubin, pogrzebów i bierzmowania.*

¹³⁷ E. Wiśniowski, *dz. cyt.*, s. 462.

kmieci w Woli Rasztowskiej, za którą to dziesięciną kmieciom przyznano wolność wygaśnie – teraz Kościołowi w Dąbrówce i rektorowi tegoż Kościoła okresowo tamże przebywającemu za zgodą czcigodnych i zacnych braci Naszych Kapituły Płockiej na ówczas z Nami zebranych dołączyliśmy i przyznajemy poprzez tutaj obecnych i włączamy do nowo erygowanego Kościoła”¹³⁸.

Następny akt fundacyjny pochodzi z 1448 roku. Głosi on, że między plebanem z Dąbrówki i rządcą Kościoła w Klembowie doszło do zatargu o dziesięcinę. W celu pogodzenia zwaśnionych stron i ustalenia uposażenia dla wyżej wymienionych Kościołów, wezwano do Pułtuska ks. Felisława, rządcę Dąbrówki i ks. Bolesława, rządcę Klembowa. W obecności biskupa płockiego spór pomiędzy rządcami został zażegnany poprzez nowe wyznaczenie dziesięcin. Plebanowi z Dąbrówki przyznano zarządzanie dobrami swego Kościoła i ofiarami wiernych w przywileju zapisanymi na rzecz parafii, bez szkody dla dziesięcin kmiotków w posiadłościach – podwójnej z Laskowa, potrójnej z Dąbrówki i Chajęt, które to dziesięciny pleban z Klembowa miał i posiadać powinni jego następcy. Ponadto rządcą z Dąbrówki, jak i jego następcy uprawiający jeden łan ziemi leżący w pobliżu Kościoła w Dąbrówce, byli zwolnieni z płacenia dziesięciny Kościołowi w Klembowie. Również z pozostałych łanów ofiarowanych Kościołowi w Dąbrówce przez opiekunów, rządcą był zwolniony z płacenia dziesięciny plebanowi z Klembowa, tak długo dokąd by je uprawiał. Jeśli rządcą ziemię sprzedałby lub komuś wydzierżawił, wówczas ten kto by uprawiał tę ziemię, dziesięcinę Kościołowi w Klembowie miał płacić¹³⁹.

Kolejny dokument fundacyjny z 28 kwietnia 1563 roku mówi, że szlachetnie urodzeni: Piotr z Laskowa i pozostali, również krewni Stanisława Losskiego z Dręszewa, plac wraz z domkiem w poświęconym miejscu zwa-

¹³⁸ *Akt fundacyjny z 1442 roku*, Orginał zaginął, kopie łacińskie zachowano w aktach grodzkich kamienickich. Z odpisu sporządzonego z tych akt dokonano wpisu do akt wizytacyjnych 272, k. 438 n. pod datą 1767 r., sporządził Goryszewski, zebrał Osiecki (brak imion).

¹³⁹ *Akt fundacyjny z 1448 roku*, Dokument inserowany w aktach wizytacji 272, k. 453 v-454 pod mylną datą 1451 r.

nym plebanią ofiarowali dla Kościoła oraz pragnęli wznieść ołtarz w Kościele. Plac i domek znajdował się między domem Jakuba, korzystającego z prebendy, a z drugiej strony graniczył ze szkołą¹⁴⁰.

Wiara w Boga to sfera życia ludzkiego, którą bardzo trudno zbadać. Można ją określić jako stosunek do Boga wyrażający się w przeżyciach, ale także w zewnętrznych zachowaniach składających się na stronę zjawiskową religii. Należą tu: wiedza i przekonania religijne, moralność religijna, stosunek wiernych do Kościoła oraz szereg tzw. praktyk religijnych. Do obowiązków wiernych głównie należało: święcenie niedziel i świąt poprzez uczestnictwo we Mszy Świętej, przyjmowanie sakramentów świętych oraz zachowywanie postów¹⁴¹.

Dane dotyczące udziału we Mszy Świętej są niestety fragmentaryczne co sprawia, że nie możemy prześledzić w jakim stopniu ten obowiązek był realizowany. Jedynie dokument powizytacyjny z 1775 r. głosi, że w czasie mszy była zachowana frekwencja parafian, a także z pobliskich parafii przybywali ludzie¹⁴².

Najważniejszym przejawem życia religijnego wiernych było korzystanie z posługi sakramentalnej. Dokument z wizytacji kanonicznej informuje, że osób do spowiedzi wielkanocnej w roku 1775 było 752, którzy obligatoryjnie przystąpili do tegoż sakramentu. Również każdy człowiek był ochrzczony, a bez sakramentu namaszczenia nikt nie umierał¹⁴³. Zachowane księgi metrykalne w Archiwum parafii Dąbrówka pozwalają na ustalenie ilości wiernych korzystających z poszczególnych sakramentów. Jednak ich duża obszerność, a także jak już wcześniej wspomniałam niekiedy całkowity brak wpisów sprawia, że nie zajmiemy się tym zagadnieniem. Ogólnie możemy powiedzieć, że istniał silny przymus społeczny, który nakazywał ludziom

¹⁴⁰ *Akt fundacyjny z 1563 roku*, Akta konsystorza warszawskiego, Syg. B I, księga 39, folia 255, 257 i 263.

¹⁴¹ E. Wiśniowski, *dz. cyt.*, s. 455 n. i 461.

¹⁴² M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 31.

¹⁴³ Tamże, s. 29 i 37.

uczestniczyć we Mszy Św. i przystępować do spowiedzi oraz do komunii świętej.

Ustalenie rzeczywistego poziomu i autentyczności życia religijnego parafian jest niezmiernie trudne. Lapidarne wzmianki w źródłach względnie przesadzone informacje, nie pozwalają na obiektywne ich przedstawienie. Wiemy z całą pewnością, że były w parafii osoby, które pogłębiały swoją wiarę i wiedzę religijną oraz uczestniczyły przykładowo i szczerze w życiu parafii. Ludzi Ci zwykle byli członkami bractw, stowarzyszeń i różnego rodzaju zespołów parafialnych. Wszystkie te formy działalności miały za zadanie wspierać duszpasterstwo, ożywiać pobożność wśród wiernych i zachęcać do aktywnego udziału w życiu parafii. Zachowane archiwalia informują nas o istnieniu przy Kościele dąbrowieckim bractw i stowarzyszeń .

Najstarszym bractwem było Bractwo Opatrzności Boskiej wprowadzone 21 czerwca 1771 r. przez ks. Adama Sienkowskiego¹⁴⁴. Jednak nie zachowały się księgi bractwa, chociaż w Kronice parafialnej jest o nich wzmianka.

Kronika parafialna informuje, że przy Kościele dąbrowieckim działają stowarzyszenia kościelne: Czcciele Różańca Świętego, Czcciele Św. Franciszka Sezufickiego, Czcciele Opatrzności Boskiej. Ponadto istnieje służba ołtarzowa licząca 80 ministrantów oraz bielanki, biorące udział przy nabożeństwach eucharystycznych. Miłośnicy śpiewu tworzą chór kościelny pod patronatem Jana Pawlaka, tutejszego organisty. Istnieje również Rada Parafian¹⁴⁵. Brak danych odnośnie wyżej przedstawionego życia religijnego uniemożliwia dokładniejsze jego przedstawienie.

Wielkim wydarzeniem dla narodu polskiego było złożenie wizyty przez Ojca Świętego w 1999 roku. Wówczas papież m. in. odwiedził pobliskie miasteczko – Radzymin. Mieszkańcy naszej gminy licznie wzięli udział

¹⁴⁴ Tamże, s. 31.

¹⁴⁵ Zbiory Parafii Dąbrowka – *Kronika*, rozdz. XII, s. 8 n.

w pieszej pielgrzymce, która wyruszyła z Wyszkowa przez Dąbrówkę do Radzymina na powitanie Ojca Świętego.

Jest rzeczą interesującą, że z naszej parafii wywodzi się 4 księży: Józef Łazicki, Marian Paż, Wiesław Kosiński i Paweł Rzępołuch.

Wnioskując, można powiedzieć, że parafianie kultują tradycje, a wiara w Boga odgrywa wielką rolę w ich życiu.

Budynek kościelny, górujący nad wsią, miasteczkiem czy nawet całą okolicą był miejscem nie tylko obrzędów religijnych, ale również instytucją integrującą ludność i upowszechniającą oświatę. Pierwsze szkoły były podporządkowane duchowieństwu, dlatego następny rozdział poświęcę szkolnictwu.

Rozdział III

ROZWÓJ SZKOLNICTWA

Edukacja stanowi ważny element doskonalenia jakości życia każdego człowieka. Przez wiele wieków stosownie do dokonujących się w kraju przeobrażeń technologicznych, gospodarczych i społecznych, starano się ujednoczyć proces kształcenia, jego organizację, strukturę, środki, metody, teorie i praktyki pedagogiczne, a równocześnie przystosowywano programy i treści kształcenia. Przemiany w edukacji miały służyć kształtowaniu osobowości uczniów, przekazowi wiedzy o dorobku ludzkości i przygotowaniu ludzi do pełnienia różnych ról społecznych.

3.1. Szkolnictwo w Dąbrówce do 1918 roku.

Wydaje mi się, że szkolnictwo na poziomie elementarnym w Dąbrówce istniało już od 1442 roku. Do takiego twierdzenia upoważnia fakt powstania tu parafii (rozdz. I, s. 9 n.). Ponadto Sobór Laterański z 1215 r. nakazywał biskupom zakładanie szkół przy każdym lepiej uposażonym kościele. Były to szkoły parafialne, podporządkowane prawnie i finansowo duchowieństwu, które przygotowywały dzieci szlachty, mieszczan i chłopów do życia świeckiego¹⁴⁶.

Pierwsze wzmianki o szkołach parafialnych w Polsce pochodzą z XIII wieku. W następnych stuleciach takie szkoły były zjawiskiem powszechnym. Oblicza się, że na przełomie XIV i XV wieku działało w Polsce około 170 szkół parafialnych¹⁴⁷. Na Soborze Trydenckim (obradował z przerwami w latach 1545-1563) władze kościelne przystąpiły do reorganizacji szkół parafial-

¹⁴⁶ K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 67.

¹⁴⁷ Tamże, s. 73.

nych. Na duchownych nałożono obowiązek „*oświecania ludu w zasadach wiary drogą nauczania katechizmu*”¹⁴⁸. Biskupi przez swych wizytatorów zalecali proboszczom zakładanie szkółek elementarnych. Dlatego w początkach XVI w. nastąpił silny rozwój szkolnictwa i „*w samej tylko Koronie było około 1000 szkół parafialnych, a zapewne 25 % ludności męskiej umiało trochę czytać, pisać i rachować*”¹⁴⁹. Sądzę, że każda parafia musiała mieć taką szkołę, w której wychowywano i wdrażano dzieci do praktyk religijnych, ucząc je katechizmu, śpiewu kościelnego czy usługiwania przy nabożeństwie¹⁵⁰.

Taką szkołą kierował bakałarz lub klecha, którego akceptował proboszcz. Budowa i naprawa budynku szkolnego należały do społeczeństwa. Nauczyciel wynagradzany był przez proboszcza pobierając opłaty za wykonywanie różnych posług na rzecz Kościoła, a czasami korzystał z fundacji na rzecz szkoły. Parafianie również dostarczali coroczne datki, tzw. klerykaturę. Ponadto nauczyciel dostawał od uczniów wpisowe, pożegnalne, opłatę za przybory szkolne oraz „kwartałę,” czyli opłatę szkolną. Warto podkreślić, że te wszystkie źródła utrzymania nie zawsze wystarczały na skromne utrzymanie i zazwyczaj nauczyciele żyli w biedzie. Do szkół przyjmowano młodzież w różnym wieku, począwszy od 7 lat i aż do 20 roku życia. Na ogół uczęszczały do nich dzieci chłopów, głównie chłopcy, gdyż dziewczęta aż do połowy XVIII wieku nie były przyjmowane do szkół. Całokształt działalności szkolnictwa związany był z Kościołem, dlatego ówczesna szkoła brała czynny udział we wszystkich nabożeństwach, procesjach, czy pogrzebach¹⁵¹.

W chwili dzisiejszej trudno jest określić początki szkolnictwa w naszej wsi. Pierwsze fragmentaryczne dane o szkole w Dąbrówce pochodzą z dokumentu fundacyjnego z 1563 roku (rozdz. II s.45). Głosi on, że istniał budynek szkolny. Można powiedzieć, że w tym czasie niektóre dzieci dąbró-

¹⁴⁸ S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, Lwów 1934, s. 273.

¹⁴⁹ K. Bartnicka, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1973, s. 236.

¹⁵⁰ S. Kot. *Historia...*, dz. cyt., s. 273.

¹⁵¹ Tamże, s. 273 n.

wieckie i z okolicznych wiosek pobierały naukę. Są to jednak przypuszczenia, gdyż żadne z dostępnych źródeł o tym nie mówią.

W drugiej połowie XVII w., a szczególnie w dwudziestych latach XVIII w. nastąpił w Polsce upadek szkolnictwa elementarnego. Szkoły parafialne znalazły się w całkowitym niemal rozkładzie, zaczęły zanikać. Miało to związek z ówczesną sytuacją w Rzeczypospolitej. Szlachta i kler nie wykazali żadnego zainteresowania oświatą dla chłopów, a potop szwedzki spowodował upadek wielu miejscowości nadbużańskich¹⁵². Nie ulega wątpliwości, że ta sytuacja miała miejsce w Dąbrówce, gdyż wieś położona jest nad Bugiem.

Wojny z przełomu XVII i XVIII w., zarazy ciągnące się za nimi oraz bieda nie ominęły Kościoła, „*tak, że w latach dwudziestych XVIII w. wielu parafii nie stać było na utrzymanie kapłana*”¹⁵³. Prawdopodobnie z wyżej wymienionych przyczyn w Dąbrówce w latach trzydziestych XVIII w. brak było obsady duszpasterskiej (rozdz. I, s. 13 i rozdz. II, s. 40)¹⁵⁴. Nasuwa się przypuszczenie, że nie istniało również szkolnictwo, gdyż uzależnione ono było od proboszcza parafii. Zapewne to doprowadziło do obniżenia poziomu kulturalnego i umysłowego mieszkańców Dąbrówki i okolicznych wsi.

Druga połowa XVIII w. przyniosła poprawę w oświacie. Światła część społeczeństwa, po pierwszym rozbiore Polski w 1772 r., zaczęła uświadamiać sobie, że reform nie da się przeprowadzić bez szerzenia oświaty wśród ludu¹⁵⁵. W październiku 1773 r. sejm powołał Komisję Edukacji Narodowej, która to stała się pierwszą w Europie świecką i państwową władzą oświatową. W końcu 1774 r. KEN wydała „Przepis do szkół parafialnych”, w którym jeden z zapisów zalecał nauczycielom: „*Równość wszelkiej kondycji*

¹⁵² J. Łukasiewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. 2, Poznań 1850, s. 355; K. Bartnicka, I. Szybiak. *Zarys...*, dz. cyt., s. 104.

¹⁵³ K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 106.

¹⁵⁴ Patrz przypis 26, 27 i 126.

¹⁵⁵ H. Pohoska, *Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, Kraków 1925, s. 45.

między dziećmi utrzymywać, (...) pomnąć, iż dzieci szlacheckie równie jak chłopskie, nie są innego w społeczności tylko dzieci”¹⁵⁶.

Początkowo KEN dążyła do nadania szkołom parafialnym charakteru szkół publicznych. Jednak w ostateczności zdecydowano o nadaniu jej oblicza wyłącznie stanowego. Miały w niej się uczyć dzieci chłopskie i mieszczańskie, zaś dzieci ubogiej szlachty w specjalnie zakładanych konwiktach¹⁵⁷.

W KEN w zasadzie nie było pedagogów, więc w 1775 r. powołano Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych, do którego weszli doświadczeni nauczyciele. Wielkim osiągnięciem Towarzystwa było opracowanie państwowego kodeksu szkolnego pod nazwą „Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane”. Wprowadzono go w 1783 r. jako obowiązujący powszechnie w kraju kodeks szkolny. Regulował on podstawy organizacyjne oraz administracyjne szkolnictwa i ustalał szczegółowy program nauczania. System szkolny wg kodeksu był trój poziomą hierarchią szkolną: szkolnictwo parafialne, średnie i wyższe¹⁵⁸. *„Ze stanowiska organizacyjnego największą wartością w „Ustawach” z 1783 roku i największą chlubą Komisji, najbardziej samodzielnym jej pomysłem, było stworzenie stanu nauczycielskiego, nazwanego akademickim”¹⁵⁹.* Dzięki temu zawód nauczyciela zyskał prestiż zarówno społeczny jak i naukowy.

KEN miała zająć się wszystkimi trzema stopniami szkolnymi. Jednak z braku funduszy, efekt prac przy organizacji szkolnictwa parafialnego był najmniejszy. Nie łatwo było organizować szkoły parafialne, gdyż fundusze po rozwiązaniu zakonu jezuitów miały być przeznaczone na kształcenie dzieci szlacheckich, a sama Komisja była *„Komisją nad edukacją młodzieży naro-*

¹⁵⁶ *Teksty źródłowe do dziejów wychowania*. Wybór i opracowanie Stefan Mozdzeń, t. 5, Kielce 1993, s. 78.

¹⁵⁷ K. Bartnicka, *Wychowanie...*, dz. cyt., s. 238.

¹⁵⁸ M. Mitera-Dobrowolska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Pierwszy urząd wychowania w Polsce*, Warszawa 1966, s. 76; K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 136.

¹⁵⁹ S. Kot, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1774*, Kraków 1923, s. 30.

dowej szlacheckiej”¹⁶⁰. Dlatego nadal parafialne szkoły organizowane i nadzorowane były przez proboszcza i ewentualnie dziedzica.

Światła część społeczeństwa polskiego oświecenia była świadoma tego, że bez nowoczesnej oświaty dla chłopów i mieszczan nie będzie możliwe ulepszenie gospodarki rolnej, zakładanie manufaktur czy ożywienie handlu. Dlatego głównym celem nowego wychowania stała się wypowiedź Andrzeja Zamoyskiego, zwolennika reform na sejmie konwokacyjnym w 1764 roku: „*Nie dość na tem ustanowić rządy, ustanowić prawa, trzeba jeszcze uformować ludzi, żeby umieli kochać i bronić Ojczyznę*”¹⁶¹.

Zgodnie z tym, KEN w treściach nauczania szczególny nacisk położyła na przygotowanie uczniów do praktycznej działalności w ramach swego stanu i na wychowanie ich w duchu miłości do ojczyzny. Oprócz przedmiotów ogólnokształcących: czytanie, pisanie, rachowanie, religia i świecka nauka moralna, w szkołach wiejskich wprowadzono elementy wiedzy o rolnictwie, ogrodnictwie, hodowli, a w szkołach miejskich wiadomości z zakresu handlu, rzemiosła i przemysłu. Program uzupełniono wiadomościami z higieny i wychowania fizycznego o praktycznym charakterze np. obrona przed napadem, pożarem czy powodzią¹⁶².

KEN w swojej działalności nie zapomniała o podręcznikach. Pierwszy elementarz dla szkół parafialnych wydano w 1785 r., który składał się z czterech części obejmujących kolejno: naukę czytania i pisania, katechizm, naukę obyczajową i naukę rachunków. Autorem pierwszej i drugiej części był ks. Kopczyński, trzeciej Piramowicz, a czwartej Gawroński¹⁶³.

Możemy powiedzieć, że KEN stworzyła dla tamtych czasów w Europie wielką i oryginalną organizację szkolnictwa, „*zorganizowała świecki system szkolny pod nadzorem państwa, nadała publicznej edukacji w Polsce jed-*

¹⁶⁰ K. Bartnicka, *dz. cyt.*, s. 83.

¹⁶¹ Cyt. za: K. Mrozowska: *By Polaków zrobić obywatelami. Dzieje narodu polskiego*, Kraków 1993, s. 2.

¹⁶² K. Bartnicka, *dz. cyt.*, s. 74.

¹⁶³ H. Pohoska, *Sprawa...*, *dz. cyt.*, s. 128.

nolitość i charakter patriotyczno-obywatelski”¹⁶⁴. Jednak nie trwało to długo, ostatni rozbiór Polski przerwał działalność pierwszego ministerstwa oświaty.

Pewne informacje dotyczące szkolnictwa w Dąbrówce w czasie KEN zawiera protokół z wizytacji generalnej naszej parafii z 1775 roku. Ówczesny proboszcz, Adam Sienkowski informuje: „*żadnej przy kościele nie masz szkoły ani fundacji na bakalarza, który by uczył dzieci, a do tego, że parafia nie szlachecka tylko wcale chłopska, a panowie też swoich poddanych nie chcą mieć mądrymi i uczonemi*”¹⁶⁵. Wnioskując możemy powiedzieć, że w czasie powstania KEN nie było w Dąbrówce szkoły elementarnej. Cała oświata społeczeństwa związana była wyłącznie z życiem religijnym (rozdz. II, s. 41-46).

Jak już wcześniej wspomniałam, po trzecim rozbiórce Polski, Dąbrówka znalazła się w granicach zaboru austriackiego, a w 1809 r. została włączona do Księstwa Warszawskiego (rozdz. I, s. 15). Jednak nie zmieniło to w niczym sytuacji szkolnej w Dąbrówce.

Władze oświatowe Księstwa Warszawskiego powołały w 1807 r. Izbę Edukacyjną, którą w 1812 r. przekształcono w Dyрекcję Edukacji Narodowej. Prezesem kolejnych placówek był Stanisław Kostka Potocki. Obie instytucje miały dążyć „*do rozmnażania szkół elementarnych: miejskich i wiejskich*”¹⁶⁶.

Niebawem określono podstawy ustrojowe i organizacyjne szkół elementarnych, które zawarto w ustawie szkolnej „*Urządzenie szkół miejskich i wiejskich elementarnych*”, zatwierdzonej przez S. Potockiego w dniu 12 stycznia 1808 roku. Głosiła ona: „*Żadne miasto, miasteczko ani wieś nie ma zostać bez potrzebnej dla siebie szkoły*”¹⁶⁷. Zgodnie z ustawą wieś, która sama nie mogła utrzymać szkoły, miała być przyłączona do szkoły najbliższej. Na wynagrodzenie nauczyciela składać się mieli wszyscy mieszkańcy, zarówno dzietni jak i bezdzietni, bez względu na stan i wyznanie. Mieli oni być po-

¹⁶⁴ K. Bartnicka, I. Szybiak, *dz. cyt.*, s. 137.

¹⁶⁵ M. Grzybowski, *dz. cyt.*, s. 37.

¹⁶⁶ R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*, Warszawa 1980, s. 53.

¹⁶⁷ W. Korotyński, *Losy szkolnictwa w Królestwie Polskim*, Warszawa 1906, s. 9.

dzieleni na cztery klasy, stosownie od swoich dochodów¹⁶⁸. Zarządzenie to spowodowało wzrost szkół elementarnych i w 1811 r. w departamencie warszawskim było 93 szkoły elementarne miejskie i 95 szkół wiejskich¹⁶⁹. Jednakże działania władz oświatowych Księstwa Warszawskiego ominęły Dąbrówkę.

Po klęsce Napoleona i upadku Księstwa Warszawskiego powstało Królestwo Polskie zwane również Kongresowym, podporządkowane władzy cara. W miejsce Dyrekcji Edukacji Narodowej utworzono w 1815 r. Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, która zaleciła wszystkim dworom i parafiom otwieranie szkół elementarnych w każdym miasteczku i gminie. Głównym celem kształcenia było nauczanie młodzieży w duchu chrześcijańskim¹⁷⁰. Po wsiach głównie tworzone jednoklasowe szkoły rządowe, a w miastach dwuklasowe¹⁷¹.

Przyczyniło się to do zorganizowania w 1818 r. elementarnej szkoły rządowej w Dąbrówce¹⁷². Żadne dostępne źródła nie podają nazwiska nauczyciela i jak przebiegała nauka, ale zapewne była to szkoła jednoklasowa.

W Królestwie Polskim dalszemu krzewieniu oświaty położyło kres usunięcie S. Potockiego ze stanowiska ministra i zarządzenie namiestnika Zajączka z 1821 r.: „Znając nędzny ich stan i prawdziwą niemożność (...)”¹⁷³ zwolnił chłopów z opłat wnoszonych na rzecz szkolnictwa. Wkrótce liczba szkół elementarnych zmalała. Jak w 1813 r. było ich 1289, to w 1830 r. tylko 766 szkół istniało¹⁷⁴.

Po upadku powstania listopadowego zlikwidowano Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a szkoły oddano pod nadzór

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ E. Podgórska, *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807-1831*, [w:] „Monografie z Dziejów Oświaty”, t. 2, Warszawa 1960, s. 49.

¹⁷⁰ W. Korotyński. *Losy...*, dz. cyt., s 12 n.

¹⁷¹ Tamże, s. 20.

¹⁷² *Walka caratu ze szkołą polską w Królestwie Polskim w latach 1831-1870, Materiały źródłowe*, Wybór, wstęp i opracowanie Karol Poznański, Warszawa 1993, s. 488.

¹⁷³ W. Korotyński, dz. cyt., s 13.

¹⁷⁴ Ibidem.

Rady Wychowania Publicznego. Wydana w 1833 roku „Ustawa dla szkół elementarnych i parafialnych” zniosła odrębność szkolnictwa w Królestwie. Zgodnie ze swą nazwą powierzyła nadzór nad szkolnictwem głównie proboszczom, ograniczyła ilość przedmiotów oraz wprowadzała karę chłosty. Do karania używano miotełek ze świeżych różg brzoźowych lub zmoczonych w wodzie, a bito nimi po całym ciele. Karano, m. in.: za lenistwo, niedbalstwo, nieposłuszeństwo w szkole i poza nią. Kary mogły być w formie: ostrzeżenia, napomnienia, stanie na środku klasy, klęczenie, zapisywanie w dzienniczku szkolnym nagan, kara cielesna wymierzana w obecności uczniów lub prywatnie poza salą szkolną, degradacja z klasy wyższej do niższej. Również w klasie wisiał punktowy regulamin ucznia. Nauka w szkołach wiejskich trwała od 15 października do 15 marca. Dziennie odbywały się 4 godziny lekcyjne, w porze rannej i po południu. Obowiązywały następujące przedmioty: religia z historią świętą, czytanie, pisanie, arytmetyka w zakresie 4 pierwszych reguł¹⁷⁵.

Wracając do szkoły elementarnej w Dąbrówce nadal mieściła się ona w budynku własnym, kamiennym. W roku szkolnym 1839/40 nauczał 1 nauczyciel, a pobierało naukę 26 dzieci, w tym: 21 chłopców i 5 dziewcząt; 12 pochodzenia szlacheckiego i 14 stanu chłopskiego¹⁷⁶. W owym czasie właścicielką wsi: Dąbrówka, Małopole, Karpin, była pani Zielińska, która udzielała finansowej pomocy szkółce¹⁷⁷. W następnych latach nadal szkoła była o 1 nauczycielu, zaś liczba uczniów zmalała do 14, przy czym były to dzieci wyłącznie stanu chłopskiego: chłopców – 11, a dziewcząt – 3. Wszyscy wyznania rzymskokatolickiego. Fundusz szkoły pochodził od mieszkańców i w roku szkolnym 1845 wynosił niewiele ponad 91 rubli¹⁷⁸. Wydaje mi się, że tak jak i

¹⁷⁵ Ks. prof. W. Jemielity, *Szkoły powszechnie w powiatach ostrołęckim i ostrowskim w latach 1795-1939*, Ostrołęka 1991, s. 21-26.

¹⁷⁶ *Walka caratu...*, dz. cyt., s. 366.

¹⁷⁷ J. Lewicki, dz. cyt., s. 64.

¹⁷⁸ *Walka caratu...*, dz. cyt., s. 412.

we wszystkich szkołach w Królestwie Polskim, tak i w Dąbrówce dzieci uczyły się pisać, czytać, liczyć oraz poznawały prawidła wiary.

W czasie powstania styczniowego wiele szkół zostało zniszczonych lub zdewastowanych. Po jego upadku, władze oświatowe Królestwa stanęły przed trudnym zadaniem reaktywowania działalności wielu szkół elementarnych. W Królestwie w 1864 roku istniało 1093 szkoły, które należało odrestaurować, wyposażyć w sprzęt i pomoce naukowe. Nie jednej szkole brakowało funduszy na prowadzenie działalności czy też na wypłaty dla nauczycieli, zwłaszcza że mieszkańcy nie płacili składek¹⁷⁹. W celu uporządkowania sytuacji materialnej szkół, przeprowadzono w 1866 roku spis szkół w oparciu o dane przesłane z powiatów. Zgromadzone materiały przyczyniły się do określenia wielkości funduszu szkolnego, który uzależniono od liczby dzieci uczęszczających na zajęcia. Mógł on wynosić od 150 do 200 rubli rocznie. Ponadto spis wykazał, że najwięcej szkół elementarnych było w guberni warszawskiej (do której należała Dąbrówka) – 637 szkół¹⁸⁰.

W kolejnych latach trwał proces rusyfikacji. Podręczniki pisane po polsku drukowano w języku rosyjskim. Ponadto ukaz carski ogłoszony w 1867 roku wprowadzał język rosyjski jako wykładowy dla wszystkich przedmiotów oprócz religii i języka polskiego. Niemiec Witte, kurator okręgu warszawskiego publicznie głosił, „*że wprowadzając do szkolnictwa język rosyjski, wbił sztylet w serce Polski*”¹⁸¹. W omawianym okresie nadal w Królestwie Polskim były początkowe szkoły jednoklasowe o 4-letnim procesie kształcenia i dwuklasowe o 5-letniej edukacji. Program elementarnych szkół większych obejmował: religię, czytanie i pisanie po rosyjsku, śpiew, podstawowe działania matematyczne z pojęciem wiadomości praktycznych, np. mierzenie, ważenie. W szkołach miejskich oprócz wyżej wymienionych przedmiotów

¹⁷⁹ R. Kucha, *Oświata elementarna w Królestwie Polskim w latach 1864-1914*, Lublin 1982, s. 42.

¹⁸⁰ Tamże, s. 43 n.

¹⁸¹ J. Wołyński, *Wspomnienia z czasów szkolnictwa rosyjskiego w byłym Królestwie Polskim 1868-1915*, Warszawa 1936, s. 3.

dochodziły wiadomości o otaczającej przyrodzie i geografia¹⁸². Należy nadmienić, że w 1872 r. w Królestwie Polskim więcej było szkół jednoklasowych, bo 2958 a tylko 41 dwuklasowych¹⁸³.

W 1870 r. w całym powiecie radzymińskim (Dąbrówka wchodziła w skład niego – rozdz. I, s. 15 n.) istniało 21 szkół, w których uczyło się 1093 dzieci. Kadre pedagogiczną stanowiło 21 nauczycieli, w tym wiejskich – 19. L. Bokiewicz pisze: „*Na 100 dzieci mogących się uczyć, 20 tylko uczy się*”¹⁸⁴. Z tego wynika, że do rozwoju oświaty na omawianym terenie przyczynili się chłopcy, zakładając szkoły po wsiach. Warto nadmienić, że w 1870 r. gmina małopolska (Dąbrówka wchodziła w jej skład – rozdz. I, s. 16) były 2 szkoły elementarne, a uczyło się w nich 115 dzieci. W gminie umiejących czytać było 317 osób, umiejących pisać – 33, a posiadających wyższe wykształcenie tylko 22¹⁸⁵. Wydaje się, że wykształcenie wyższe rozumiano jako licealne bądź gimnazjalne.

Jeśli chodzi o szkolnictwo w samej wsi wiadomo, że w roku szkolnym 1869/70 do szkoły elementarnej chodziło 77 dzieci, w tym pochodzenia chłopskiego 76 i 1 dziecko stanu drobnoszlacheckiego. Szkoła posiadała własny lokal. Wynagrodzenie miesięczne nauczyciela wynosiło ok. 101 rubli i pochodziło ze składek mieszkańców¹⁸⁶. Biorąc pod uwagę, że szkołę utrzymywali sami mieszkańcy, to prawdopodobnie oni również decydowali o wysokości indywidualnej składki, czy o przeprowadzeniu remontów budynku szkolnego.

Na przełomie wieków XIX i XX w Dąbrówce rozwinęło działalność wielu społeczników. Obok wielu inicjatyw gospodarczych, np.: powołanie do życia Kasy Spółdzielczej, Spółdzielni Mleczarskiej, Ochotniczej Straży Pożarnej i Kółka Rolniczego, podjęli zainteresowania w kierunku rozwoju

¹⁸² E. Staszyński, *Polityka oświatowa caratu w Królestwie Polskim*, Warszawa 1968, s. 31.

¹⁸³ Tamże, s. 29.

¹⁸⁴ L. Bokiewicz, *dz. cyt.*, s. 62 n.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ *Walka caratu...*, *dz. cyt.*, s. 488.

oświaty i kultury na wsi. Wymienić tu można: Piotra Fluksa, założyciela biblioteki i współzałożyciela Ochotniczej Straży Pożarnej, Bolesława Jeziorańskiego czy Dominika Kozłowskiego¹⁸⁷. Wówczas to zrodziła się myśl budowy nowej szkoły i założenia ochronki.

Stan szkolnictwa od 1906 roku opisuje w Kronice szkolnej Stanisław Karłowicz, mieszkaniec Dąbrówki. Głosi ona: „(...) była szkółka 4 oddziałowa, mieściła się w chacie wójta gminy, rolnika Józefa Getki. Człowiek ten opiekował się szkołą, nauka odbywała się 4 dni w języku rosyjskim zaś 2 dni w języku polskim. Nauczycielami byli w tym czasie Dominik Kozłowski i pan Marzysz¹⁸⁸. Jak wynika z powyższego, szkoła nie dysponowała własnym lokalem. Zatem nasuwa się przypuszczenie, że poprzedni budynek uległ zniszczeniu. Nie posiadamy danych obrazujących liczbę uczniów, ale możemy przypuszczać, że ich liczba wzrosła, gdyż w 1906 r. powstał Komitet Założycielski Szkoły. Inicjatorem jego powstania był właściciel Głuch, Bolesław Jeziorański. W skład Komitetu weszli mieszkańcy Dąbrówki: Józef Getka, Piotr Fluks, Jan Karłowicz i Józef Kuchta z Chajęt. Dzięki nim doszło do budowy budynku szkolnego, który został oddany do użytku już w 1908 roku. Mieścił on 2 sale lekcyjne oraz 2 mieszkania dla nauczycieli, z których korzystali, m.in.: D. Kozłowski, Jan Leszek, Wojciechowska i Staniszevska¹⁸⁹. Wybuch pierwszej wojny światowej zahamował rozwój szkolnictwa, ale nauka w Dąbrówce trwała nadal. W latach 1916-1918 w Dąbrówce uczyli: J. Leszek, Staniszevska oraz Wojciechowska, która uczyła kilku uczniów z Dąbrówki języka niemieckiego. Nauczanie przebiegało w niezwykle trudnych warunkach: brak było opału, podręczników oraz wystąpiły kłopoty finansowe¹⁹⁰. Warto podkreślić, że w latach 1915 -1918 wieś znalazła się pod okupacją niemiecką.

¹⁸⁷ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 66.

¹⁸⁸ Zbiory SP – *Kronika*, s. 1.

¹⁸⁹ Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka – *Kronika*, s. 13.

¹⁹⁰ Zbiory SP – *Kronika*, s. 1.

Sytuacja ta wymagała zarówno od nauczycieli jak i od uczniów silnej woli i wytrwałości w pokonywaniu napotykanymi trudnościami.

Reasumując, możemy powiedzieć, że oświata rozwijała się w Dąbrówce od roku 1442. Początkowo szerzył ją Kościół parafialny, a z czasem szkoła.

3.2. Obraz oświaty we wsi w latach 1918 – 1945.

W listopadzie 1918 roku Polska odzyskała niepodległość. Odbudowa szkolnictwa polskiego natrafiła na szereg trudności, wynikających ze zniszczeń jakich Polska doznała w czasie wojny. Odczuwano brak bazy lokalowej i finansów. Do tego trzeba dodać, że system szkolnictwa pod zaborami był bardzo zróżnicowany. Szkolnictwo ludowe, funkcjonujące w warunkach utraty niepodległości kraju, charakteryzowało się niskim poziomem nauczania oraz tendencjami wynaradawiającymi, które najwyraźniej zaznaczyły się w zaborze pruskim i rosyjskim. Szkolnictwo wiejskie w najdogodniejszej sytuacji znajdowało się w zaborze austriackim, gdzie dzięki autonomii politycznej możliwe było prowadzenie szkół w języku narodowym¹⁹¹. Najważniejszym zadaniem dla nowych władz oświatowych stało się ujednoczenie polskiego szkolnictwa, które by objęło wszystkie dzieci.

Pierwszy dekret „O obowiązku szkolnym” ukazał się 7 lutego 1919 roku. Ustalał on 7-letni obowiązek szkolny, ale jednocześnie dopuszczał tworzenie szkół 4- i 5-letnich z obowiązkową nauką uzupełniającą 3 i 2-letnią. Szkoły powszechne obejmowały wszystkie dzieci w wieku od 7 do 14 lat. Gminy miały obowiązek zakładania szkół powszechnych w każdej miejscowości, w której było 40 dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu. Tam, gdzie liczba dzieci była mniejsza, tworzono wspólną szkołę działającą w obwodzie. Droga do niej nie mogła być dłuższa niż 3 km. Ponadto dekret okre-

¹⁹¹ *Historia wychowania. Wiek XX*, pod red. J. Miąso, t. 1, Warszawa 1980, s. 24

ślił formy kontroli obowiązku szkolnego i ustalił zasady odpowiedzialności prawnej za niedopełnienie tego obowiązku¹⁹². Mogły istnieć szkoły publiczne i prywatne. *„Aczkolwiek dekret nie likwidował całkowicie dualizmu szkolnego, dopuszczając pobieranie nauki obowiązkowej nie tylko w szkołach prywatnych, lecz i w domu, to jednak stanowił niewątpliwie istotne osiągnięcie polskiej demokracji przez rygorystyczne wprowadzenie 7-letniego nauczania obowiązkowego na terenach, które dotychczas obowiązku szkolnego nie znały”*¹⁹³.

Po wyzwoleniu władze II Rzeczypospolitej, chcąc podnieść pozycję społeczną nauczyciela szkoły powszechnej, wydały dekret „O stabilizacji i wynagrodzeniu nauczycielstwa szkół powszechnych”. Według jego postanowień nauczyciele stali się pracownikami państwowymi, niezależnymi od gmin, księży i dziedziców. Wysokość uposażenia miesięcznego nauczyciela miała być zrównana z wynagrodzeniem średnich urzędników państwowych, a wymiar obowiązkowych zajęć lekcyjnych wynosił 30 godzin tygodniowo¹⁹⁴.

Następnym aktem prawnym była „Ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych” z 1922 r., która regulowała ustrój szkolnictwa podstawowego. Ustawa ta zobowiązała organy państwowe, samorządy miejskie i gminne do zakładania i utrzymania szkół. Stopień organizacyjny szkoły uzależniono od liczby uczniów. Szkołę 1-klasową i o jednym nauczycielu organizowano przy liczbie uczniów do 60, 2-klasową o dwóch nauczycielach do 100 uczniów. Przy każdym następnym stopniu liczba uczniów zwiększała się o 50. Pełne szkoły 7-klasowe tworzone, gdy liczba uczniów przekraczała 300. Wówczas uczyło 7 i więcej nauczycieli¹⁹⁵. Zorganizowano również poszczególne stopnie władz oświatowych. Władzami

¹⁹² Dekret z dnia 7 lutego 1919 roku o obowiązku szkolnym, (Dz. Urz. MWR i OP 1919 r., Nr 2, poz. 2), [w:] Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1969. Podstawowe akty prawne, M. Pęcherski, M. Świątek, Warszawa 1972, s. 118 n.

¹⁹³ J. Miąso (red.), *Historia wychowania. Wiek XX*, t. 1, Warszawa 1980, s. 30.

¹⁹⁴ Tamże, s. 31.

¹⁹⁵ Tamże, s. 32.

pierwszej instancji były miejskie lub gminne rady szkolne, które sprawowały nadzór i opiekę nad szkolnictwem powszechnym na swoim terenie. Jednocześnie koordynowały one poczynania innych instytucji w zakresie oświaty pozaszkolnej¹⁹⁶.

Wyżej przedstawione zasady organizowania szkół godziły w dzieci wiejskie, gdyż uczęszczały do szkół najniżej zorganizowanych, w których realizowano program z zakresu czterech klas. W roku szkolnym 1925/26 do szkół o jednym, dwu nauczycielach „uczęszczało 62,7 % uczniów szkół wiejskich na terenie kraju”¹⁹⁷.

Z chwilą odzyskania niepodległości życie w Dąbrówce zaczęło powoli stabilizować się. Władze gminne we współpracy z państwową radą szkolną przystąpiły do reorganizacji szkolnictwa powszechnego na terenie wsi. Najwięcej trudności nastroczał brak odpowiedniej bazy lokalowej, która mogłaby zaspokoić tutejsze potrzeby w dziedzinie oświaty. Światli ludzie zdawali sobie sprawę, że stary budynek szkolny nie jest wystarczający, by sprostać nowym wymogom stawianym przed szkolnictwem powszechnym. Niestety w pierwszych latach powojennych brak było funduszy na budowę czy rozbudowę szkoły, dlatego wynajmowano lokale w prywatnych domach. Początkowo dąbrówieckie dzieci uczyły się nadal w starym budynku szkolnym o 2 salach lekcyjnych, co zmuszało do nauki na dwie zmiany. Nauczycielami w tym czasie byli: J. Leszek, Stanisława Leszek, Janina Hołojadówna i D. Kozłowski. W następnych latach wynajęto lokal u rolnika Franciszka Stańczaka, gdzie odbywały się lekcje religii, które prowadził proboszcz, Henryk Grabowski. Później dla potrzeb szkoły wynajęto jeszcze jedną izbę u Aleksandra Kowalskiego¹⁹⁸. Te poczynania miały charakter doraźny, gdyż w przyszłych latach budowa budynku szkolnego stawała się koniecznością.

¹⁹⁶ M. Janik, *Dzieje szkolnictwa polskiego z rzutem oka na jego przyszłość*, Częstochowa 1924, s. 142.

¹⁹⁷ J. Miaso (red.), *Historia...*, dz. cyt., s. 36.

¹⁹⁸ Zbiory SP - *Kronika*, s. 3.

Należy również zwrócić uwagę na dzieci nie mające opieki rodzicielskiej, które stanowiły ważny problem społeczny, szczególnie po I wojnie światowej. Wówczas w Dąbrówce powstała instytucja opiekuńcza dla dzieci w wieku przedszkolnym tzw. ochronka, która prowadziła działalność zbliżoną do dzisiejszego przedszkola. Założono ją z inicjatywy dwóch tutejszych nauczycieli: J. Leszka i D. Kozłowskiego. Dziećmi opiekowała się pani Rusiakowa z Radzimina. Ochronka istniała tylko do 1920r., gdyż jej działalność przerwał wybuch wojny bolszewickiej. Następną instytucją opiekuńczą działała w latach 1926 – 1930, a zorganizowano ją w chacie Stanisława Dobrowolskiego. Ochroniarką w tym czasie była Władysława Schotówna również z Radzimina¹⁹⁹.

Stopień organizacyjny szkoły wraz z latami ulegał poprawie. Początkowo była to szkoła dwuklasowa o dwu nauczycielach, od roku szkolnego 1925/26 trzyklasowa o trzech nauczycielach, a od następnego rocznika czteroklasowa. W 1927 r. wręczono pierwszym uczniom świadectwa ukończenia szkoły powszechnej 4-klasowej, 7-oddziałowej, koedukacyjnej. We wszystkich klasach szkoły powszechnej występowały przedmioty nauczania: język polski, rachunki z geometrią, religia, rysunki, roboty ręczne, śpiew, gimnastyka; od klasy III nauczano: przyrody, geografii i historii. Również począwszy od klasy V uczniowie uczyli się języka francuskiego, wykładowcą był Edward Sztandar.²⁰⁰ Czytamy w Kronice SP: „*Wyszło nas wtedy 7 osób z takimi świadectwami, gdzie jest uwidoczniony stopień z języka francuskiego*”²⁰¹. Stanowi to wielkie wydarzenie dla Dąbrówki, gdyż nauka języka obcego w szkole wiejskiej w tamtych czasach była rzadkością.

Napływająca nieustannie coraz to większa liczba dzieci pobierających naukę wymagała większej ilości sal lekcyjnych i nauczycieli. Nauczanie w trzech budynkach, zapewne oddalonych od siebie, utrudniało pracę dydak-

¹⁹⁹ Notatki M. Abramczyka (strony nienumerowane), udostępnił Cz. Abramczyk.

²⁰⁰ Zbiory SP - *Księga główna 1923 – 1928*.

²⁰¹ Tamże - *Kronika*, s. 3.

tyczno-wychowawczą. W związku z tym w 1927 r. na potrzeby szkoły nabyto od Rzempełucha budynek, który po remoncie miał dwie duże sale²⁰². Od tej chwili nauka odbywała się w dwóch lokalach, ale własnych. W drugiej połowie lat dwudziestych skład grona nauczycielskiego stanowili: Ryszard Mieczyski, Bolesław Puławski, R. Domin, D. Kozłowski, Stefania Korulska, Edmund Borkowski, E. Sztandar, Halina Aksman., Zofia Napłoszkowa, Czesława Alabówna i P. Górski²⁰³. Byli to ludzie energiczni, pełni zapału do pracy. Szczególną uwagę zwrócił na siebie E. Sztandar, porucznik rezerwy. Był on człowiekiem wykształconym, gdyż władał w mowie i piśmie zarówno językiem niemieckim jak i francuskim²⁰⁴.

Tak jak już wspomniałam, najwięcej trudności nastęrczał brak odpowiedniej bazy lokalowej, która zaspakajałaby potrzeby ówczesnej szkoły. Wzrost liczby uczniów ze 141 w roku szkolnym 1924/25 do 207 w roku szkolnym 1927/28²⁰⁵ spowodował, że mieszkańcy Dąbrówki i okolicznych wsi podjęli starania w zakresie budowy nowego budynku szkolnego, odpowiadającego istniejącym wymogom. W tym celu powołano Społeczny Komitet Budowy Szkoły, który rozpoczął swą działalność w 1928 roku. Początkowo prace budowlane szły bardzo opornie. Wynikało to z zubożenia wsi, a i ze strony władz nie było żadnej pomocy. Do 1939 roku zdołano zebrać odpowiednią ilość materiałów budowlanych. Jednak budowa budynku szkolnego nie doszła do skutku, gdyż wybuchła II wojna światowa. W czasie okupacji komisaryczny wójt gminy – Hanula, skonfiskował zebrany materiał budowlany na budowę Urzędu Gminy w Dąbrówce²⁰⁶. Gminę ustanowili tu Niemcy w 1939 roku. Budulec w postaci drzewa sprowadził do Dąbrówki Władysław Jezierski, który od 1937 roku był kierownikiem szkoły²⁰⁷.

²⁰² Tamże - *Kronika*, s. 6.

²⁰³ Tamże - *Księga główna 1923-1928, Księga główna 1928/29, Księga główna 1929/30*.

²⁰⁴ Zbiory SP - *Kronika*, s. 3.

²⁰⁵ Tamże - *Księga główna 1923-1928*.

²⁰⁶ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 66.

²⁰⁷ Zbiory SP - *Kronika*, s. 6; *Księga główna 1936-1938*.

Wielkim wydarzeniem w organizacji szkolnictwa w latach trzydziestych było uchwalenie przez Sejm ustawy „O ustroju szkolnictwa.” Minister, Janusz Jędrzejewicz opracował kompleksową reformę szkolnictwa, która objęła przedszkola, szkoły powszechne, średnie ogólnokształcące, zawodowe oraz wprowadzała obowiązkowe doksztalcanie młodzieży do lat 18. Ustanowiła ona powszechny 7-letni obowiązek szkolny, prowadzony w trzech stopniach organizacyjnych. Szkoły powszechne I stopnia realizowały program 4 klas i miały III klasę 2-letnią, a klasę IV 3-letnią. Szkoły II stopnia realizowały program 6 klas, miały VI klasę dwuletnią. Tylko szkoły III stopnia realizowały pełny program w 7 klasach jednorocznych²⁰⁸. Podział szkół powszechnych na trzy stopnie organizacyjne okazał się niekorzystny dla dzieci wiejskich. W latach 1937-1938 pełnych szkół 7-klasowych było na wsi zaledwie 9,4 %, zaś 77 % wszystkich szkół wiejskich miało 1 albo 2 nauczycieli. Szkoły I stopnia nie miały drożności do szkół II i III stopnia oraz ich absolwenci nie mieli prawa wstępu do gimnazjum ogólnokształcącego czy zawodowego²⁰⁹.

Dużo uwagi w ustawie zwanej „jędrzejewiczowską” poświęcono szkolnictwu zawodowemu. Projektodawcy wyodrębnili 3 typy szkół zawodowych: doksztalcające, zasadnicze i przysposobienia zawodowego. Szkoły doksztalcające przeznaczone były dla młodzieży pracującej i podlegającej obowiązkowi kształcenia. Obejmowały one 3-letnią naukę opartą na I i II stopniu szkoły powszechnej. Szkoły zasadnicze podzielono na: niższe z 2- lub 3-letnią nauką – oparte na programie szkoły powszechnej I stopnia, zawodowe gimnazja kształcące w ciągu 2 do 4 lat – przyjmujące absolwentów szkoły powszechnej II stopnia i licea zawodowe o 2- lub 3-letniej nauce – oparte na gimnazjum zawodowym lub ogólnokształcącym. Szkoły przysposobienia zawodowego przeznaczono dla absolwentów różnych szkół ogólnokształcących.

²⁰⁸ J. Miąso, (red.), *dz. cyt.*, s. 63.

²⁰⁹ K. Trzebiatowski, *Organizacja szkolnictwa w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972, PWN, s. 29.

Ponadto uwzględniono kursy uzupełniające i specjalistyczne. Szkoły średnie podzielono na dwa ogniwa: niższe – gimnazjum i wyższe – liceum. Dawne ośmioletnie gimnazja zastąpiono 6-letnią szkołą średnią ogólnokształcącą obejmującą 4-letnie gimnazjum i 2-letnie liceum. Gimnazjum kończyło się małą maturą, a liceum dużą maturą²¹⁰. Zaletą wyżej wymienionej reformy było skrócenie czasu nauki w szkole średniej oraz nadanie gimnazjom i liceom zawodowym praw pełnych szkół średnich, co dawało prawo wstępu na uczelnie o profilu technicznym.

Mimo wprowadzenia dekretów i ustaw porządkujących system oświatowy na przestrzeni okresu międzywojennego, realizacja obowiązku szkolnego napotykała wiele trudności. Dotkliwą skazą w funkcjonowaniu szkolnictwa w tym czasie był wysoki odsiew uczniów. Wynikało to z porzucania szkoły przez uczniów przed jej ukończeniem, a także z wysokiej drugoroczności. Wiele dzieci wychodziło z wieku realizowania obowiązku szkolnego przed ukończeniem szkoły. Również do przyczyn przerywania nauki w szkole powszechnej zaliczyć należy głęboki kryzys gospodarczy panujący w latach 1929-1935, który spowodował pogorszenie warunków materialnych społeczeństwa. Dlatego rodzice zatrudniali dzieci przy pracach gospodarskich lub wysyłali w celu zarobkowym na służbę do pana²¹¹. „*W roku szkolnym 1935/36 blisko milion dzieci w wieku szkolnym (około 20 %) nie uczyło się*”²¹².

Wyżej wymienione problemy oświatowe wystąpiły również w Dąbrówce. Zachowane w Archiwum Szkoły Podstawowej Księgi główne obrazują, że pod koniec lat 20-tych drugoroczność osiągnęła tu wysoki próg. W roku szkolnym 1928/29 z 202 uczniów tylko 107 otrzymało promocję, a 90 uczniów było nie promowanych²¹³. W księdze za rok szkolny 1930/31 wpisy

²¹⁰ Tamże, s. 64.

²¹¹ Tamże, s. 74-78.

²¹² K. Bartnicka, I.Szybiak, *dz. cyt.*, s. 202 n.

²¹³ Zbiory SP - *Księga główna 1928/29*.

informują, że z 271 uczniów 148 otrzymało promocję. Z ogólnej liczby nie promowanych – 91 nie uczęszczało do szkoły 37, w tym 4 dzieci było na służbie u pana²¹⁴. W trzydziestych latach nadal stopień organizacyjny szkoły ulegał poprawie. W roku szkolnym 1930/31 istniała tu pięcioklasowa szkoła powszechna z 6-osobową obsadą nauczycielską. Wówczas kierownikiem szkoły był E. Borkowski. Naukę pobierało 260 uczniów, a tworzyli 6 kompletów. Zajęcia odbywały się w 2 budynkach własnych, rozproszonych po wsi. Razem posiadały one 5 sal lekcyjnych²¹⁵. Zapewne przechodzenie z lokalu do lokalu nie ułatwiało pedagogom pracy zwłaszcza podczas złych warunków atmosferycznych.

W latach 1930-1939 w szkole uczyli: Stanisław Aksman, Irena Grzelak, A. Grzelak, Stanisław Lech, Helena Sieradzka, Czesław Dłubak, M. Sokołowska, Jan Modrak, Władysław Jezierski, Janina Jezierska, Czesław Adamski, H. Szlenkierówna, M. Lechowa, Z. Kurowska, Dutkówna, Dekarczyk²¹⁶.

W owym czasie Szkoła powszechna w Dąbrówce spełniała nie tylko rolę edukacyjną, ale również wychowawczą, kształtując odpowiednią postawę społeczną młodzieży. W latach 30-tych założono tu sklepik szkolny wyposażony w materiały piśmienne i przybory szkolne. Prowadzili go sami uczniowie, którzy byli udziałowcami i co roku za swą pracę otrzymywali dewidenty. Ponadto dzieci przynosiły słomę, z której podczas zajęć technicznych pleciono słomianki, a potem je sprzedawano w Radzyminie w dni targowe. Za uzyskane pieniądze dzieci wyjeżdżały na wycieczki, m. in. byli w Warszawie oraz płynęli statkiem do Płocka. Również duży nacisk położono na wychowanie patriotyczne. W tym celu zorganizowano Hufiec strzelców, którym opiekował się wspomniany wcześniej Edward Sztandar. Grono pedagogiczne

²¹⁴ Zbiory SP - *Księga główna 1932/33,; Księga główna 1938/39.*

²¹⁵ *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/31*, pod red. M. Falski, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1933, Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych, Lwów, ul. Kurkowa 21, s. 70 n.

²¹⁶ Zbiory SP - *Kronika*, s. 6.

w swej działalności oświatowej zwracało uwagę na prawidłowy rozwój fizyczny dziecka. W tym celu przy lokalu nabytym w 1927 r. od Rzempołucha uporządkowano teren i urządzono plac do gier i sportu, a uczniowie utworzyli sekcję piłki nożnej. Należy wspomnieć, że dużym zainteresowaniem wśród uczniów cieszył się zorganizowany sąd koleżeński²¹⁷, który służył integracji dzieci w środowisku szkolnym. Można powiedzieć, że w okresie międzywojennym szkoła dąbrowiecka tętniła życiem, a jej działalność była widoczna dla ogółu mieszkańców wsi.

1 września 1939 r. Polska popadła w niewolę poprzez wybuch II wojny światowej. Okupant natychmiast zaczął organizować własną administrację i władzę. Objął wszystkie budynki państwowe i szkolne, w których zadomowili się urzędnicy niemieccy i wojsko. Zaczęto bezwzględnie i systematycznie prześladować Polaków. Z centralnej części państwa polskiego utworzono Generalną Gubernię, a resztę ziem włączono do III Rzeszy. Na terenie Generalnej Guberni pozwolono tylko na działalność szkół powszechnych i zawodowych, w których systematycznie obniżano stopień organizacyjny i poziom naukowy. Z programów nauczania usunięto historię i geografę, a więc te przedmioty, które mówią o Polsce, jej kulturze i gospodarce. W pierwszych dniach roku szkolnego 1939/40 część szkół podjęła pracę oświatową, jednak w niedługim czasie zajęcia zawieszono²¹⁸. Klęska wrześniowa spowodowała upadek państwa, a tym samym upadek oświaty.

Już w październiku 1939 roku koła kierownicze partii nazistowskich zorganizowały w Łodzi naradę w sprawie polityki kulturalnej wobec Polski. Hans Frank – generalny gubernator głosił: *„Polakom należy umożliwić kształcenie się jedynie w takim zakresie, aby uświadomili sobie, że jako naród nie mają żadnych perspektyw. W grę mogą wchodzić co najwyżej złe filmy, względnie takie, które obrazują wielkość i siłę Rzeszy Niemieckiej. (...) Goeb-*

²¹⁷ Tamże – *Kronika*, s. 4 n.

²¹⁸ J. Miąso, *dz. cyt.*, s. 219-226.

*bels, minister propagandy zalecił dalsze ograniczenia kulturalne, m.. in.: w postaci zakazu posiadania aparatów radiowych, drastycznego ograniczenia systemu prasowego oraz likwidacji kin i teatrów*²¹⁹. W tej sytuacji Polacy rozpoczęli walkę o zachowanie kultury polskiej w postaci tajnego nauczania. Pierwszym organizatorem tajnej działalności oświatowej był Związek Nauczycielstwa Polskiego, który przyjął konspiracyjny kryptonim TON – Tajna Organizacja Nauczycielska. Objęła ona swym patronatem głównie szkoły powszechne. Przekazywanie zakazanych treści dotyczących historii, geografii i kultury Polski odbywało się w szkołach legalnych w trakcie realizacji oficjalnego programu zatwierdzonego przez Niemców. Mogło również występować w mieszkaniu nauczyciela, a także w szkole po zajęciach oficjalnych. Służyły temu celowi ocalałe książki przedwojenne²²⁰. Należy wspomnieć, że okupant uważał tajną oświatę jako najcięższą zbrodnię i za udział w niej karano śmiercią.

Poważną rolę w zakresie organizowania tajnego nauczania odegrał również Departament Oświaty i Kultury (DO i K). Był to ośrodek podziemnej oświaty o zasięgu ogólnokrajowym. Dyrektorem jego został Czesław Wycech. Terenowa sieć TON i DO i K ściśle ze sobą współdziałały. Głównym zadaniem drugiego ośrodka tajnego nauczania było przygotowanie programów, organizowanie egzaminów oraz opracowanie projektów organizacji szkolnictwa w Polsce już niepodległej. Ponadto Departament wspierał finansowo tajne nauczanie i nauczycieli, którzy znaleźli się w ciężkich warunkach materialnych. Największe nasilenie tajnego nauczania w GG wypadło w warszawskim okręgu włącznie z Warszawą²²¹.

Jak przedstawiają zachowane Księgi główne, nauka w szkole w Dąbrówce trwała w czasie całej okupacji niemieckiej. Była to szkoła 3⁰, a na-

²¹⁹ E. C. Król, *Polityka hitlerowska wobec szkolnictwa polskiego na terenie Generalnej Guberni (1939-1945)*, WSiP, Warszawa 1979, s. 23.

²²⁰ J. Miąso, *dz. cyt.*, s. 232 i 240.

²²¹ Tamże, s. 235 i 241.

uczali: Władysław Jezierski, Janina Jezierska, Helena Sieradzka, Jan Modrak, M. Gawędzka, M. Markowski, Halina Aksmanowa. „*Grono tych osób w czasie okupacji (...) udzielało się w pracach konspiracyjnych w walce przeciw okupantowi*”²²². Kierownikiem szkoły był W. Jezierski. W pierwszym roku szkolnym podczas wojny zmalała liczba uczniów do 151, jednak w następnych latach coraz więcej dzieci pobierało naukę i w roku szkolnym 1943/44 szkoła liczyła 375 uczniów²²³. Zapewne w tamtym czasie praca zarówno nauczycieli jak i uczniów nie należała do łatwych, zważywszy na brak podręczników, zeszytów i poruszających się obok Niemców.

Wojska niemieckie z terenu Dąbrówki wycofały się ostatecznie we wrześniu 1944 roku. W tym czasie wiele budynków mieszkalnych i gospodarczych uległo zniszczeniu. Ich los podzielił pierwszy budynek szkolny. „*W ocalałym budynku starej szkoły w Dąbrówce na okres zimy 1944/45 miało miejsce lokum kilka rodzin z Dąbrówki, którym spalono pomieszczenia własne w czasie działań wojennych oraz kwaterował się oddział wojsk sowieckich z plutonem orkiestry wojskowej*”²²⁴.

3.3. Organizacja szkolnictwa w Dąbrówce w latach 1945 – 1980.

Wyzwolone w 1945 r. spod okupacji niemieckiej państwo polskie zaczęło powoli wracać do życia. Jednak pierwsze lata w Polsce Ludowej nie były łatwe dla społeczeństwa. Wśród ogólnych zniszczeń straty w dziedzinie szkolnictwa były najdotkliwsze. „*Okupant spowodował śmierć ok. 30 % nauczycieli, a w 1945 roku ponad 10.000 nauczycieli nie powróciło jeszcze do kraju*”²²⁵. Tak jak i po roku 1918, tak i teraz brakowało nauczycieli, bazy lokalowej, sprzętów, pomocy naukowych, podręczników oraz pieniędzy.

²²² Zbiory SP - Kronika, s. 7.

²²³ Tamże - Księga główna 1939/40; Księga główna 1943/44.

²²⁴ Tamże - Kronika, s. 8.

²²⁵ K. Trzebiatowski, *Organizacja...*, dz. cyt., Warszawa 1972, s. 73.

Najwcześniej, bo już w 1944 r. zaczęto odbudowywać szkolnictwo powszechne, a w następnym roku podjęto prace nad reformą ustroju szkolnego, dostosowanego do potrzeb państwa socjalistycznego. W czerwcu 1945 r. odbył się w Łodzi Ogólnopolski Zjazd Oświatowy, na którym przedstawiono organizację polskich instytucji oświatowych. Uchwalił on jednolitą, powszechną, bezpłatną, publiczną i obowiązkową szkołę 8-letnią i 8-klasową²²⁶. Jednak na realizację tej uchwały trzeba było jeszcze długo czekać, bo aż do 1961 roku, czyli do kolejnej reformy oświatowej.

Organizacja szkolnictwa w pierwszych latach powojennych opierała się na zasadach przedwojennego systemu szkolnego z pewnymi zmianami, które wprowadził dekret z dnia 23 listopada 1945 roku. Ujednolicił on szkoły powszechne, wprowadzając obowiązkową naukę 7-letnią i 7-klasową oraz czteroletnie gimnazja i dwuletnie licea²²⁷. Tam, gdzie pozwalały finanse, tworzono szkoły o 8-letnim obowiązkowi nauczania.

Po pierwszych próbach upowszechnienia szkoły 8-klasowej, decyzją KC PZPR z 1 marca 1948 r., wprowadzono od roku szkolnego 1948/49 szkołę ogólnokształcącą 11-letnią, składającą się z 7-klasowej szkoły podstawowej i 4-letniego liceum. Rozbudowano też niższe i średnie szkolnictwo zawodowe. Powstały 3 rodzaje szkół:

- „a) szkoła ogólnokształcąca stopnia podstawowego i licealnego, tj. jedenastolatka, o klasach I-IX;*
- b) szkoła ogólnokształcąca stopnia licealnego o klasach VIII-XI;*
- c) szkoła ogólnokształcąca stopnia podstawowego:*
 - o 1 nauczycielu realizującym program klas I-IV,*
 - o 2 nauczycielach realizujących program klas I-VI,*
 - o 3 nauczycielach i więcej realizujących program klas I-VII”²²⁸.*

²²⁶ K. Trzebiatowski, J. Żerko, *System oświaty Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle porównawczym (źródła)*, Gdańsk 1980, s. 16-18.

²²⁷ Tamże, s. 14 n.

²²⁸ J. Miąso, *dz. cyt.*, s. 351 n.

Było to wbrew postanowieniom Zjazdu Łódzkiego i wbrew opinii działaczy oświatowych i nauczycieli. Ponadto nowa struktura szkolnictwa uprzywilejowała dzieci miejskie, które uczęszczały do pełnych szkół jedena-stoletnich.

W następnych latach, czyli w ramach planu 6-letniego, nastąpił wzrost liczby szkół wyżej zorganizowanych. Jeżeli w 1950 r. szkół 7-klasowych było w Polsce 9.814, to w 1956 r. – 14.735 szkół²²⁹. Prawie 90 % uczniów chodziło do pełnej szkoły podstawowej²³⁰. W dalszej kolejności władze oświatowe, chcąc podnieść poziom oświaty i kultury, wydały w 1956 r. dekret „O obowiązku szkolnym”. Wprowadzał on obowiązek ukończenia szkoły powszechnej, a nie tylko uczęszczanie do szkoły do określonego wieku. Nad realizacją tego zadania miały czuwać władze administracji terenowej. Egzekwowanie wypełnienia obowiązku szkolnego przyczyniło się do objęcia nauką szkolną dzieci do 16 roku życia²³¹.

Kolejną radykalną reformę całego szkolnictwa zapowiedziała ustawa „O rozwoju systemu oświaty i wychowania” z 15 lipca 1961 roku. Wprowadziła ona obowiązkową naukę w zakresie szkoły 8-klasowej i ustaliła obowiązek szkolny, obejmując dzieci od 7 do 15 roku życia z możliwością przedłużenia do ukończenia przez ucznia 17 lat. Artykuł 1 ustawy określał, że *„nauczanie i wychowanie (...) ma na celu wszechstronny rozwój uczniów i wychowanie ich na świadomych i twórczych obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”*. Dalej czytamy, że każdemu wychowankowi należy *„(...) zapewnić wiedzę o prawach przyrody i życia społecznego, o dziejach i kulturze narodu i ludzkości, aby kształtować naukowy pogląd na świat i zapewnić kwalifikacje do pracy zawodowej”*. Nauczanie powinno być ściśle powiązane z wychowaniem moralnym, społecznym, patriotycznym, z wychowaniem w duchu humanizmu socjalistycznego. Ponadto artykuł 2 tej ustawy nadał instytucjom

²²⁹ K. Trzebiatowski, *Organizacja...*, dz., cyt., s. 74.

²³⁰ J. Miąso, dz. cyt., s. 360.

²³¹ Tamże, s. 377 n.

oświatowo-wychowawczym „*charakter świecki*”²³². Zgodnie z ustaleniami tej ustawy nastąpiło upowszechnienie kształcenia w wysoko zorganizowanej szkole podstawowej. W klasach I-IV nauczanie miało charakter całościowy propedeutyczny, a systematyczny w klasach V-VIII. Wprowadzono w ostatnich dwóch klasach szkoły podstawowej przedmiot – wychowanie obywatelskie, a wycofano ze szkół lekcje religii²³³.

W związku z reorganizacją szkolnictwa podstawowego zaszła potrzeba zatrudnienia większej liczby nauczycieli specjalistów, głównie do nauczania języka polskiego, matematyki i prac ręcznych. Przyczyniło się to do wzrostu liczby nauczycieli w ogóle. W 1961 r. kadre nauczycielską w szkolnictwie podstawowym stanowiło ok. 146 tys. nauczycieli, a w 1970 r. było już ich 210 tysięcy²³⁴. Byli to, szczególnie w miastach, nauczyciele po 2-letnich studiach nauczycielskich, organizowanych na podbudowie szkół średnich i z wyższym wykształceniem. Jednak po miasteczkach i wsiach przeważali nauczyciele ze średnim wykształceniem, po 5-letnich liceach pedagogicznych lub po 4-letnich liceach ogólnokształcących²³⁵.

Wracając do Dąbrówki, po pięciu latach okupacji życie tu zaczęło powoli wracać do normy. W 1945 r., po wyprowadzeniu się lokatorów, władze gminne i mieszkańcy Dąbrówki przystąpili do remontu ocalałego budynku szkolnego. Do prac aktywnie włączyli się tutejsi nauczyciele: W. Jezierski, J. Jezierska, H. Sieradzka, H. Aksman. Kronika SP informuje: „*Nauka w tej szkole (...) była utrudniona i skromna, odczuwano brak wszystkiego co było niezbędne*”²³⁶. Należy nadmienić, że szkoła wówczas dysponowała tylko dwoma salami, w których uczyło się 106 uczniów²³⁷. Przy braku pomocy naukowych i niezbędnego sprzętu praca dydaktyczno-wychowawcza była nie-

²³²Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania z dnia 15 lipca 1961 r., [w:] Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej. Pedagogika i szkolnictwo w XX stuleciu, Wyboru dokonał i opracował Stefan Wołoszyn, t. 3, s. 739 – 743.

²³³J. Miąso, *dz. cyt.*, s. 394 n.

²³⁴K. Trzebiatowski, *Organizacja...*, *dz. cyt.*, s. 85.

²³⁵J. Miąso, *dz. cyt.*, s. 389 i 390.

²³⁶Zbiory SP - *Kronika*, s. 8.

zmiernie trudna. Jednak w niedługim czasie sytuacja lokalowa się polepszyła. W 1946 r. władze gminne przeznaczyły na cele szkoły drewniany barak ponemiecki (istnieje on do chwili obecnej i mieszkają w nim 2 rodziny), gdzie początkowo urządzono 2 sale lekcyjne i mieszkanie dla nauczyciela. Od tej chwili nauka odbywała się w dwóch lokalach, które dzieliło około 200 m. Kierownikiem szkoły został przybyły Władysław Kowalski, który piastował to stanowisko do 1950 roku. Zdołał on wzbogacić szkołę w mapy i szafy na pomoce naukowe. W roku szkolnym 1950/51 po odejściu W. Kowalskiego obowiązki kierownika szkoły przejął Henryk Gałęcki. Skład grona pedagogicznego wielokrotnie ulegał zmianom. W 1947 r. zatrudniono Zofię Schott i Zofię Stańczak, które po upływie dwóch lat odeszły, a na ich miejsce przybyli; Jerzy Dębski i Leopold Kaszuba - były absolwent, mianowany od 1951 r. na stanowisko kierownika szkoły. Dzięki staraniom L. Kaszuby wyremontowano pozostałe pomieszczenia baraku ponemieckiego. Tym sposobem szkoła pozyskała następne dwie sale lekcyjne, kancelarię oraz pokój nauczycielski, przy którym urządzono bibliotekę szkolną. Mimo, że szkoła posiadała 6 sal lekcyjnych, jednak warunki pracy nie były łatwe. Nowe sale nie posiadały pieców i odpowiedniego sprzętu; ławek, stołów i szaf. Sytuacja ta uległa poprawie dopiero w 1955 roku. Zamontowano piece i dokonano zakupu niezbędnych pomocy naukowych. L. Kaszuba w roku szkolnym 1953/54 odchodzi do szkoły w Józefowie, gdzie obejmuje również stanowisko kierownicze. Na jego miejsce przybywa Maciej Dzierwajło. Warunki pracy dydaktyczno-wychowawczej nie ulegają zmianie²³⁸. Po roku do Dąbrówki powraca L. Kaszuba i piastuje funkcję kierowniczą do 1969 r., do czasu powołania go na przewodniczącego Gromadzkiej Rady Narodowej w Dąbrówce. Wówczas kierownikiem szkoły zostaje jego żona – Krystyna, która pełni tę funkcję do 1973 roku²³⁹.

²³⁷ Tamże - *Księga główna 1945/46*.

²³⁸ Tamże - *Kronika*, (strony nienumerowane).

²³⁹ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 67.

W roku szkolnym 1963/64 działała tu szkoła 7-klasowa o 10 oddziałach. Ogółem do szkoły uczęszczało 334 uczniów. Odczuwano brak sal lekcyjnych, a było ich 6. Sytuacja ta spowodowała, że L. Kaszuba, w porozumieniu z miejscowymi władzami, wynajął jedną izbę lekcyjną w prywatnym budynku. Jednak nie zmieniło to złej sytuacji lokalowej. Dalszy wzrost liczby uczniów z 253 w roku szkolnym 1955/56 do 336 w roku szkolnym 1967/68 przyczynił się do powołania Społecznego Komitetu Budowy Szkoły. Wmurowanie kamienia węgielnego odbyło się już w 1967 roku. Prace budowlane postępowały szybko, tak że w 1968 r. w nowym budynku, mieszczącym się przy ulicy T. Kościuszki 20 (służy on do chwili obecnej), nastąpiło rozpoczęcie roku szkolnego. Od tej chwili „*młodzież uczy się w 6 jasnych, czystych salach. Są dwie pracownie, sala gimnastyczna, duże przestrzenne korytarze*”²⁴⁰. Można powiedzieć, że warunki pracy w szkole uległy radykalnej zmianie. Co prawda brak było wielu pomocy naukowych, ale w niedługim czasie i na tym poziomie zaszły zmiany. Zakupiono magnetofony, radia, telewizor, przeźroczca.

Hasła związane z tradycją, kulturą, poznawaniem zakątków naszego kraju realizowano, m. in. poprzez organizowanie: uroczystości szkolnych z udziałem rodziców oraz miejscowych i powiatowych władz, wystaw tematycznych, gazetek ściennych czy wycieczek. Do typowych uroczystości szkolnych należały: rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego, Ślubowanie klas I, Dzień Edukacji Narodowej, Andrzejki, Zabawa choinkowa i karnawałowa, Międzynarodowy Dzień Dziecka. Ponadto zgodnie z duchem socjalistycznym i patriotycznym przygotowywano akademie szkolne pod hasłami: Miesiąc Przyjaźni Polsko – Radzieckiej, Rok Leninowski, Rocznica rewolucji październikowej, 30-lecie PRL, Święto Pracy, Dzień Wojska Polskiego, Święto Ludowe. W 1959 r. uczniowie zwiedzili Gdańsk, Gdynię, Sopot, Dolinę Kościeliską, Wieliczkę, Warszawę, Kraków, Zakopane, Kazimierz Dol-

²⁴⁰ Zbiory SP - *Kronika*, (strony nienumerowane).

ny. W pracy wychowawczej również nie pominięto współpracy z organizacjami młodzieżowymi, tworzonymi na terenie szkoły. Od 1951 r. działa przy szkole Związek Harcerstwa Polskiego. Pierwszym przewodniczącym drużyny harcerskiej był Stanisław Celiński. W kolejnych latach funkcję tę sprawowały: Teresa Księżak, Barbara Żak, Bolesława Skronik, Cecylia Ostarzewska²⁴¹. Zapewne opiekunów drużyn harcerskich i zuchowych było o wiele więcej. Jednak żadne źródła o nich nie informują.

Wraz z wprowadzeniem ustawy z 1961 r. wzrosło zapotrzebowanie na nauczycieli wykwalifikowanych. Tutejsza społeczność nauczycielska podjęła to wyzwanie i w 1964r. L. Kaszuba i Alina Woźniak zdobywają specjalność o kierunku zajęcia techniczno-praktyczne. Zapewne wpłynęło to korzystnie na poziom kształcenia tutejszej młodzieży, zwłaszcza że w roku szkolnym 1966/67 szkoła stała się ośmioklasową. W latach 50-tych i 60-tych grono pedagogiczne stanowili: L. Kaszuba, Zuzanna Kowalewska, S. Celiński, Henryk Gałecki, H. Sieradzka, Maria Kanclerz, Halina Polkowska, Henryk Banaś, Alina Bednarczyk, (później Woźniak), Helena Ilczuk (później Zaręba), Maciej Dzierwajło, Janina Mroczek, Halina Młynarczyk, Marian Sieradzki (syn H. Sieradzkiej), Krystyna Stańczak, Krystyna Rasińska (później Pieńczuk), Jan Jastrzębski, Maria Gardzińska, T. Księżak (później Ślusarz), Krystyna Kaszuba, B. Żak, Maria Szydłowska, Stefania Frączyk, Janina Kuć, Barbara Bębnowicz, Stanisław Bębnowicz, Maria Uścińska, Krystyna Głowacka (była absolwentka), Halina Czarnicka, B. Skronik (później Stańczak), Janina Adamczyk, Krystyna Szczycik, Krystyna Kaczmarczyk, Wanda Kaczmarczyk, Janina Żmijewska, Zygmunt Waszczyński, Wiesław Kozłowski, Kazimierz Pieniążek, Elżbieta Stryczak, Regina Chocianowicz, Maria Średnicka, Janina Przasnyska, Cecylia Ostarzewska (później Pieniążek), Mieczysław

²⁴¹ Ibidem.

Dobczyński.²⁴² Można przypuszczać, że na przestrzeni tego okresu pracowało w szkole więcej nauczycieli, ale tylko te dane udało się uzyskać.

Trzecia reforma strukturalna i programowa systemu szkolnego miała mieć miejsce w latach 70-tych. Minister Oświaty i Wychowania powołał w 1971r. Komitet Ekspertów, na czele którego stał prof. Jan Szczepański, do opracowania „Raportu o stanie oświaty w PRL”. Efekt pracy Komitetu stał się podstawą dla władz oświatowych do opracowania własnej koncepcji reformy szkolnej wydanej w 1973 r. w formie uchwały „W sprawie systemu edukacji narodowej”. Według niej podstawowym ogniwem w nowym systemie szkolnym stała się 10-letnia powszechna, bezpłatna i obowiązkowa szkoła średnia. Obowiązek szkolny poprzedzał roczny okres przygotowawczy, który mógł być realizowany w przedszkolu lub w szkole. Na podbudowie 10-letniej szkoły średniej miały być utworzone szkoły zawodowe o cyklu nauki trwającym od 6 miesięcy do 2,5 lat oraz 2-letnie szkoły specjalizacji kierunkowej. Podstawą do utworzenia na wsi szkół pełnych 10-letnich stały się zbiorcze szkoły gminne. Mniejsze szkoły, znajdujące się na terenie gminy, stanowiły filię szkoły zbiorczej. *„W roku szkolnym 1976/77 działało już prawie 1600 szkół gminnych (...). Rozbudowa gminnych szkół zbiorczych doprowadziła do objęcia nauką w tych szkołach 80 % dzieci wiejskich”*²⁴³. Realizacja reformy szkolnej rozpoczęła się w 1977/78 r. poprzez objęcie obowiązkiem przedszkolnym dzieci 6-letnich, a w rok później objęła pierwszoklasistów. Zaraz spiętrzyły się trudności, do których zaliczyć możemy brak: zapewnienia dzieciom dojazdu do szkół zbiorczych, odpowiedniej bazy materialnej oraz pogłębiający się kryzys ekonomiczny i polityczny kraju. Konsekwencją tych zjawisk było wycofanie się rządu z zaplanowanej reformy strukturalnej szko-

²⁴² Relacja A. Woźniak – emerytowanej nauczycielki SP w Dąbrówce, udzielona autorce w dniu 17 grudnia 2001 r.

²⁴³ J. Miąso, *dz. cyt.*, s. 419 i 422

ły. Nastąpiło to w 1980 roku²⁴⁴. Tak więc reforma systemu szkolnego w Polsce stała się ponownie tematem otwartym.

W związku z wyżej wymienioną reformą wiele zmian zaszło w szkole w Dąbrówce. Zlikwidowano szkołę w Chajętach i w roku szkolnym 1972/73 do omawianej szkoły przybyły dzieci z Chajęt. Ponadto powołano tu wieczorową Zasadniczą Szkołę Rolniczą, której dyrektorem została K. Kaszuba, a nauczycielem zawodu został L. Burza. Szkoła liczyła początkowo 60 uczniów. Za rok, równocześnie z powołaniem gmin, utworzono w Dąbrówce Zbiorczą Szkołę Gminną i urząd Gminnego Dyrektora Szkół, który miał pełnić nadzór nad wszystkimi szkołami znajdującymi się w gminie. Funkcję Gminnego Dyrektora objął Mieczysław Wawryło, były nauczyciel SP we Wszeborach. Pełnił tą funkcję do 1984 r., czyli do czasu powołania stanowiska inspektora oświaty i wychowania w gminie, które to objął. Wówczas dyrektorem SP został Kazimierz Pieniążek. W roku szkolnym 1973/74 utworzono VII klasę przysposobienia do zawodu rolnika. Jednocześnie utworzono klasę przedszkolną, której wychowawczynią była Michalina Łapka (później Ochalska). Za rok przyszli uczniowie klas IV-VIII ze SP w Dręszewie, którym zapewniono komunikację autobusową. W tym czasie szkoła liczyła 13 oddziałów wraz z klasą przedszkolną, a uczęszczało do niej 304 uczniów. Przy wyżej wymienionej liczbie oddziałów zaszła potrzeba powołania stanowiska zastępcy dyrektora. Objął je Mieczysław Przyborowski i piastował ten urząd do 1985 r., jednocześnie prowadził lekcje geografii²⁴⁵. Szkoła w 1977/78 roku posiadała, jak już wyżej wspomniałam 6 sal lekcyjnych oraz w budynku gospodarczym, mieszczącym się nieopodal szkoły, urządzono pracownię zajęć praktyczno-technicznych. Na I piętrze szkoły były 4 klasy: matematyczna i języka rosyjskiego ponadto pracownia chemiczno-biologiczna (odbywały się lekcje: biologia, chemia i fizyka), pracownia nauczania począt-

²⁴⁴ S. Wołoszyn, *Rozwój szkolnictwa w PRL na tle porównawczym*, Warszawa – Kraków 1989, s. 67-69.

²⁴⁵ Zbiory SP - *Kronika*, (strony nienumerowane).

kowego oraz pomieszczenie dla 6-latków, których opiekunem była Michalina Ochalska. Na parterze były 2 sale lekcyjne. W jednej odbywały się zajęcia z historii i w niej K. Pieniążek urządził Kącik Pamięci Narodowej, druga to pracownia języka polskiego. Również na dole był pokój nauczycielski, kancelaria, sala gimnastyczna, biblioteka i kuchnia. Uroczysta prezentacja Kącika Pamięci odbyła się 12 października 1973 roku. Od tej chwili stał się on jakby wizytówką szkoły. To w nim harcerze i zuchy składali przyrzeczenie. Na co dzień Kącik wykorzystywany był do celów edukacyjnych²⁴⁶. W moim przekonaniu utworzenie szkoły zbiorczej, a tym samym zwiększenie się liczby oddziałów pogorszyło sytuację lokalową w Dąbrówce, dlatego uczono na 2 zmiany.

W 1978/79 roku, chcąc poprawić nieco warunki lokalowe, przeniesiono grupę sześciolatków do Dręszewa, gdzie zorganizowano przedszkole. Dzieciom zapewniono dowóz autokarem szkolnym.

Obsadę pedagogiczną w latach 70-tych tworzyli następujący nauczyciele: B. Stańczak, J. Adamczyk, E. Stryczak, J. Przasnyska, M. Średnicka, C. Pieniążek, E. Łukasik (o specjalności w-f), M. Skawroń (specjalność biologia i chemia), Halina Adam, M. Wawryło, M. Przyborowski, K. Wawryło, K. Kaszuba, K. Głowacka, A. Woźniak, Krystyna Staśkiewicz, Justyna Dudek, Halina Szczypkowska, Maria Nowak, K. Pieniążek, M. Ochalska, Cezary Wnuk (specjalność w-f)²⁴⁷. Wielu spośród nich to nauczyciele z wieloletnim stażem pracy.

Zgodnie z założeniami programowymi grono pedagogiczne wdrażało uczniów do prac społeczno-użytecznych. W tym celu każda klasa pod patronatem wychowawcy miała zagospodarować przyporządkowany teren wokół szkoły, sadząc zieleń. Również dalsze prace związane z pielęgnacją tego terenu leżały w gestii poszczególnych klas. Ponadto uczniowie szkoły brali udział

²⁴⁶ Tamże - *Kronika* (strony nienumerowane).

²⁴⁷ Tamże - *Kronika* (strony nienumerowane)

w wykopkach w PGR w Niegowie oraz w prywatnych gospodarstwach rolnych.

W pracy opiekuńczo-wychowawczej dużą rolę odegrała świetlica szkolna założona w styczniu 1974 r., którą kierowała Alina Woźniak. Prowadzono w niej dożywianie oraz organizowano różnorodne zajęcia pozalekcyjne dla dzieci. W tym samym roku Wydział Oświaty i Wychowania dofinansował obiady dla 45 uczniów.

W omawianym okresie dużym zainteresowaniem cieszyły się organizowane przez wychowawców wycieczki turystyczno-krajoznawcze, które oprócz walorów poznawczych służyły integracji dzieci w środowisku szkolnym. Młodzież, m. in. zwiedziła: Kraków, kopalnię soli w Wieliczce i obóz koncentracyjny w Oświęcimiu. Nauczyciele również wdrażali wychowanków do odbioru kultury poprzez oglądanie wystaw czy przedstawień teatralnych²⁴⁸.

Koniec lat 70-tych przyniósł ostrą zimę, która uniemożliwiła dojazd dzieci do szkoły. Następnie roztopy spowodowały, że rzeka Bug wezbrała i zalała okoliczne wsie, lasy i pola. Najbardziej poszkodowane były wsie: Dręszew i Marianów. *„Śniegi i mrozy, a następnie powódź spowodowały pewne opóźnienia w realizacji programu nauczania (...). Zostały ograniczone wycieczki i imprezy w godzinach zajęć lekcyjnych, a zwiększono ilość zajęć pozalekcyjnych”*²⁴⁹.

Przedstawione wyżej formy pracy z zespołem uczniowskim świadczą o ruchu społecznym dzieci na terenie szkoły i poza nią, który obejmował coraz szersze kręgi nie tylko twórców, ale i odbiorców, wprowadzając ich w określone specyficzne w warunkach życia szkolnego, procesy, role i problemy.

²⁴⁸ Tamże - *Kronika* (strony nienumerowane).

²⁴⁹ Tamże - *Kronika* (strony nienumerowane).

3.4. Stan szkolnictwa od 1980 roku do chwili obecnej.

W początkach lat 80-tych wystąpiły trudności ekonomiczne w kraju, co znalazło odbicie w organizacji szkół. Wprowadzono pięciodniowy system pracy oraz sukcesywnie w kolejnych latach nowe programy nauczania i plany pracy dydaktyczno-wychowawczej. W roku szkolnym 1981/82 wskazywano na konieczność „kształtowania patriotyzmu i emocjonalnego stosunku do spraw Ojczyzny. Upowszechniania humanistycznych norm współżycia, poszanowania godności ludzkiej, tolerancji, pomocy i życzliwości wobec drugiego człowieka. Kształtowania poczucia obowiązku i dyscypliny obywatelskiej, szacunku i uznania dla rzetelnej nauki i pracy. Tworzenia warunków dla rozwoju samorządności uczniów”²⁵⁰. W następnym roku szkolnym nadal należało wychowywać w duchu umiłowania ojczyzny, ale i poszanowania Konstytucji PRL. Natomiast w roku szkolnym 1984/85 praca dydaktyczno-wychowawcza miała eksponować, m. in. 40-lecie PRL, 45 rocznicę wybuchu II wojny światowej oraz 40 rocznicę zwycięstwa nad Niemcami²⁵¹. Nowe programy nauczania wprowadzano sukcesywnie, poczynając od roku szkolnego 1983/84 w klasach I-VI, od roku 1984/85 w klasie VII i od roku 1985/86 w klasie VIII. Ponadto w 1982 r. Sejm uchwalił ustawę pt. „Karta Nauczyciela”, która w sposób kompleksowy określiła prawa i obowiązki nauczyciela. Zmniejszono pensum z 26 do 18 godzin, zapewniono sukcesywne dostosowywanie płac do poziomu zarobków kadry inżyniersko-technicznej zatrudnionej w gospodarce narodowej. Jednocześnie wzmocniono rolę kierownictwa szkół oraz rad pedagogicznych²⁵².

Zmiany w oświacie miały na celu udoskonalić organizację szkół, różnicować formy i metody pracy nauczycieli, a tym samym uelastyczyć i

²⁵⁰ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z 10 marca 1981 r., Dz. Urz. 1981, nr 2, poz. 8.

²⁵¹ B. Potyrała, *Szkola podstawowa w Polsce 1944-1984: uwarunkowania polityczno-społeczne*, Warszawa 1987, s.167.

²⁵² *Karta Nauczyciela, Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 roku*, Dz. U. 1982, nr 3, poz. 19.

podnieść efektywność procesu edukacji, kładąc akcent na oddziaływania wychowawcze. To wymagało zwiększenia wydatków na oświatę w podziale dochodu narodowego. Udział wydatków na oświatę w dochodzie narodowym zaczął rosnać od 1981 r., dochodząc w 1986 r. do ok. 4,8 %²⁵³. W tym czasie wzrosło zatrudnienie nauczycieli z wykształceniem średnim, nie posiadających przygotowania pedagogicznego. Głównie byli oni zatrudniani w przedszkolach i w nauczaniu początkowym. Wraz z podjęciem pracy kierowano ich do rocznych oddziałów doskonalenia zawodowego, prowadzonych systemem zaocznym. Po roku 1982, chcąc podwyższyć poziom kształcenia kadry uczącej w klasach I-III powołano 2-letnie studia nauczania początkowego²⁵⁴. Należy podkreślić, że nowa koncepcja systemu oświatowego zmierzała do opracowania modelu tzw. „szkoły przyszłości”. Miała być ona szkołą, „w której będą podejmować naukę dzieci lepiej (...) przygotowane. W szkole tej będzie się dokonywał wybór specjalności zawodowej, a nauczanie stanie się silniej zróżnicowane i zindywidualizowane. (...) Szkoła przyszłości w znacznie szerszym zakresie będzie uzupełniać zajęcia lekcyjne zajęciami pozalekcyjnymi i pozaszkolnymi, a ponadto będzie łączyć kształcenie formalne z nieformalnym oraz ogólne z zawodowym”²⁵⁵.

Czas przemian ustrojowych w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych nie przyniósł zmian w oświacie. Brak stabilnych przepisów prawnych, słaba baza materialna oraz degradacja zawodu nauczycielskiego spowodowały załamanie systemu edukacyjnego. Wówczas problemy ekonomiczne i gospodarcze zdominowały całe życie społeczne.

Szkolnictwo podstawowe w Dąbrówce w latach 80-tych nie powiększyło swojej bazy i wciąż reprezentowane było przez jedną placówkę. Niemniej dwa wydarzenia zasługują na szczególną uwagę.

²⁵³ J. Szczepański, *Refleksje nad oświatą*, Warszawa 1973, s.22.

²⁵⁴ B. Potyrała, *Szkoła podstawowa ...*, dz. cyt., s. 164 n.

²⁵⁵ Cz. Kupisiewicz, *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa 1985, s. 247 n.

W 1983 r. dyr. K. Pieniążek, przy poparciu Rady Pedagogicznej i rodziców rozpoczął starania o nadanie szkole imienia. W trakcie dyskusji w gronie pedagogicznym podkreślano, że patronem szkoły powinna zostać postać związana z tutejszą ziemią. Ostatecznie wskazano na poetę Cypriana Kamila Norwida, który urodził się w parafii Dąbrówka we wsi Laskowo-Głuchy i ochrzczony został w tutejszym Kościele parafialnym. Przygotowania do tej doniosłej uroczystości trwały 3 lata. W dniu 20 września 1984 r., aby przybliżyć postać przyszłego patrona urządzono ekspozycję w głównym holu. U góry niej wyrzeźbiono hasło: „OJCZYŻNA, TO WIELKI ZBIOROWY OBOWIĄZEK”. Następnie 25. IX. 1984 r. odwiedzili szkołę uczniowie ze Szkoły Podstawowej im. C. K. Norwida z Warszawy. Podczas spotkania dokonano wymiany poglądów dotyczących organizacji uroczystości nadania imienia szkole i nawiązano współpracę. Ostateczny termin uroczystości nadania imienia szkole ustalono na dzień 23 maja 1986 roku. Na cześć pamięci o Norwidzie K. Głowacka (nauczycielka SP w Dąbrówce) ułożyła słowa hymnu szkolnego, a Krystyna Borczyńska (nauczycielka wychowania muzycznego ze Studium Wychowania Przedszkolnego z Radzimina) skomponowała oprawę muzyczną. Zorganizowana z dużym rozmachem impreza stała się wydarzeniem dla całej gminy. W tym dniu szkoła przybrała odświętny wygląd. Zdobily ją prace dzieci o tematyce związanej z patronem szkoły. Ogromne zaangażowanie w tych pracach wykazała Alina Woźniak, nauczycielka wychowania plastycznego. Uroczystość zaszczylicili swoją obecnością liczni goście. Przybyli przedstawiciele Kuratorium Oświaty z Ostrołęki, zastępca kierownika Wydziału Ideologicznego KW PZPR, władze Gminy Dąbrówka, przedstawiciele miejscowych instytucji, dyrektorzy placówek oświatowo – wychowawczych, poczet sztandarowy ze Studium Nauczycielskiego im. C. K. Norwida z Radzimina, młodzież szkolna oraz mieszkańcy Dąbrówki i okolicznych wsi. Młodzież pod kierunkiem tutejszych nauczycieli przygotowała program słowno – muzyczny. O niezwykłym występie goście szkoły

wyrażali się w samych superlatywach ²⁵⁶. Od tego czasu dzień 23 maja, dzień śmierci C. K. Norwida stał się świętem szkoły. Ku jego pamięci corocznie organizowany jest konkurs recytatorski, którego wyniki ogłaszane są podczas akademii w święto szkoły. Trzeba nadmienić, że w dniu urodzin patrona, klasy pierwsze przystępują do ślubowania.

W 1984 r., jak już wspomniałam, dyrektorem szkoły został długoletni nauczyciel, K. Pieniążek. Był on człowiekiem bardzo aktywnym i myślącym perspektywicznie. Zdawał sobie sprawę, że nadejdzie moment, gdy szkoła będzie za ciasna dla zwiększającej się liczby uczniów. Zrodziła się koncepcja rozbudowy szkoły. W tym celu w 1985 r. powołano Społeczny Komitet Rozbudowy Szkoły, którego członkami zostali: Stanisław Kaczmarczyk, Mieczysław Sekunda, M. Wawryło, K. Pieniążek, Danuta Kołodziejczyk, Tadeusz Kępski²⁵⁷. Grono nauczycielskie podjęło decyzję o dokonaniu zbiórki pieniędzy wśród mieszkańców okolicznych wsi i w tym celu ustalono terminy przedsięwziętej akcji. Zbiórki odbywały się w niedziele, a dla dobrej organizacji poszczególnym nauczycielom przypisano teren. Działania te miały miejsce w latach 1985-1989. Z dobrowolnych składek ludności udało się wykupić dokumentację techniczną²⁵⁸. Prace budowlane rozpoczęto w 1989 roku. Wykonano wykopy i zalano fundamenty. Rozbudowę wsparli rodzice. Przywozili piasek, żwir; pogłębiali wykopy pod fundamenty oraz wypożyczali betoniarki i ciągniki z przyczepami. Przedwczesna śmierć K. Pieniążka (7 III 1990 r.), inspiratora całego przedsięwzięcia, wpłynęła negatywnie na rozbudowę. Prace uległy spowolnieniu. Warto nadmienić, że początkowo inwestycja była prowadzona w oparciu o środki samorządowe i kuratorskie. Jednakże, środki te nie były wystarczające. Po wyborach samorządowych w 1994 r., pozyskano fundusze. Nowy wójt gminy – Tadeusz Bulik (były nauczyciel SP w Dąbrówce), dzięki osobistemu zaangażowaniu, nawiązał kontakty z różnymi in-

²⁵⁶ Zbiory SP - *Kronika* (strony nienumerowane).

²⁵⁷ Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka - *Kronika*, s. 24.

²⁵⁸ Tamże, s. 32 i 40.

stytucjami i uzyskał duże fundusze na rozbudowę szkoły. Sponsorami byli: Powszechna Kasa Oszczędności - Bank Państwowy (PKO – BP) z Warszawy, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska w Ostrołęce, Fundacja Polska 2000. Dzięki ich wsparciu i wydatnej pomocy finansowej Kuratorium, 26 października 1995 r. nastąpiło otwarcie nowego skrzydła. Szkoła zyskała 8 sal lekcyjnych, dużą bibliotekę z czytelnią, świetlicę, szatnie, pokój dla pedagoga szkolnego i podstawowe pomieszczenia socjalne²⁵⁹. Nie ulega wątpliwości, że warunki lokalowe stały się idealne. Powrócono do pracy na jedną zmianę. Na uwagę zasługuje wyposażenie szkoły w nowoczesną, ekologiczną kotłownię gazową.

W omawianym dziesięcioleciu kadre pedagogiczną stanowili: Mieczysław Przyborowski, M. Wawryło, K. Kaszuba, K. Głowacka, A. Woźniak, K. Pieniążek, K. Wawryło, C. Pieniążek, Maria Nowak, J. Dudek, K. Staśkiewicz, H. Adam, Hanna Rosa, Zofia Wójcik, Barbara Siwińska, Barbara Sieradzka, Małgorzata Zdziarska (później Głowacka), Cecylia Nowak, Tomasz Marcinkowski, Teresa Woźniak, Cezary Buła, Marek Sejmej, Jadwiga Wolińska, M. Jankowska, Barbara Rosłon, Małgorzata Koziół, Mieczysław Dobczyński i Grażyna Podgórska. Na uwagę zasługuje, że w tym czasie tylko jeszcze 3 nauczycieli miało wykształcenie średnie pedagogiczne, zaś pozostali wyższe magisterskie, wyższe zawodowe lub byli po studium nauczycielskim.

Szkoła Podstawowa , bo do takiej nazwy powrócono w 1987 r., brała udział w różnych konkursach wojewódzkich, zajmując nagradzane miejsca. Wymienić tu należy konkurs „Dar Młodzieży” i „40 lat Polski Ludowej”. Za zdobyte pieniądze zakupiono magnetofon kasetowy²⁶⁰.

W latach 80-tych popularna w okresie zimowym stała się akcja pod hasłem „Szkłanka gorącego mleka dla każdego”, z której korzystali uczni-

²⁵⁹ *Marzyli o takiej szkole*, Tadeusz Chudy, [w:] „Płomyczek”, nr 3/1996.

²⁶⁰ *Zbiory SP - Kronika* (strony nienumerowane).

wie. Spośród organizacji szkolnych aktywnie działał Samorząd Uczniowski, Koło Ligi Przyrody, Polski Czerwony Krzyż, ZHP, Koło Sportowe, Szkolna Kasa Oszczędności oraz Koło Krajoznawczo -Turystyczne. Prowadzono również liczne koła przedmiotowe, np.: historyczne, polonistyczne, matematyczne, fotograficzne czy biologiczne. Również młodzież mogła rozwijać swoje zainteresowania muzyczne w chórze szkolnym, prowadzonym przez K. Pieńiążka²⁶¹.

Wyżej wymieniona lista kół zainteresowań i organizacji świadczy o tym, że grono pedagogiczne i uczniowie potrafili znakomicie połączyć działalność edukacyjną z pracą pozalekcyjną. Jak mniemam, miało to pomóc w lepszym zrozumieniu zjawisk otaczającego świata, miało służyć wzbogaceniu życia codziennego szkoły oraz rozwijać estetyczną i emocjonalną wrażliwość ucznia.

Po 1989 r. przemiany edukacyjne polegały na przekazaniu spraw oświatowych władzom terenowym i stworzeniu możliwości dla zakładania szkół prywatnych i społecznych. Przyczyniło się to do zniesienia w szkolnictwie zasady państwowości, bezpłatności oraz świeckości. Wprowadzono nową strukturę administracji oświatowej w skład której wchodzi: ministerstwo, podległe mu kuratoria oraz dyrektorzy placówek oświatowych współpracujących z kuratoriami. Tym samym zlikwidowano inspektoraty. Przemianom tym towarzyszyło wydawanie nowych aktów prawnych.

Wprowadzona w 1991 r. „Ustawa o systemie oświaty” określiła, że gminy mają zająć się pracą przedszkoli oraz świadczeniami dla pracowników tych placówek, a kuratoria prowadzić będą szkoły i inne placówki wychowawczo - opiekuńcze. Również postanowiono, że od 1 stycznia 1994 r. szkoły podstawowe (z wyłączeniem szkół specjalnych) przejdą pod zarządek gmin²⁶².

²⁶¹ Tamże.

²⁶² Ustawa o samorządzie terytorialnym z dnia 10 maja i 17 maja 1990 r., Dz. U. 1990, nr 32 i nr 34.

Za wielkie wydarzenie w przemianach polskiej szkoły należy uznać decyzję Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 1990 r. o wprowadzeniu religii do szkół. Usankcjonowano ją w sposób prawny art. 12, poz.1-2 ustawy „O systemie szkolnym”²⁶³.

Zmiany jakie zaszły w szkolnictwie nie mogły pominąć programów nauczania. Według nowych wymagań kształcenie ogólne miało preferować te informacje i umiejętności, które by pozwoliły uczniom żyć w zgodzie z własnym rozwojem, współistnieć z przyrodą, efektywnie współdziałać w rodzinie i w społeczeństwie, a także korzystać z zasobów współczesnej informacji. W końcu maja 1992 r. pojawiło się 12 minimów programowych, które określiły obowiązujące treści nauczania. Ponadto wprowadzono od 1990 r. nowe zasady oceniania, klasyfikowania i promowania oraz podano nową skalę ocen: celujący, bardzo dobry, dobry, dostateczny, mierny, niedostateczny²⁶⁴.

W dobie wprowadzonej niedawno reformy oświatowej przed szkolnictwem dąbrowskim stanęły nowe wyzwania. Znowelizowana 8 stycznia w 1999 roku ustawa o systemie szkolnictwa głosi o trójstopniowym ustroju szkolnym. Składa się on z 6-letniej szkoły podstawowej, 3-letniego gimnazjum, 3-letnich liceów profilowanych oraz 2-letnich szkół zawodowych. W ostatnim roku nauki w szkole podstawowej przeprowadza się sprawdzian umiejętności, a w gimnazjum – egzamin preorientacyjny, umożliwiający dalsze kształcenie w szkołach średnich. Zgodnie z wymienioną wyżej ustawą szkoły podstawowe i gimnazja zarządzane są przez gminy²⁶⁵. Zmianom struktury organizacyjnej szkolnictwa towarzyszy reforma programowa, która w założeniach ma odejść od encyklopedycznego nauczania oraz przygotować uczniów do samodzielnego życia. Główny nacisk kładzie się na indywidualny rozwój ucznia²⁶⁶ Na efekt wprowadzonych zmian w szkolnictwie brak jest do-

²⁶³ Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r., Dz. U. 1991, nr 95.

²⁶⁴ Zbiory SP – Kronika (strony nienumerowane).

²⁶⁵ Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r.: Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego, Dz. U. 1999, nr 12.

²⁶⁶ Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r., Dz. U. 1999, nr 14, poz. 124-134.

tychczas jednoznacznych odpowiedzi. Przyszłość pokaże jak reforma wypadła w zetknięciu z realiami życia współczesnego.

W latach 90-tych nadal we wsi działała 8-klasowa Szkoła Podstawowa, która od 1 września 1992 r. powiększyła się o filię w Dręszewie. Za sprawą przywrócenia religii do szkół, każde rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego uwzględnia udział we Mszy Świętej.

„Szkoła nadal spełniać ma swoje podstawowe funkcje: wychowawczą, dydaktyczną, opiekuńczą, uwzględniając poziom rozwoju psychofizycznego uczniów i ich sytuację rodzinną. Efektem realizacji zadań powinno być uzyskanie przez uczniów umiejętności i kompetencji w zakresie uczenia się, myślenia, doskonalenia, komunikowania i współpracy”²⁶⁷.

W roku szkolnym 1991/92 do Szkoły Podstawowej uczęszczało 407 uczniów, tworząc 16 oddziałów. Pogłębiający się w ostatnich latach niż demograficzny w kraju nie spowodował znacznego spadku liczby uczniów w tu-tejszej szkole. W roku szkolnym 1998/99 szkoła liczyła 17 oddziałów, obejmujących 391 dzieci. Filia w Dręszewie posiadała 3 oddziały przy liczbie uczniów – 26.

W omawianym okresie zachodziły zmiany na stanowisku dyrektora. Po nagłym odejściu K. Pieniązka społecznie do września 1990 r. funkcję dyrektora szkoły pełniła K. Głowacka. W roku szkolnym 1990/91 M. Wawryło objął ponownie stanowisko dyrektora szkoły, gdyż skasowano inspektorat. W następnym roku dyrektor odszedł na zasłużoną emeryturę i tę funkcję od roku szkolnego 1991/92 zaczęła pełnić J. Dudek, nauczycielka SP w Dąbrówce. Zastępcą dyrektora w latach 1990 – 1995 był M. Dobczyński. Po nim stanowisko objął S. Wójcik.

Kadra pedagogiczna w 1993 r. składała się z 24 pracowników oświatowych, w tym 1 pedagoga i 1 pracownika biblioteki. Byli to: J. Dudek, M. Dobczyński, H. Adam, T. Bulik, K. Głowacka, Małgorzata Głowacka (wcze-

²⁶⁷ Zbiory SP - Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej w dniu 28 sierpnia 1997 roku.

śniej Ździarska), Krystyna Malinowska (katecheta), T. Marcinkowski, C. Pieniążek, C. Nowak, G. Podgórska, Dorota Polita, M. Przybysz, H. Rosa, B. Siwińska, D. Socha, K. Staśkiewicz, T. Woźniak, S. Wójcik, Z. Wójcik, Iwona Bulik (bibliotekarka), ks. Marian Podowski i M. Wawryło (pedagog szkolny). Placówka nadal pełniła funkcję szkoły środowiskowej, gdyż pobierali tutaj naukę dzieci z Trojan, Karpina, Laskowa, Małopola, Chajęt, Marianowa, Dręszewa (po ukończeniu III klasy) oraz miejscowe.

Pomimo trudności finansowych jakie ogarnęły całą polską oświatę, szkoła wytrwale nadążała za współczesnymi wymaganiami. Wyposażono salę komputerową oraz wzbogacono zbiory biblioteki szkolnej. Należy jeszcze uwzględnić dar od Kuratorium w Ostrołęce – telewizor kolorowy i magnetowid. Trzeba podkreślić, że sala komputerowa powstała dzięki usilnym staraniom S. Wójcika, nauczyciela informatyki. Pierwsze komputery pochodziły od darczyńców. W 1992 r. szkoła otrzymała w darze od PKO – BP 1 komputer, a w 1997 r. Agencja Restrukturyzacji Rolnictwa przekazała 4 komputery. Obecnie uczniowie mają do dyspozycji 17 takich urządzeń, którymi zarządza serwer. W roku szkolnym 1998/99 salę komputerową podłączono do sieci internetowej. Również S. Wójcik przyczynił się do zmodernizowania kuchni szkolnej i stołówki. W roku 1996 szkoła wzbogaciła się o 2 asfaltowe boiska szkolne, bo wcześniej posiadała tylko trawiaste. Jak widać trudności ekonomiczne występujące ogólnie w kraju nie znalazły odbicia w Dąbrówce.

Działalność opiekuńczo-wychowawczą realizują wszyscy nauczyciele. Uczniowie mający trudności w opanowaniu podstawowych treści programowych kierowani byli i są do Poradni Wychowawczo-Zawodowej. Wcześniej współpracowano z Poradnią w Tłuszczu, a od roku 2000 z Poradnią w Wołominie. Wiąże się to z podziałem administracyjnym Polski. Od 1975 r. należeliśmy do województwa ostrołęckiego, a od 2000 r. przyłączono nas do województwa mazowieckiego. Pomocą w rozwiązywaniu trudnych problemów służyli także pedagodzy szkolni. W latach 1992-1995 funkcję tę pełnił w

wymiarze $\frac{1}{2}$ etatu M. Wawryło, zaś od roku szkolnego 1995/96 do chwili obecnej stanowisko to obejmuje Anna Królik. Ponadto uczniów, którzy potrzebują wsparcia materialnego wychowawcy klas kierują do Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Dąbrówce. Finansuje on im podręczniki szkolne oraz obiady w świetlicy szkolnej.

Dużą uwagę przywiązuje się do kształtowania prawidłowej postawy ciała dziecka. Dlatego wraz z początkiem roku szkolnego pierwszoklasiści są kierowani przez nauczyciela do pediatry na badania diagnostyczne, aby później móc właściwie korygować wady postawy. Służą temu zajęcia korekcyjno-kompensacyjne prowadzone w klasach I - III, w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Również dzieci mające trudności z opanowaniem podstawowych treści nauczania czy umiejętności manualnych uczestniczą w zajęciach wyrównawczych, w wymiarze 1 godzina tygodniowo. Mimo swej nazwy na zajęcia te mogą uczęszczać uczniowie zdolni, w celu rozwijania swoich umiejętności.

Przez cały omawiany okres w szkole działały liczne koła zainteresowań i organizacje, które służyły nie tylko pogłębianiu wiedzy fachowej, ale również rozwijaniu zdolności. Należy tu, m. in. wymienić: Kółko Żywego Słowa pod kierownictwem Cecylii Pieniążek, Szkolne Koło Sportowe, LOP, PCK, ZHP, Szkolna Kasa Oszczędności (SKO), Koło historyczne, Koło plastyczne, teatrzyk określany „Pod znakiem zapytania”, Samorząd Szkolny oraz Spółdzielnia Uczniowska. Na uwagę zasługuje działalność wydawnicza. Od roku szkolnego 1993/94 w szkole ukazywała się gazetka „Goniec szkolny”, redagowana przez młodzież. Pieczę nad nią sprawowała nauczycielka, D. Polita.

Doświadczona kadra dydaktyczna oraz wszechstronna opieka wychowawcza sprawiły, że szkoła cieszy się dobrą opinią we wsi. O wysokim poziomie nauczania świadczy, m. in.: zajęcie I miejsca w wojewódzkim konkur-

sie z historii, chemii i biologii (uczeń - Bogusław Lackoroński) oraz z języka polskiego (uczeń – Tomasz Jankowski)²⁶⁸.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. „ w sprawie sposobu i terminów dostosowania działalności dotychczasowych szkół podstawowych do wymogów nowego systemu szkolnego oraz tworzenia gimnazjów” władze samorządowe Gminy Dąbrówka przygotowały odpowiednią dokumentację. Podczas sesji w dniu 3 marca 1999 roku zdecydowano, że na terenie gminy powstanie 1 gimnazjum – w Dąbrówce w gmachu Szkoły Podstawowej. „*Obwód szkoły obejmuje: Cisie, Chajęty, Chruściele, Czarnów, Dąbrówka, Dręszew, Działy Czarnowskie, Guzowatka, Józefów, Karpin, Karolew, Kołaków, Kowalicha, Kuligów, Lasków, Ludwinów, Małopole, Marianów, Ostrówek, Stanisławów, Stasiopole, Sokółówek, Ślężany, Teodorów, Trojany, Wszebory, Zaścienie*”²⁶⁹.

Jednak w niedługim czasie na wniosek rodziców ze Szkoły Podstawowej w Józefowie uchylono tą uchwałę i podjęto decyzję o utworzeniu 2 gimnazjów. Jedno jest w gmachu Szkoły Podstawowej w Dąbrówce, zaś drugie w budynku Szkoły Podstawowej w Józefowie. Również wyznaczono nowe obwody szkolne. Dąbrówka objęła wsie: „*Chajęty, Chruściele, Dąbrówka, Dręszew, Działy Czarnowskie, Guzowatka, Karpin, Karolew, Kołaków, Lasków, Małopole, Marianów, Ostrówek, Stanisławów, Sokółówek, Teodorów, Trojany, Wszebory, Zaścienie*”²⁷⁰. Wnioskując obwód szkoły w Józefowie obejmuje: Cisie, Czarnów, Kowalicha, Kuligów, Stasiopole, Ślężany. Jak widać podział na obwody nie jest obiektywny.

Zgodnie z wyżej wymienioną uchwałą, w roku szkolnym 1999/00 w gmachu szkolnym przy ul. T. Kościuszki 20 oprócz SP mieściło się także Publiczne Gimnazjum (PG). Zgodnie z duchem reformy, w pierwszych dniach

²⁶⁸ Zbiory SP – *Protokoły z posiedzenia Rady Pedagogicznej z lat 1992 – 1999.*

²⁶⁹ Zbiory Publicznego Gimnazjum (PG)– *Uchwała Nr I/6/99 Rady Gminy w Dąbrówce z dnia 3 marca 1999 roku.*

²⁷⁰ Tamże –*Uchwała Nr II/13/99 Rady Gminy w Dąbrówce z dnia 15 marca 1999 roku.*

września przystąpiono do opracowania oddzielnych programów wychowawczych dla SP i dla gimnazjum oraz wewnętrznego systemu oceniania wspólnego dla obu szkół. W październiku z ich treścią zapoznano rodziców i uczniów.

Praca wciąż odbywała się na jedną zmianę, choć była utrudniona. Chcąc uniknąć dwuzmianowości adaptowano kancelarię oraz pomieszczenie przy sali gimnastycznej na sale lekcyjne. Ponadto niektóre zajęcia artystyczne odbywały się na świetlicy szkolnej, a lekcje wychowania fizycznego miały miejsce również na korytarzach. Funkcję dyrektora dla obu szkół nadal pełniła J. Dudek, a zastępcy dyrektora - S. Wójcik. W roku szkolnym 1999/00 budynek szkolny mieścił 19 oddziałów, w tym 4 oddziały gimnazjalistów. Szkoła Podstawowa liczyła 329 uczniów, a gimnazjum – 89 uczniów²⁷¹. Jak widać liczba uczniów SP zmalała. Ma to związek z reformą oświaty, w wyniku której SP liczy tylko 6 klas, gdyż gimnazjum utworzono na bazie VII klasy.

Jeśli chodzi o grono pedagogiczne, to część nauczycieli pracowała zarówno w jednej, jak i drugiej szkole. W roku szkolnym 1999/00 Radę Pedagogiczną stanowili: J. Dudek, S. Wójcik, M. Przybysz, T. Woźniak, B. Siwińska, D. Socha, C. Nowak, H. Rosa, B. Pasoń, G. Kaszuba, K. Staśkiewicz, Dorota Rurarz, C. Pieniążek, Tomasz Rurarz, H. Królik, Z. Wójcik, Monika Rossa, H. Adam, I. Bulik, A. Królik, G. Podgórska, Joanna Rasińska²⁷². Trzeba nadmienić, że znaczna część grona pedagogicznego to nauczyciele z długoletnim stażem, którzy ze szkołą związani są już od wielu lat, tu rozpoczynali swoją karierę zawodową.

Obok zajęć dydaktycznych w szkole przeprowadzono wiele konkursów, imprez klasowych i uroczystości szkolnych oraz akcje na rzecz środowiska. Wymienić tu należy: Ślubowanie klas I, Jasełka, Choinka noworoczna, Powitanie wiosny, Rocznica Odzyskania Niepodległości, Andrzejki, Dzień

²⁷¹ Zbiory SP – Protokoły z posiedzenia Rady Pedagogicznej w 1999 roku.

²⁷² Ibidem.

Kobiet, klasowe spotkania wigilijne, Dzień Edukacji Narodowej, Rocznica Uchwalenia Konstytucji 3 maja, Dzień Matki, Dzień Dziecka, konkurs ortograficzny szkolny i międzyszkolny, konkurs „Grosz do grosza” oraz Święto Ziemi. W omawianym roku szkolnym uczniowie gimnazjum brali udział w konkursie ortograficznym „Ibisa” oraz w powiatowym konkursie recytatorskim pt. „C. K. Norwid – poeta naszej ziemi”, których stali się laureatami. Nadal pracowało Koło teatralne, Samorząd Uczniowski, LOP, ZHP, SKO czy Koło historyczne.

Tradycyjnie odbyły się liczne wycieczki, m. in. zwiedzono: Kraków, Ojców, Licheń, Góry Świętokrzyskie, Tomaszów Mazowiecki, Lublin, Majdanek, Kozłówkę, Pułtusk, Wieliczkę, Żelazową Wolę, Sochaczew i Toruń. Ponadto zorganizowano rajdy rowerowe do Ślężan i wiele wyjazdów do teatru czy kina.

Połączenie gimnazjum ze SP rodziło wiele obaw wśród nauczycieli. Niepokój wzbudzał fakt przybycia do szkoły uczniów z innych środowisk. Jednak rok szkolny zakończył się pomyślnie, bez jakichkolwiek zakłóceń. *„Obie szkoły funkcjonowały obok siebie w sposób prawidłowy”*²⁷³.

W roku szkolnym 2000/01 nastąpiło rozdzielenie szkół. Szkoła Podstawowa została w starym budynku o 9 salach lekcyjnych, zaś gimnazjum przeszło do nowego skrzydła, które po zaadaptowaniu pomieszczeń w piwnicach, liczyło 11sal. Z biblioteki szkolnej jednocześnie korzystają uczniowie z obu szkół. Dyrektorem Publicznego Gimnazjum została J. Dudek, a Szkoły Podstawowej – S. Wójcik²⁷⁴.

Publiczne Gimnazjum wówczas ogarnęło 175 uczniów, tworząc 7 oddziałów (3 klasy pierwsze i 4 klasy drugie). Kadrę pedagogiczną W tym czasie stanowili: D. Rurarz (język polski), T. Rurarz (historia i wiedza o społeczeństwie), Beata Powirska (język angielski), J. Dudek (język rosyjski), Ewa

²⁷³ Zbiory SP – Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej w dniu 20 czerwca 2000 roku.

²⁷⁴ Tamże – Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej w dniu 29 sierpnia 2000 roku.

Wysocka (biologia i chemia), Z. Wójcik (fizyka), G. Podgórska (technika, plastyka, informatyka), H. Adam (matematyka), S. Wójcik (informatyka), Ryszard Weiner (wychowanie fizyczne), G. Kaszuba (religia) oraz K. Staśkiewicz (geografia)²⁷⁵. Jak wskazują nazwiska, część nauczycieli SP podjęła pracę w gimnazjum. Dwoje z wymienionych nauczycieli (S. Wójcik i K. Staśkiewicz) pracowało na ½ etatu. Wraz z następnym rokiem z grona pedagogicznego odeszli: K. Staśkiewicz i B. Powirska, zaś przybyli: Monika Rossa (geografia), Tatiana Załucka (język angielski), Joanna Rasińska (biologia), Hanna Królik (historia), Anna Królik (wychowanie do życia w rodzinie) i Anna Karłowicz (język polski)²⁷⁶. Warto nadmienić, iż 3 z nauczycieli pracuje na ½ etatu, gdyż zatrudnieni są również w SP dopełniając etat. Wszyscy nauczyciele posiadają wykształcenie wyższe – magisterskie, w tym 10 zdobyło dodatkowe kwalifikacje kończąc studia podyplomowe²⁷⁷.

Na uwagę zasługuje uroczystość oddania do użytku sali gimnastycznej, która odbyła się 7 stycznia 2001 roku. Wówczas przybyli do PG liczni goście, w tym przedstawiciele: urzędów państwowych, sąsiednich gmin i przedsiębiorstw. Obecnością swą zaszczycił również: poseł Rzeczypospolitej Polskiej – Krzysztof Oksiuta oraz starosta wołomiński – Konrad Rytel. Uroczystość rozpoczęto Mszą Świętą w miejscowym Kościele, celebrowaną przez biskupa Kazimierza Romaniuka (Ordynariusza Diecezji Warszawsko – Praskiej), który również dostąpił zaszczytu przecięcia wstęgi. Ceremonii otwarcia przyświecało hasło „*Nie każdy musi bić rekordy świata, ale każdy może uprawiać sport na miarę własnych sił*”²⁷⁸. Wypada podkreślić, iż sala gimnastyczna powstała bez wsparcia ze strony starostwa i w bardzo szybkim tempie, bo w ciągu dwóch lat. We wtorki z nowej sali gimnastycznej korzystają uczniowie SP.

²⁷⁵ Relacja dyrektorki PG – J. Dudek, udzielona autorce w dniu 7 marca 2001 roku.

²⁷⁶ Relacja dyrektorki PG – J. Dudek, udzielona autorce w dniu 14 maja 2002 roku.

²⁷⁷ Zbiory PG – *Kronika* (strony nienumerowane).

²⁷⁸ *Dąbrówka potrafi*, [w:] „Wieści Podwarszawskie”, nr 3/2001.

W dwuletnim okresie samodzielnego funkcjonowania, gimnazjum przeprowadziło wiele akademii, konkursów czy prac na rzecz środowiska. Wymienić można: Rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego, Dzień Edukacji Narodowej, Rocznica Odzyskania Niepodległości, Dzień Dziecka, Andrzejkę, Spotkania wigilijne, Rocznica Uchwalenia Konstytucji 3 Maja, Dzień Kobiet, Sprzątanie Ziemi, 180 Rocznica Urodzin i Chrztu C. K. Norwida, Zabawa karnawałowa, konkurs historyczny „Historia i dzień dzisiejszy Ziemi Dąbrowieckiej”, konkurs ortograficzny „Dyktando Ibisa”. Na uwagę zasługuje, iż gimnazjaliści stali się laureatami lub otrzymali wyróżnienia w powiatowych konkursach recytatorskich: „C. K. Norwid - poeta naszej ziemi”, „Liryki o Niepodległej” oraz w wojewódzkim konkursie „Ścieżki ekologiczne”.

Ponadto uczniowie i nauczyciele wyszli z działalnością poza teren szkoły. Byli współorganizatorami letniego festynu „Dzieci – Dzieciom” oraz swym świątecznym przedstawieniem „Przybieżali do Betlejem pasterze” uświetnili Sesję Rady Gminy.

Na terenie gimnazjum działają: Samorząd Szkolny (opiekunowie: G. Podgórska i Z. Wójcik), Kółko teatralne (opiekunowie: D. Rurarz i I. Bulik) oraz Kółko historyczne pod czujnym okiem T. Rurarza.

Obecnie 271 uczniów uczy się w 11 oddziałach²⁷⁹. W dniach 14 i 15 maja 2002 r. po raz pierwszy gimnazjaliści trzecich klas przystąpili do egzaminów proorientacyjnych. Jednak w obecnej chwili brak jakichkolwiek danych o ich wynikach.

Możemy powiedzieć, że przez trzy lata działalności Publiczne Gimnazjum wypracowało własny styl pracy dydaktyczno-wychowawczej. Nauczyciele w nim pracujący wiele uwagi poświęcali, m. in.: rozwijaniu aktywności i wrażliwości uczniów oraz budowano tradycję szkoły.

Wracając do SP, jej sytuacja lokalowa po utworzeniu gimnazjum zmieniła się diametralnie, szczególnie po dokonaniu podziału na dwie odręb-

²⁷⁹ Zbiory PG – *Kronika* (strony nienumerowane).

ne instytucje. W ramach reorganizacji szkolnictwa dzieci ze szkoły filialnej z Dręszewa przyszły do SP w Dąbrówce. W roku szkolnym 2000/2001 placówka ta dysponowała 9 salami, mając 294 uczniów w 12 oddziałach. Chcąc uniknąć dwuzmianowości SP korzystała z 2 „*izb lekcyjnych znajdujących się w tzw. łączniku między jedną a drugą szkołą*”²⁸⁰. Jednak to trwało krótko, gdyż w następnym roku szkolnym przybyły klasy gimnazjalne, SP musiała opuścić ich izby szkolne. Jedynym rozwiązaniem zaistniałej sytuacji lokalowej było przejście na dwuzmianowość.

Od tej chwili marzeniem dyrektora S. Wójcika i grona nauczycielskiego stała się rozbudowa szkoły. Zdawano sobie sprawę, że tylko poprawa warunków lokalowych umożliwi utworzenie spójnego wewnątrznie środowiska uczniów, nauczycieli i rodziców, którzy wspólnymi siłami będą realizować założone cele szkoły. W 2001 r. doszło do powołania Społecznego Komitetu Rozbudowy Szkoły, w którego skład weszli: Maria Wytrykus (przewodnicząca), Maria Szymańska (z-ca przewodniczącej), Grażyna Augustyniak (skarbnik), Anna Więch (sekretarz) oraz Krzysztof Stankiewicz, Barbara Malinowska, Joanna Piasecka, Leonard Bereda i Grażyna Smolarczyk²⁸¹. Podczas wywiadówek szkolnych członkowie komitetu występowali z apelem do wszystkich rodziców o wsparcie finansowe dla ich działań.

Już w maju obecnego roku rozpoczęto prace remontowe, ale jak długo będzie trwać rozbudowa szkoły pokaże czas. Jednak wszyscy zarówno nauczyciele, rodzice jak i uczniowie żywią nadzieję, że nowy rok szkolny rozpocznie się w nowych salach.

W roku szkolnym 2000/01 kadrę pedagogiczną zatrudnioną na pełnym etacie stanowili: S. Wójcik, C. Pieniążek, C. Nowak, M. Przybysz, H. Rosa, B. Siwińska, D. Socha, K. Staśkiewicz, T. Woźniak, H. Królik, A. Królik (pedagog szkolny), M. Rossa, B. Pasoń, I. Bulik (bibliotekarz), Monika Ko-

²⁸⁰ Zbiory SP – *Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej w dniu 29 sierpnia 2000 roku.*

²⁸¹ Tamże – *Protokół z zebrania o powołaniu Społecznego Komitetu Rozbudowy Szkoły Podstawowej w dniu 23 listopada 2001 roku.*

wala (język angielski), a na ½ etatu: G. Podgórska, Z. Wójcik, T. Rurarz i Doro Rurarz. O stabilności kadry nauczycielskiej świadczy fakt, że 1/2 nauczycieli ma ponad 20-letni staż pracy. Ponadto 12 nauczycieli posiada wyższe wykształcenie magisterskie, 4 - wyższe zawodowe, jedna po studium nauczycielskim oraz jedna osoba legitymująca się średnim pedagogicznym. W obecnym roku szkolnym języka angielskiego uczy Olga Mitlosz, ponieważ M. Kowala odeszła do innej placówki²⁸².

Obecnie w szkole szczególny nacisk kładzie się na naukę języków obcych i rozwój nowoczesnych metod kształcenia. Dlatego już od trzeciej klasy dzieci uczą się języka angielskiego oraz od klasy I są zapoznawani z obsługą komputera. W klasach I-III elementy informatyki wprowadzają nauczyciele (wychowawcy), gdyż ukończyli w 2000 r. kurs „Technologia informacji w nauczaniu wczesnoszkolnym”, na który skierowała ich szkoła. W klasach od IV do VI informatykę prowadzi S. Wójcik²⁸³.

Na szczególną uwagę zasługuje działalność Samorządu Uczniowskiego pod patronatem Marzeny Przybysz. Dzięki jej zdolnościom organizacyjnym, muzycznym oraz umiejętności nawiązania kontaktu z młodzieżą, uczniowie mogą w pełni wykazać się własną inicjatywą i poczuć się współgospodarzami szkoły. Tradycyjnie co roku organizują akcję „I ty możesz być Świętym Mikołajem”. Pod jej czujnym okiem i przy współpracy całego grona pedagogicznego zorganizowano wiele imprez i uroczystości szkolnych. Na uwagę zasługują, m. in.: Dzień Edukacji Narodowej, Święto Narodowe 3 Maja, klasowe spotkania wigilijne, Walentynki, Dzień Kobiet, Dzień Dziecka, zabawa karnawałowa, Andrzejki, Święto szkoły, Ślubowanie klas pierwszych, Mikołajki, Powitanie wiosny, Dzień Matki, 180 Rocznica urodzin i chrztu C. K. Norwida czy Święto Odzyskania Niepodległości. Należy podkreślić, że dwie ostatnie uroczystości były szczególne. W ich programie uwzględniono

²⁸² Tamże – Wykazy kadry pedagogicznej.

²⁸³ Tamże – Plany zajęć dydaktycznych na rok szkolny 2000/01 i 2001/2002.

Msze Święte, które odbyły się w miejscowym Kościele, a celebracji dokonał biskup Kazimierz Romaniuk. Uczestniczyli w tym również liczni goście, Zarząd Gminy Dąbrówka, poczet sztandarowy Ochotniczej Straży Pożarnej i mieszkańcy. Po mszy wszyscy przeszli pod pomnik T. Kościuszki, a potem na miejscowy cmentarz, gdzie jest mogiła żołnierzy poległych w II wojnie światowej oraz symboliczny grób Ludwiki Norwid ze Ździeborskich. W tych miejscach złożono kwiaty i zapalono znicze. Warto podkreślić, że występy artystyczne w wykonaniu uczniów SP uświetniły festyny organizowane na Dzień Dziecka przez Gminne Centrum Kultury w Dąbrówce, a montaż słowno-muzyczny pt. „Hej, kolęda, kolęda...” wprowadził w nastrój świąteczny mieszkańców Dąbrówki. W swych działaniach grono pedagogiczne nie zapomniało o ochronie środowiska. Brano udział w sprzątaniu lasu i ziemi dąbrowieckiej. Zorganizowano również wiele spotkań z artystami scen warszawskich oraz zaproszono Szkołę Muzyczną z Wołomina, która dała koncert pt. „Kolędy.”

Do znaczących osiągnięć szkoły należy, m. in.: zajęcie II miejsca w powiatowym konkursie „C. K. Norwid – poeta naszej ziemi” (Katarzyna Bulik), 13 wyróżnień – „Liryki o niepodległej” oraz w wojewódzkim konkursie „Ekologiczne ścieżki” zajęto III miejsce i w nagrodę otrzymano wieżę stereofoniczną. Również młodzież zajęła I miejsce w sportowych zawodach gminnych, a II miejsce w zawodach rejonowych.

Na terenie szkoły działają: Koło małych form literackich, Koło plastyczne, ZHP, LOP i SKO²⁸⁴.

Naczelnym zadaniem szkoły w ostatnich latach uczyniono wychowanie każdego dziecka na tzw. dobrego, porządnego człowieka, który kierował się będzie uznanymi normami moralnymi i społecznymi. Grono pedagogiczne pragnie, aby ich absolwent był przygotowany do sytuacji trudnych i zadaniowych. By chciał i wiedział jak je rozwiązać.

²⁸⁴ Zbiory SP – *Kronika* (strony nienumerowane).

Aby osiągnąć ten cel niezbędna jest współpraca na różnych płaszczyznach: rodzice – rodzice, rodzice – nauczyciele, nauczyciele – nauczyciele, rodzice – dziecko, nauczyciele – uczeń; rada pedagogiczna – rada rodziców oraz szkoła z organizacjami lokalnymi i instytucjami działającymi na rzecz dzieci. Nie jest to jednak wyzwanie łatwe, zwłaszcza jeśli chodzi o relację szkoła – dom.

Być może jedną z przyczyn jest propaganda minionego systemu – socjalizmu, która mówiła o współpracy, a wymagała pełnego podporządkowania. W efekcie to co „społeczne” oznaczało przymusowe odrobienie czegoś. Tradycyjne systemy więzi społecznych i formuły działania zostały zniszczone. Odbudowywanie ich obecnie przebiega z trudem. Dlatego niezwykle ważnym jest, aby poddawane rozważaniom wartości były ujednoczone i nie stały w sprzeczności. Owo współdziałanie powinno odnosić się nie tylko do sfery moralnej, etycznej ale również do praktycznej pomocy w organizacji i funkcjonowaniu życia szkoły.

W odpowiedzi na tę potrzebę A. Królik (pedagog szkolny) zorganizowała „Uniwersytet dla rodziców”. Celem jego było stworzenie możliwości wysłuchania interesujących wykładów skierowanych do rodziców, ale również do nauczycieli występujących tym razem w roli rodzica. Do prowadzenia wykładów, czy też warsztatów zapraszano doświadczone osoby. Dotychczas przeprowadzono spotkania z: lekarzem rodzinnym – Agnieszką Litwin, pedagogiem – Beatą Błocką, przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Dysleksji Oddziału Warszawskiego Nr 1 – Wojciechem Brejnakiem oraz z pracownikiem poradni psychologiczno – pedagogicznej, Beatą Michalik. Poszczególne wykłady miały różną tematykę. Mówiono o nerwicach szkolnych, chorobach psychosomatycznych, symulacjach, problemach uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, agresji i przemocy oraz naświetlono problematykę narkotyków²⁸⁵. Pomysł stworzenia uniwersytetu zyskał pozytywną ocenę za-

²⁸⁵ Relacja A. Królik – pedagoga szkolnego, udzielona autorce w dniu 12 maja 2002 roku.

równy ze strony władz samorządowych, dyrekcji i nauczycieli SP oraz rodziców.

O wysokim poziomie nauczania w SP w Dąbrówce świadczy wynik sprawdzianów przeprowadzonych w klasach VI podsumowujących I etap kształcenia. Przy średniej krajowej 29,5 pkt., szóstoklasiści SP w Dąbrówce uzyskali średnią 33,5 pkt.

Nie sposób wymienić tutaj wszystkich osiągnięć, jakimi w omawianym czasie mogła poszczycić się szkoła. Jej działalność dydaktyczno-wychowawcza jest widoczna na terenie szkoły, ale i poza nią. Uczniowie oraz grono pedagogiczne aktywnie uczestniczyli w życiu tutejszej społeczności, o czym świadczą liczne uroczystości oraz akcje inicjowane na terenie gminy Dąbrówka. Możemy powiedzieć, że uczniowie już od pierwszych klas uczą się kultury życia codziennego, poszanowania tradycji szkoły i środowiska, współistnienia w zgodzie z otaczającym ich światem, ale przede wszystkim wdrażani są do pracy na rzecz własnej wiedzy.

Wiemy o tym, że stały dopływ informacji konieczny jest przy podejmowaniu różnorodnych decyzji zarówno gospodarczych jak i przy wdrażaniu postępu technicznego czy ekonomicznego. Treści edukacji szkolnej szybko ulegają zdezaktualizowaniu. Dlatego ważne jest nauczanie ustawiczne, które umożliwiają nam różnego rodzaju biblioteki, poprzez udostępnianie swoich zbiorów. Z tych względów następny rozdział przedstawia dzieje Gminnej Biblioteki Publicznej w Dąbrówce.

Rozdział IV

DZIEJE BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ W DĄBRÓWCE

Zarówno słowo pisane jak i mówione od setek lat dawało strawę duchową i intelektualną światłym umysłom oraz dopiero dojrzewającym do pełnego korzystania z zasobów społecznej egzystencji. Miało ono nie tylko przekazywać informacje, ale również budować podstawy wiedzy, kształtować zmysły estetycznego spostrzegania otaczającego świata oraz krzewić szlachetną osobowość, będącą żywym wytworem norm etycznych danego środowiska.

Udostępnianie i popularyzowanie książki wśród najszerszych kręgów społecznych, rozbudzanie i kształtowanie nawyków czytelniczych to naczelne zadanie bibliotek.

Dzieje bibliotek w Polsce ściśle związane były z ogólnymi procesami historycznymi kraju. Wraz z przyjęciem chrztu przez Mieszka I, kościół oparł się na szkołę, naukę oraz piśmiennictwo. Klasztory i kościoły katedralne stały się głównymi ośrodkami wytwarzającymi i gromadzącymi książki. Przechowywano w nich materiały źródłowe o historii kraju i dzieła religijne pisane łaciną. Dostęp do księgozbiorów był ograniczony, gdyż ze zbiorów mogły korzystać wyłącznie osoby duchowne.

Na wiek XIV i XV przypada rozwój bibliotek uniwersyteckich. Ich zbiory składały się z podręczników, rozpraw filozoficznych, teologicznych czy prawnych. Jednak mimo bogactw i niewątpliwej wartości posiadanych zbiorów, usługi bibliotek nadal ograniczały się do duchowieństwa i uczonych. Dopiero wynalezienie druku ok. 1440 r. i w dalszej kolejności rozwój drukarni przyczynił się do znacznego rozwoju bibliotek.

I tak w XVI w. zaczynają powstawać liczne księgozbiory prywatne. Zakładali je wybitni humaniści polscy, jak biskupi: Erazm Ciołek, Andrzej Krzycki czy Jan Dantyszek. Wówczas powstają też pierwsze biblioteki publiczne (dostępne dla wszystkich) w większych miastach, np. w Poznaniu, Gdańsku. Na szczególną uwagę zasługuje księgozbiór Zygmunta Augusta, który liczył „około 4 tysięcy tomów”²⁸⁶.

Rozkwit bibliotek nie trwał długo. Kolejne stulecie przyniosło spustoszenie w całym kraju, a tym samym w bibliotekach. Podczas najazdu szwedzkiego, księgozbiory giną w płomieniach ognia, część zostaje wywieziona za morze do Szwecji.

W Warszawie pierwsza Biblioteka Narodowa powstała w 1747 roku z inicjatywy Andrzeja i Józefa Załuskich, a liczyła początkowo około 200 tysięcy tytułów. W 1774 r. przejęło ją państwo i przekazało pod zarząd KEN. Od tej chwili ukształtowała się nazwa – Biblioteka Rzeczypospolitej Załuskich. Placówka ta, której prefektem był Jan Daniel Janocki, stała się ośrodkiem życia naukowego w stolicy. Z jej zbiorów korzystało wielu czołowych ludzi. Mimo swej nazwy, nie była w pełni „publiczna”, służyła głównie uczonym i literatom.

Wraz z powstaniem KEN narodziła się państwowa polityka biblioteczna w Rzeczypospolitej. Oprócz reformy szkolnictwa wprowadziła po raz pierwszy idee organizacyjne w dziedzinie bibliotek. Podkreślała ich publiczny charakter oraz obowiązek powszechnego udostępniania ich zbiorów²⁸⁷.

„Komisja Edukacji Narodowej przejęła nadzór nad istniejącymi księgozbiorami i czuwała nad ich organizowaniem przy wszystkich szkołach. Zwróciła uwagę na zaopatrzenie uczniów w podręczniki, które z czasem przydzielano za darmo uczniom ubogim a wyróżniającym się w nauce. Należy to

²⁸⁶ L. Marszałek (red.), *Biblioteki w Polsce*, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Warszawa 1983, s. 5 n.

²⁸⁷ Tamże, s. 8-10.

*traktować jako jeden z kroków o zasadniczym znaczeniu w propagowaniu książki na terenie całego kraju, zwłaszcza wśród drobnej szlachty i ludu*²⁸⁸.

Szerzenie polskiej kultury przerwały rozbiory. Rządy zaborcze tłumią działalność bibliotek, konfiskują i wywożą cenne zbiory za granice naszego państwa.

Oświecony naród polski podjął walkę o oświatę, uświadomienie narodowe i o niepodległość. Powstają organizacje społeczno-oświatowe: w zaborze rosyjskim – Polska Macierz Szkolna (PMS), w austriackim – Towarzystwo Szkoły Ludowej (TSL), a w pruskim – Towarzystwo Czytelń Ludowych (TCL). Dzięki nim powstała nie jedna biblioteka miejska, np. w Poznaniu, Warszawie czy Toruniu. Ponadto działacze PMS tworzyli po wsiach tzw. biblioteki ruchome, zawierające od 100 do 200 książek. Również z inicjatywy społecznej ludzi nauki i miłośników książki powstają biblioteki, czytelnie publiczne czy klubo-czytelnie²⁸⁹. Głównym ich celem było przeciwstawienie się wynaradawiającej polityce zaborców.

W 1915 r. powstało z inicjatywy dyrektora Biblioteki Ordynacji Krasieńskich, Ignacego Baranowskiego, pierwsze w Polsce zrzeszenie bibliografów, bibliotekarzy i miłośników książek pod nazwą Wydział Historii Książnic i Bibliotekarstwa przy Towarzystwie Miłośników Historii w Warszawie. W istocie Wydział zajmował się sprawami organizacji bibliotek w niepodległej ojczyźnie i gromadził materiały do opracowania ustawy bibliotecznej. 2 lipca 1917 r. nadano mu osobowość prawną jako Związkowi Bibliotekarzy Polskich, który zabiegał o wydanie przez państwo ustawy o bibliotekach. Zarząd domagał się zabezpieczenia finansowego ze strony rządu oraz stworzenia kursów szkoleniowych, przygotowujących odpowiednią kadrę biblioteczną²⁹⁰.

Pierwszy projekt ustawy bibliotecznej powstał w 1921 r., który nie zobowiązywał ani państwa ani samorządy ówczesne do zorganizowania bi-

²⁸⁸ B. Kosmanowa, *Tysiąc lat bibliotek w Polsce*, Kraków 1978, s.18.

²⁸⁹ Tamże, s. 30-32.

²⁹⁰ Tamże, s. 35.

bliotek. Mogły one powstawać dowolnie, powoływane do życia tam, gdzie społeczeństwo i samorząd wyraziły chęć posiadania biblioteki publicznej i zobowiązały się do jej utrzymania. Projekt przewidywał również opłaty od czytelników za korzystanie z biblioteki. Mimo to Sejmowa Komisja Oświatowa odrzuciła „Projekt ustawy o obowiązku utrzymywania początkowych kursów dla dorosłych i bibliotek powszechnych”, tłumacząc się trudnościami ekonomicznymi i gospodarczymi kraju zniszczonego wojną²⁹¹. Biblioteki publiczne, pozostawione samym sobie, nie mogły powstawać, ani się rozwijać. Istniały na bazie ofiarności społecznej.

Następny projekt ustawy bibliotecznej powstał w 1928 r., który zasadniczo różnił się od poprzedniego. Nakładał on na samorząd obowiązek zakładania i utrzymywania bibliotek, postulował pomoc państwa w postaci sprawowania kontroli i opieki. Ponadto głosił zasadę całkowitej bezpłatności. Również i ten projekt nie został przyjęty z powodu kryzysu ekonomicznego i reakcyjnej polityki rządowej, sprzeciwiającej się masowości czytelnictwa na koszt państwa.

Kolejny projekt ustawy, przedstawiony rządowi w 1939 r. domagał się: finansowania bibliotek przez państwo, organizowania bibliotek przez samorządy miejskie i gminne we wszystkich miejscowościach liczących ponad tysiąc mieszkańców, bezpłatnego szkolenia bibliotekarzy oraz bezpłatnego korzystania z bibliotek przez wszystkich obywateli. Projekt ten pod naciskiem szerokiej opinii publicznej miał być zatwierdzony, ale wybuch II wojny światowej przeszkodził w urzeczywistnieniu tak bardzo pożądanego dekretu²⁹². Zatem próby zmierzające do ustawowego uregulowania sytuacji bibliotek podejmowane przez całe międzywojenne dwudziestolecie nie zostały uwieńczone powodzeniem. Bibliotekarstwo nadal należało do działalności społecznej, a

²⁹¹ W. Dąbrowska, *Walka o książkę*, SBP, Warszawa 1967, s. 11 n.

²⁹² B. Kosmanowa, *Tysiąc...*, dz. cyt., s. 39.

podejmowanie prac w tej dziedzinie świadczyło o obywatelskim i patriotycznym wyrobieniu.

Wielkim osiągnięciem tego okresu było powołanie przy MWR i OP w 1926 r. Wydziału Oświaty Pozaszkolnej. Miała ona m. in. czuwać i sprawować kontrolę nad bibliotekami, przeprowadzać badania czytelnicze, szkolić bibliotekarzy oraz wspierać materialnie istniejące placówki. W tym celu przy kuratoriach i obwodowych władzach szkolnych powstały oddziały oświaty pozaszkolnej na czele z instruktorami. Jednak biblioteki publiczne, szczególnie na wsi, pozbawione były opieki państwowej, zdane były na ofiarność społeczną, dobrą wolę towarzystw oświatowych i samorządów gminnych. Ich liczba była nawet imponująca. W 1937/38 r. było prawie 9500 bibliotek samorządowych i społecznych, łącznie posiadały około 6,5 miliona książek, a korzystało z nich prawie milion czytelników. Gorzej natomiast przedstawiała się jakość księgozbiorów, warunki lokalowe i ich urządzenie. Należy podkreślić, że w tym czasie na wsi panował analfabetyzm i zacofanie. W 1931 r. analfabetyzm stanowił 23,1 % ogółu ludności powyżej 10 roku życia²⁹³. Sytuacja ta wymagała natychmiastowej akcji niejako na dwóch frontach: zwalczania analfabetyzmu i skutecznego dopilnowania obowiązku szkolnego powszechnego nauczania oraz należało objąć opieką młodzież dorastającą i ludność starszą w ramach krzewienia oświaty pozaszkolnej.

Historia bibliotek w powiecie radzyńskim (Dąbrówka należała do niego) sięga 1907 roku. Wówczas w Radzyminie przy Domu Ludowym powstała pierwsza Biblioteka Publiczna, która liczyła 5600 tomów. Natomiast po wsiach działały biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej, tzw. ruchome oraz biblioteki parafialne organizowane przez władze kościelne, dostępne dla ogółu²⁹⁴.

²⁹³ J. Miąso, *dz. cyt.*, s. 154 n. i 170.

²⁹⁴ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s.30 n.

Jak, podają źródła, w pierwszych latach XX w., z racji przynależności administracyjnej do Radzimina, mieszkańcy Dąbrówki mieli dostęp do książek rozprowadzanych przez działaczy PMS czy działaczy ruchu ludowego. Nasuwa się przypuszczenie, że P. Fluks zajmował się tym przedsięwzięciem. W jego domu była biblioteczka, ogarniająca ok. 100 tomów, z której mogli korzystać okoliczni mieszkańcy. Ponadto można było tam znaleźć czasopiśma, m. in. takie jak: „Siewba”, „Zaranie” czy „Plon”. P. Fluks nie tylko udostępniał księgozbiór, ale również dbał o jego stan, klejąc i oprawiając książki w płótno²⁹⁵. Jednocześnie w 1908 r. zorganizowano przy Kościele parafialnym w Dąbrówce Bibliotekę parafialną, dostępną dla ogółu, a liczyła 700 tomów²⁹⁶. Z braku źródeł, nie można opisać działalności tej biblioteki.

W dalszej kolejności, zgodnie z pierwszym projektem ustawy o bibliotekach, w 1923 r. w Dąbrówce powołano do życia Bibliotekę samorządową. Zorganizowano ją w chacie krytej strzechą, przy terażniejszej ul. T. Kościuszki. Pierwszym bibliotekarzem został P. Fluks, a później od 1937 r. bibliotekę powierzono osobie z kwalifikacjami – Zofii Schott, która posiadała ukończony kurs bibliotekarski²⁹⁷. Księgozbiór początkowo liczył 1500 tomów. Książki na karcie tytułowej ostemplowano pieczęcią w kształcie elipsy z napisem: „*Biblioteka Zarządu Gminy Małopole nr ... w Dąbrówce*”. Kolor pieczętki zielony. W tym czasie liczba czytelników była znikoma, gdyż nie wszyscy mieszkańcy gminy posiadli umiejętność czytania. Środki gminne przyznawane na zakup nabytków były skromne, dlatego wielu światłych mieszkańców wsi, a zarazem członków organizacji społecznych i politycznych sponsorowało bibliotekę. Należy tu ponownie wymienić P. Fluksa, który część swego zbioru przekazał na rzecz miejscowej biblioteki. Księgozbiór składał się z literatury rolniczej, religijnej i klasyki. Jednak największą po-

²⁹⁵ Zbiory Gminnej Biblioteki Publicznej (GBP) – *Kronika*, s. 4.

²⁹⁶ Zbiory Urzędu Gminy i Miasta Radzimin – *Sprawozdanie dla Kuratorium Okręgu Warszawskiego*, Sporządził Stefan Garbuski, informator o stanie czytelnictwa w powiecie radzymińskim.

²⁹⁷ Notatki M. Abramczyka (strony nienumerowane), udostępnił Cz. Abramczyk.

czytnością cieszyły się książki religijne, wśród nich „(...) *Żywoty Świętych. Często całe rodziny i sąsiedzi spotykali się w jednej izbie, by przy lampie naftowej słuchać słowa drukowanego, podziwiać głównych bohaterów, przeżywać ich powodzenia i porażki. Do wybuchu wojny w 1939 roku z księgozbioru korzystało 39 czytelników*”²⁹⁸. Liczba czytelników świadczy o tym, że mało ludzi odwiedzało bibliotekę, ale biorąc pod uwagę słuchających, możemy powiedzieć, że książka nie była obca tutejszemu społeczeństwu.

Biblioteka samorządowa w Dąbrówce działała do wybuchu II wojny światowej. W czasie okupacji administracja niemiecka zamknęła działalność tej placówki. Jednakże, część społeczeństwa mimo trosk wojennych chętnie sięgała po książki. Czytamy w Kronice GBP: „(...), *ale byli i tacy, którzy potrzebowali książki i znów wędrowali do p. Fluksa, który udostępniał swoje zbiory. Tak było przez całą okupację*”²⁹⁹.

Druga wojna światowa i pięcioletnia okupacja spowodowały ogromne zniszczenia w bibliotekach, przecinając ich linię rozwojową. Hitlerowcy niszczyli książki polskie, podpalali biblioteki. Bezценne rękopisy, starodruki, drogocenne i unikalne dzieła wywożono do Rzeszy lub też palono na stosach. Polityka hitlerowska zdążyła do tego, aby nie pozostało nic po kulturze polskiej, nic, co by mogło mówić o jej istnieniu. W płomieniach podpalonych gmachów płonęły zbiory Biblioteki Narodowej, Polskiej Akademii Nauk, Biblioteki Krasieńskich czy Miejskiej Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy. „*Na ogólną liczbę 22,5 milionów woluminów straty wojenne dotknęły ok. 15 milionów woluminów*”³⁰⁰.

Po wyzwoleniu, w dobie odnowy życia kulturalnego, książka i biblioteki zostały otoczone szczególną opieką. W listopadzie 1944 roku Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego w Lublinie powołał Wydział Bibliotek przy Ministerstwie Oświaty. W marcu 1946 r. wydział ten przekształcono w Na-

²⁹⁸ Zbiory GBP – *Kronika*, s.3 n.

²⁹⁹ Tamże, s. 5.

³⁰⁰ L. Marszałek, *Biblioteki...*, dz. cyt., s19.

czelną Dyрекcyję Bibliotek, na czele której stanął Józef Grycz. Dyrekcji powierzono nadzór nad bibliotekami: szkolnymi, naukowymi, powszechnymi oraz nad Biblioteką Narodową.

Równocześnie pracowano usilnie nad koncepcją bibliotekarstwa w Polsce. Już 17 kwietnia 1946 roku ukazał się dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi zatwierdzony przez Prezydium Krajowej Rady Narodowej. Ustanawiał on: „*Biblioteki i zbiory biblioteczne, zarówno krajowe, jak i znajdujące się za granicą, a będące własnością lub w posiadaniu obywateli polskich lub instytucji polskich, uznaje się za narodowe mienie kulturalne, powołane do służenia dobru ogólnemu*”³⁰¹. W tym celu tworzy się ogólnokrajową sieć bibliotek publicznych, złożoną z bibliotek szkolnych, powszechnych i naukowych, nad którą nadzór powierzony został Ministerstwu Oświaty. W ten sposób zagwarantowano wszystkim obywatelom prawo do bezpłatnego korzystania ze zbiorów bibliotecznych.

W 1945 r. trzeba było zaczynać organizowanie bibliotek od podstaw. W wielu miejscowościach zaczynało się od ogłaszania publicznej zbiórki książek ocalonych w okresie okupacji. Inicjatywy tych poczynań wychodziły od różnych działaczy społecznych, instytucji czy organizacji społecznych. Nie było wtedy wykwalifikowanych bibliotekarzy. Najwięcej wśród nich było nauczycieli szkół podstawowych.

Budowę sieci bibliotek publicznych rozpoczęto od zorganizowania bibliotek powiatowych jako komórek organizujących oświatę pozaszkolną na swoim terenie. One to w dalszej kolejności miały powoływać do życia biblioteki gminne i punkty biblioteczne. W 1946 r. zainicjowano Święto Oświaty, które połączono z kiermaszami książki i masowo organizowanymi imprezami kulturalnymi. Przekształcono później je w Dni Oświaty Książki i Prasy³⁰².

³⁰¹ Cyt. za: B. Kosmanowa, *dz. cyt.*, s. 40 n.

³⁰² J. Miąso, *dz. cyt.*, s. 332 n.

Święto książki zdobyło sobie trwałe miejsce w programach życia kulturalnego kraju, stało się również świętem bibliotekarzy, księgarzy i wydawców.

Po wyzwoleniu, na terenie powiatu radzymińskiego nie istniała ani jedna biblioteka. Księgozbiory zostały zniszczone przez okupanta lub rozproszone wśród bibliofilów, którzy usiłowali uratować część dawnych zbiorów³⁰³.

Wracając do Dąbrówki, front przechodzący przez tutejsze ziemie spowodował, że większość budynków spłonęła, a wśród nich uległ zniszczeniu budynek z księgozbiorem. „*Ocalało część książek, które znajdowały się u czytelników i które ocalili pobliscy mieszkańcy*”³⁰⁴.

W pierwszych latach powojennych społeczeństwo zajęte było odbudową wioski. Sprawą reaktywowania biblioteki w Dąbrówce zajęła się przedwojenna bibliotekarka – Zofia Schott. W 1946 r. dzięki jej pracy i pomocy władz samorządowych, biblioteka wznowiła swą działalność. W pierwszym roku po wojnie zarejestrowano 38 czytelników, a w 1949 r. było ich już 76. Z. Schott pełniła funkcję bibliotekarki tylko do 1948 r., gdyż podjęła pracę w charakterze nauczycielki w tutejszej Szkole Powszechnej. Po niej do prowadzenia biblioteki zatrudniono Irenę Kaczmarczyk, która miała ukończone 7 klas Szkoły Powszechnej. W 1951 r. z niewiadomej przyczyny odeszła ona z pracy. Jerzy Lewicki – dyrektor Powiatowej Biblioteki Publicznej z Radzimina, z racji sprawowania opieki nad bibliotekami w powiecie radzymińskim, namówił pracownicę Urzędu Gminy – Halinę Kuchta do podjęcia się trudu udostępniania księgozbioru okolicznym mieszkańcom. Trzeba zaznaczyć, iż praca bibliotekarki była jej dodatkową pracą. W 1953 r. ponownie zaszły zmiany w kadrach, H. Kuchta zastąpiła Jadwiga Zielecka. Trwało to tylko rok, gdyż w 1954 r. podjął pracę w bibliotece absolwent Szkoły Powszechnej – Stefan Waś. W następnym roku młodzieniec podjął naukę w

³⁰³ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 34.

³⁰⁴ Zbiory GBP – *Kronika*, s. 4.

Szkole Zawodowej Kinooperatorów w Markach³⁰⁵. Ponownie zaszła potrzeba zatrudnienia bibliotekarki.

Warunki lokalowe tutejszej biblioteki, podobnie jak w całym powiecie radzyńskim nie były najlepsze, a wręcz ciężkie. Na bibliotekę przeznaczono pokój o powierzchni ok. 21 m², mieszczący się na I piętrze Urzędu Gminy. Księgozbiór leżał w szafach i w pudłach na podłodze³⁰⁶. Częste zmiany kadrowe i przeważnie brak wykwalifikowanej bibliotekarki sprawiły, że książki nie były inwentaryzowane ani katalogowane.

Sieć bibliotek publicznych od samego początku związana była z podziałem administracyjnym kraju i każdorazowa zmiana w tym podziale wymagała dostosowania sieci bibliotek publicznych do nowych warunków. W 1951 r. zapadła decyzja o przekazaniu Ministrowi Kultury i Sztuki zakresu działania Ministra Oświaty w przedmiocie bibliotek i zbiorów bibliotecznych. Zlikwidowano Naczelną Dyrekcję Bibliotek. Podział administracyjny państwa w 1954 r. spowodował zwiększenie liczby jednostek administracyjnych na wsi. Skasowano gminy, a powołano do życia mniejsze jednostki terytorialne, gromady. Masowo zakładano biblioteki gromadzkie³⁰⁷.

Dla zmienionej sytuacji organizacyjnej bibliotek w dniu 9 września 1968 r. Sejm uchwalił nową ustawę o bibliotekach, która dawała podstawy do realizowania jednolitej polityki bibliotecznej. Ustawa ta potwierdzała pozycję Biblioteki Narodowej, przydzielając jej funkcje o zasięgu ogólnokrajowym, uznano ją jako centralną bibliotekę państwową. Jednocześnie zobowiązała ogólnokrajową sieć biblioteczną do współdziałania w zakresie gromadzenia, opracowywania i udostępniania zbiorów oraz informacji bibliograficzno-dokumentacyjnej i doskonalenia zawodowego pracowników. Natomiast organy sprawujące bezpośredni nadzór nad bibliotekami zobligowano do zapewnienia im odpowiednich warunków działania i rozwoju, np. dostarczenia loka-

³⁰⁵ Notatki M. Abramczyka (strony nienumerowane), udostępnił Cz. Abramczyk.

³⁰⁶ Relacja P. Woźniaka – mieszkańca Dąbrówki, udzielona autorce w dniu 12 kwietnia 2001 roku.

³⁰⁷ L. Marszałek, *dz.cyt.*, s. 20.

lu, wyposażenia, środków na prowadzenie działalności bibliotecznej czyli na zakup materiałów bibliotecznych, doskonalenie zawodowe pracowników oraz pomoc metodyczną. Również przy Ministerstwie Kultury i Sztuki powołano Państwową Radę Biblioteczną, której nadano funkcje opiniodawcze i doradcze³⁰⁸.

W 1955 r. w Dąbrówce nastąpiło otwarcie Gromadzkiej Biblioteki Publicznej. Założono księgi inwentarzowe. S. Waś odszedł ze stanowiska bibliotekarza i jego miejsce zajęła Halina Waś, legitymująca się wykształceniem podstawowym. Biblioteka nadal znajdowała się w lokalu Urzędu Gminy na I piętrze. Księgozbiór wciąż mieścił się w szafach i pudłach na podłodze. Wówczas coraz większą uwagę zaczęto przywiązywać do estetycznego wyglądu książek, zaczęto je okładać w szary papier. Księgozbiór liczył 2210 tomów. Składał się on głównie z literatury pięknej dla dzieci i młodzieży, literatury pięknej dla dorosłych oraz literatury popularno-naukowej. Większa jego część pochodziła z darów od Wojewódzkiej Rady Narodowej z Warszawy. Ze względu na niewielki metraż biblioteki, działalność jej ograniczono do wypożyczania książek³⁰⁹. Stan biblioteki przedstawia tabela poniżej.

Tabela 2: STAN BIBLIOTEKI W LATACH 1950-1969.

Lp.	Rok	Księgozbiór	Czytelnicy	Wypożyczenia
1.	1950	680	28	2870
2.	1951	1117	-	4124
3.	1952	1170	-	5000
4.	1953	1690	-	-
5.	1954	1376	-	5000
6.	1955	2210	281	2344
7.	1956	2270	580	8828
8.	1957	2516	438	11124

³⁰⁸ Tamże, s. 23-26.

³⁰⁹ Zbiory Towarzystwa Przyjaciół Radzyna – *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych w powiecie wołomińskim*, Sporządził J. Lewicki, Radzyna 1964.

Lp.	Rok	Księgozbiór	Czytelnicy	Wypożyczenia
9.	1958	2308	517	15469
10.	1959	2844	655	15469
11.	1960	3044	673	12430
12.	1961	3102	702	14895
13.	1962	3197	856	14895
14.	1963	3349	908	11744
15.	1964	3473	1014	12066
16.	1965	3858	1071	13874
17.	1966	4218	1056	13884
18.	1967	4297	1240	10315
19.	1968	4501	1050	13347
20.	1969	4856	1088	13170

Zródło: Dzienniki GBP z lat 1950-1969.

Opierając się na powyższych wynikach, można stwierdzić, że biblioteka z roku na rok usilnie się rozwijała. Systematycznie przybywały nowości wydawnicze, rosła liczba czytelników i wypożyczeń. Co do ilości przeczytanych pozycji przez jedną osobę możemy powiedzieć, że miała ona tendencję spadkową. W 1957 r. na jednego czytelnika przypadało 25,4 książki, to w 1967 r. tylko 8,3. Ponadto luki w tabeli wskazują na zaniedbanie ze strony wpisującego, prowadzącego w tych latach bibliotekę.

W 1964 r. struktura czytelników według wieku kształtowała się następująco: czytelnicy do 14 lat – 469, do 20 lat – 212, a powyżej – 333. Natomiast struktura czytelników wg zajęcia wyglądała tak: robotnicy – 150, pracownicy umysłowi – 54, chłopi – 233, młodzież ucząca się – 451, niezawodowi – 20, inni – 101.

Również w tym samym roku na 3822 mieszkańców gromady Dąbrówka przypadało 3473 książki. Stąd na jednego mieszkańca wychodzi 0,91 książki. Nie jest to dużo ani mało. Dla porównania w gromadzie Kuligów na

jednego mieszkańca przypadało 0,74 książki, w gromadzie Ostrówek – 0,15, a w gromadzie Ręczaje – 1,8 książki³¹⁰.

W celu lepszej obsługi czytelników w ich miejscach zamieszkania i przybliżenia książki do społeczeństwa, w małych miasteczkach a głównie wsiach, zakładano punkty biblioteczne. One umożliwiły ludziom zetknięcie się z wartościową literaturą polską i światową, a równocześnie likwidowały analfabetyzm. Praca w punktach bibliotecznych oparta była na pracy społecznej, która nie zawsze była systematyczna ani długotrwała. Ludzie prowadzący punkty biblioteczne często się zmieniali³¹¹.

W 1958 r. Halina Waś powołała do życia punkty biblioteczne w następujących wsiach: Laskowie, Karpinie, Chajętach, Małopolu i w Trojanach. Punkty mieściły się w prywatnych domach. Prowadzono je społecznie przez miłośników książki, m. in.: Stanisław Kulesza – rolnik z Karpina, Bożena Mirosz – nauczycielka z Wszebor³¹². Żadne źródła nie mówią o pozostałych społecznikach. Wnioskując, można powiedzieć, że mimo ciężkich warunków lokalowych, H. Waś sumiennie upowszechniała książkę i czytelnictwo na wsi. Trzeba podkreślić, iż w owym czasie nie było tu jeszcze rozwiniętej komunikacji, a wioski były oddalone od siebie po kilka kilometrów. Bibliotekarka musiała często przebyć drogę pieszo, zanosząc książki do punktów bibliotecznych, a przynosząc już przeczytane.

Rok 1968 był szczęśliwy dla biblioteki, gdyż przeniesiono ją do baru, który opuściła SP (rozd. III, s. 74-75). Lokal o powierzchni 40 m² umożliwił zorganizowanie mini-czytelni. Zaczęto prenumerować czasopisma. Również poprawa warunków lokalowych korzystnie wpłynęła na popularyzowanie książki i czytelnictwa. W tym celu H. Waś mogła więcej zorganizować konkursów czytelniczych, odczytów, lekcji bibliotecznych, pogadanek,

³¹⁰ Zbiory Towarzystwa Przyjaciół Radzimina – *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych w powiecie wołomińskim*, Sporządził J. Lewicki, Radzimin 1964.

³¹¹ H. Kamińska, *Biblioteki Publiczne*, [w:] Biblioteki w Polsce, pod red. L. Marszałek, Warszawa 1983, s. 70.

³¹² Zbiory GBP – *Kronika*, s. 6.

zgaduj-zgadule czy spotkań autorskich, m. in. zaproszono Monikę Warneńską.

W 1970 r. zaszły zmiany w kadrach. H. Waś odeszła na emeryturę, jej miejsce zajęła Danuta Kaszuba, później Kołodziejczyk³¹³.

Warunki pracy w bibliotece w czasie zimy opisuje D. Kołodziejczyk: *„Najbardziej zapamiętałam zimno tam panujące (...). Było tak, że woda zamarzała w wiaderku przez noc. Dzień pracy rozpoczynał się od narąbania drewna, wyniesienia popiołu z pieca, przyniesienia węgla, rozpalenia w piecu. Wiązało się to z wyczynami iście akrobatycznymi, gdyż często tumany sadzy i popiołu wybuchały na salę, upiększając wszystko na czarno”*³¹⁴. Należy powiedzieć, że barak poniemiecki jest bardzo niski, ciemny i wykonany z prymitywnych materiałów budowlanych. Ściany jego są bardzo cienkie, bez ocieplenia. Okna niewielkich rozmiarów wychodzą na północ, dostarczając znikomą ilość światła dziennego. Skromne warunki lokalowe powodowały, że światło palono cały dzień.

Lata siedemdziesiąte przyniosły kolejną reformę administracyjną Polski. W 1973 r. z dużej liczby gromad utworzono prawie o połowę mniej gmin, zlikwidowano powiaty, a zwiększono liczbę województw z 22 do 49. Dąbrówka ponownie została gminą i od 1975 r. znalazła się w województwie ostrołęckim³¹⁵.

Podział administracyjny kraju pociągnął za sobą reformę organizacyjną bibliotek. Od 1975 r. trzystopniową strukturę bibliotek zamieniono na dwustopniową. Biblioteki gminne, miejskie (dawne powiatowe) podlegały bezpośrednio bibliotekom wojewódzkim³¹⁶. Stąd dysponowanie środkami finansowymi i nadzór merytoryczny nad biblioteką dąbrówiecką powierzono Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Ostrołęce. Jednak ze względu na dużą

³¹³ Relacja A. Woźniak – emerytowanej nauczycielki SP, udzielona autorce w dniu 21 kwietnia 2002 r.

³¹⁴ Zbiory GBP – *Kronika* (strony nienumerowane).

³¹⁵ H. Smuda, *Środowisko geograficzne Ostrołęki i województwa ostrołęckiego*, [w:] *Dzieje ziem województwa ostrołęckiego*, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. S. Herbsta, Warszawa 1984, s. 7.

³¹⁶ H. Kamińska, *dz. cyt.*, s. 67.

odległość jaka je dzieliła, opiekę przejęła biblioteka rejonowa w Wyszkanie, przy której powołano zespoły instruktorskie. Pierwszą instruktorką była Małgorzata Nowosad (później Boruc), potem Danuta Gołębiowska i Bożena Rożen. Od tej chwili kierownik Gminnej Biblioteki Publicznej w Dąbrówce (D. Kołodziejczyk) objęła patronatem 2 filie biblioteczne, mieszczące się w Guzowatce i Józefowie, powstałe z dawnych bibliotek gromadzkich.

Zmiany organizacyjne miały wpływ (w pozytywnym znaczeniu tego słowa) na losy biblioteki w Dąbrówce. Otrzymała ona w darze od Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej (WBP): odbiorniki radiowe, gramofony, odkurzacz oraz wiele książek z literatury fachowej i regionalnej. O współpracy obu placówek czytamy w Kronice GBP: *„Opieka WBP była stała i skuteczna, dzięki paniom instruktorkom, które troszczyły się o życie podległych im placówek. Służyły radą i udzielały pomocy przy skontrach, sporządzaniu sprawozdań, opracowywaniu katalogów, klasyfikowaniu księgozbiorów. Pomagały w organizowaniu spotkań autorskich, w których również uczestniczyły”*³¹⁷. Jak wynika ze źródła, praca przebiegała we wzajemnym zrozumieniu, w atmosferze życzliwości.

Wraz z rozwojem bibliotek zachodziła potrzeba posiadania wykwalifikowanych bibliotekarzy. Początkowo kształcenie kadry bibliotekarskiej odbywało się drogą praktyki i samouctwa. Od 1948 r. przygotowaniem do zawodu bibliotekarza na poziomie średnim zajął się utworzony Państwowy Ośrodek Kształcenia Bibliotekarzy w Jarocinie. Prowadzono w nim przysposobienie zawodowe, doksztalanie pracowników na ogólnobibliotekarskich kursach kwalifikacyjnych, kształcenie kandydatów do zawodu na Rocznym Studium Bibliotekarskim i równocześnie wielorakie formy doskonalenia, wyznaczone przez rozwój teorii i praktyki bibliotekarskiej.

Wielką rolę w doksztalaniu pracowników bibliotek publicznych, fachowych, naukowych, związkowych i szkolnych odegrał Państwowy Ośrodek

³¹⁷ Zbiory GBP – *Kronika* (strony nienumerowane).

Kształcenia Korespondencyjnego Bibliotekarzy, utworzony w 1953 r. w Warszawie. Przekształcono go w 1976 r. w Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy. W miejsce korespondencyjnych kursów wprowadzono zaoczne studium bibliotekarskie. W latach 1952-1959 kształcenie bibliotekarzy realizowano na studiach bibliotekarskich, a po ich likwidacji kształceniem personelu dla bibliotek zajęły się Państwowe Studia Kulturalno-Oświatowe i Bibliotekarskie powstałe w Ciechanowie, Krośnie, Opolu i Wrocławiu.

Kształcenie bibliotekarzy na poziomie uniwersyteckim rozpoczęto już w 1945 roku, przy Uniwersytecie Łódzkim. Następnie od 1952 r. przy Uniwersytecie Warszawskim, a od 1956 i w Uniwersytecie Wrocławskim. Absolwenci tych uczelni zasilali głównie kadry bibliotek naukowych³¹⁸.

Tutejsza Biblioteka Publiczna w większości prowadzona była przez osoby przypadkowe, za wyjątkiem lat 1937-1948, kiedy to bibliotekarką była Zofia Schott, legitymująca się ukończonym kursem bibliotekarskim. Dopiero zapał i zaangażowanie instruktorek z WBP skłonił D. Kołodziejczyk do podjęcia nauki, w celu zdobycia kwalifikacji. W Kronice GBP czytamy: *„Dzięki nim podjęłam naukę w Studium Bibliotekarskim w Warszawie. Ukończyłam je, by później, rozsmakowawszy się w życiu szkolnym, ukończyć jednoroczny kurs III stopnia i uzyskać stanowisko służbowe – starszego bibliotekarza”*³¹⁹. Zapewne częste wyjazdy bibliotekarki do szkoły, a potem na kurs oraz do punktów bibliotecznych spowodowały spadek liczby czytelników. Zjawisko to ilustruje tabela poniżej.

³¹⁸ K. Kuźmińska, *Kształcenie i doskonalenie bibliotekarzy*, [w:] Biblioteki w Polsce, pod red. L. Marszałek, Warszawa 1983, s. 95 n.

³¹⁹ Zbiory GBP – *Kronika* (strony nienumerowane).

Tabela 3: STAN BIBLIOTEKI W LATACH 1970-1979.

Lp.	Rok	Księgozbiór	Czytelnicy	Wypożyczenia
1.	1970	5132	1002	16695
2.	1971	5500	1276	20502
3.	1972	5731	1296	17295
4.	1973	5862	791	12575
5.	1974	5993	978	10694
6.	1975	6199	676	8645
7.	1976	6448	720	8466
8.	1977	6962	685	8462
9.	1978	7157	645	10345
10.	1979	7369	716	13007

Źródło: Dzienniki GBP z lat 1970-1979.

Przyczynę spadku liczby czytelników, a co za tym idzie ilość wypożyczeń w latach 1973-1977 należy upatrywać w braku ciągłości w działalności biblioteki oraz w zmianie struktury społecznej ludności. Zapewne była ona otwierana w nieodpowiednich dla czytelników godzinach, a trzeba powiedzieć, że biblioteka posiadała wówczas obsadę jednoosobową. Druga przyczyna wiąże się z rozwojem komunikacji. Dobre połączenie ze stolicą spowodowało, że miejscowa ludność masowo wyjeżdżała do pracy w mieście.

Mimo tych trudności, biblioteka powiększała swój księgozbiór, co wiązało się z zakupem regałów. Trzeba podkreślić, iż w tym czasie, nie jedna biblioteka gminna borykała się z brakiem funduszy na podstawową działalność. Finanse centralne nie zaspakajały potrzeb miejscowej biblioteki, dlatego Zarząd Gminy dostarczał środków finansowych na zakup nowości wydawniczych, mebli i na opał.

Zbiory, ze względu na ogólny charakter GBP w Dąbrówce, głównie obejmowały: beletrystykę, humanistykę, literaturę społeczno-polityczną czy rolniczą, a w niewielkich ilościach lektury szkolne, informatory, literaturę fachową i regionalną. Warto nadmienić, iż do 1975 r. zaopatrzenie bibliotek w księgozbiór odbywało się na mocy umowy zawartej z Dyrekcją Dom Książki

w Warszawie. Wysyłkowy księgozbiór, co prawda był urozmaicony, ale w większości składał się z książek o tematyce społeczno-politycznej. Kronika GBP głosi: *„Bibliotekarze nie mieli wpływu na wybór księgozbioru dla swojej placówki. Odbierali spakowane paczki i dopiero po ich wypakowaniu mogli ocenić ich przydatność. Zdarzało się, że biblioteki posiadały po 5 egzemplarzy tak „ interesujących” pozycji, że przez 15-20 lat nikt z czytelników po nie sięgał”*³²⁰. Po 1975 r. sytuacja zakupu nabytków uległa polepszeniu. Tą sprawą zajęły się instruktorki Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Ostoleńce, które znały potrzeby podległych im bibliotek³²¹. Biorąc pod uwagę warunki lokalowe i środki finansowe, działalność biblioteki głównie polegała na opracowywaniu napływających nowości (katalogowanie i obkładanie książek w folię) oraz na wypożyczaniu księgozbioru.

D. Kołodziejczyk chcąc zaskarbić sobie czytelników, organizowała spotkania z pisarzami. Jednak ciasnota nie sprzyjała wysokiej frekwencji czytelników.

W tym czasie biblioteka powiększyła swój zasięg, organizując nowe punkty biblioteczne. W końcu lat siedemdziesiątych było już ich – 19, porzucanych po okolicznych wsiach³²². A oto tabelaryczne przedstawienie:

³²⁰ Tamże, s. 9.

³²¹ Ibidem.

³²² Ibidem.

Tabela 4: PUNKTY BIBLIOTECZNE.

Lp.	Rejon	Miejscowość	Prowadzący	Lokal
1.	Dąbrówka	Chajęty	K. Augustyniak	Klub Młodego Rolnika
2.	Dąbrówka	Dąbrówka	A. Przyborowska	Szkoła Podstawowa
3.	Dąbrówka	Dręszew	L. Ryst	Klub Młodego Rolnika
4.	Dąbrówka	Karpin	S. Kulesza	Dom prywatny
5.	Dąbrówka	Karolew	M. Lewandowska	Dom prywatny
6.	Dąbrówka	Lasków	W. Wojciechowski	Dom prywatny
7.	Dąbrówka	Małopole	S. Rawińska	Dom prywatny
8.	Dąbrówka	Marianów	J. Murza	Dom prywatny
9.	Dąbrówka	Trojany	M. Radzio	Klub Młodego Rolnika
10.	Dąbrówka	Wszebory	B. Mirosz	Szkoła Podstawowa
11.	Dąbrówka	Zaścienie	H. Ślesicka	Dom prywatny
12.	Guzowatka	Guzowatka	T. Pachulski	Dom prywatny
13.	Guzowatka	Kołaków	G. Szydłowska	Dom prywatny
14.	Guzowatka	Ostrówek	G. Kryszkiewicz	Dom prywatny
15.	Józefów	Cisie	B. Kryszkiewicz	Dom prywatny
16.	Józefów	Czarnów	E. Zamecka	Dom prywatny
17.	Józefów	Józefów	M. Balcer	Dom prywatny
18.	Józefów	Kuligów	W. Bielecka	Dom prywatny
19.	Józefów	Ludwinów	I. Getka	Dom prywatny

Źródło: Dzienniki GBP z lat 1970-1979.

Powyższe dane skłaniają do stwierdzenia, że biblioteka wraz z punktami bibliotecznymi przyczyniła się znacznie do rozczytania tutejszego społeczeństwa. Praca społeczna Miłośników książki zasługuje na pochwałę zwłaszcza, że domy prywatne stanowiły podstawową bazę punktów bibliotecznych.

Pod koniec lat 80-tych w społecznościach lokalnych rozpoczął się proces przemian społecznych, politycznych i kulturalnych. Przekształceniu ulegały struktury zarządzania państwem, formy życia społecznego czy zasady funkcjonowania gospodarki narodowej. Towarzyszył temu pogłębiający się proces upodmiotowienia społeczeństwa, które coraz bardziej zaczęło uczest-

niczyć w tworzeniu ogniw władzy i decydowało o demokratycznym kierowaniu państwem.

Organizowanie, a tym samym finansowanie szkół oraz innych instytucji kulturalnych a także społecznych zostało przekazane przez państwo władzom samorządowym. Ustawy wydane w przyszłości regulowały te procesy.

Ustawa o samorządzie terytorialnym z 8 marca 1990 r. stworzyła nowe warunki dla funkcjonowania bibliotek. Stanowiła ona, że prowadzenie bibliotek jest zadaniem własnym gminy³²³. Następnie w ustawie z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej określono powinności samorządów wobec bibliotek. Uprawniała ona samorzady do tworzenia, łączenia, przekształcania i znoszenia bibliotek oraz nałożyła na nie obowiązek zapewnienia bibliotekom odpowiednich warunków działania i rozwoju poprzez dostarczenie lokalu z odpowiednim wyposażeniem, środków finansowych na prowadzenie bibliotek łącznie z zakupem materiałów bibliotecznych, doskonalenie pracowników oraz pomoc metodyczną³²⁴. Ustawa ta dała podstawy do łączenia różnych placówek kulturalnych w jedną całość.

Takie poczynania zanotowano głównie w środowiskach wiejskich, gdzie łączono biblioteki publiczne ze szkolnymi lub ośrodkami i domami kultury. W ten sposób biblioteki publiczne pozbawiono samodzielności organizacyjnej, a tym samym stały się mało znaczącym działem instytucji kulturalnej. W 2000 r. odnotowano, że „*biblioteki publiczno-szkolne w 90,4 % zlokalizowane są na wsi, natomiast wśród bibliotek połączonych z domami kultury – na wieś przypada 74,4 % takich placówek*”³²⁵. Zapewne, łączenie placówek kulturalnych miało być środkiem szukania oszczędności w kosztach utrzymania.

³²³ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, Dz. U. 1990, nr 16, poz. 95.

³²⁴ Ustawa z dnia 17 maja 1990 r. o samorządzie terytorialnym, Dz. U. 1990, nr 34, poz. 198.

³²⁵ L. Biliński, *Samodzielności bibliotek publicznych bronić już teraz będzie prawo*, [w:] „Poradnik Bibliotekarza”, nr 9/2000.

Trzeba wiedzieć, iż w latach 1982-1990, ciężar utrzymania i finansowania instytucji kulturalnych, w tym bibliotek, spoczywał na Funduszu Rozwoju Kultury. Później od 1991 r. gminy dostawały subwencje na utrzymanie placówek kulturalnych, ale bez wyraźnego wskazania, ile należy przeznaczyć na potrzeby bibliotek³²⁶. Dlatego różnie się kształtował stopień finansowania bibliotek.

Aby zapobiec tendencjom łączenia bibliotek z innymi placówkami kulturalnymi w dniu 27 lipca 2001 r. Sejm RP uchwalił ustawę o zmianie ustawy o bibliotekach. Art. 13 tejże ustawy wprowadza nowy ust. 7 w brzmieniu: „*Biblioteki publiczne nie mogą być łączone z instytucjami oraz z bibliotekami szkolnymi i pedagogicznymi*”³²⁷.

Jak już wspomniałam, lata osiemdziesiąte przyniosły wiele dynamicznych zmian i przeobrażeń, które zachodziły we wszystkich dziedzinach życia człowieka. Powiązanie nauki z potrzebami życia praktycznego wpłynęło na popularyzację wiedzy, powstał pobyt na wszelkie pomoce i informatory: słowniki, poradniki, encyklopedie. Jednak największych zmian dokonał rozwój nauki i techniki. Społeczeństwo Dąbrówki wzbogaciło się w odbiorniki telewizyjne, video czy w magnetowity. Zjawisko to nie sprzyjało rozwojowi czytelnictwa. Wyniki badań odnośnie wyżej wymienionej kwestii zamieszczam w tabeli.

Tabela 5: STAN BIBLIOTEKI W LATACH 1980-1989.

³²⁶ K. Kuźmińska, *Przekształcenia bibliotek publicznych w warunkach samorządów terytorialnych*, [w:] „Poradnik Bibliotekarza”, nr 5/1992, Miesięcznik Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 6.

³²⁷ *Ustawa o zmianie ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*, Dz. U. 2001, nr 129.

Lp.	Rok	Księgozbiór	Czytelnicy	Wypożyczenia
1.	1980	7723	684	12532
2.	1981	8318	662	12206
3.	1982	8624	673	14787
4.	1983	9074	696	14374
5.	1984	9867	679	11934
6.	1985	10677	623	10903
7.	1986	11030	549	9208
8.	1987	11723	480	7249
9.	1988	12493	497	7465
10.	1989	12310	409	6238

Źródło: *Dzienniki GBP z lat 1980-1989*.

Jak obrazuje tabela, w tym okresie nastąpił dość znaczny spadek liczby czytelników i wypożyczeń. Z całą pewnością tego przyczyna tkwi w elektronice, która zawładnęła wsia.

Podobną sytuację spotykamy w punktach bibliotecznych. Kronika GBP głosi: „*Kierownicy punktów rezygnowali z pełnienia swych funkcji, ze względu na niską frekwencję czytelników. Jedynie nadal prowadzi swą działalność biblioteka filialna w Józefowie*”³²⁸. Niewątpliwie likwidacja punktów bibliotecznych niekorzystnie wpłynęła na ogólny stan czytelnictwa w gminie.

Chcąc podnieść rangę tutejszej biblioteki, Zarząd Gminy Dąbrówka zatrudnił drugiego pracownika. W latach 1980-1983 pracowała w bibliotece Krystyna Sekunda, później w 1984 r. Zuzanna Kaczmarczyk, a od 1985 r. zatrudniono Henrykę Kurzątek, która pracuje do chwili obecnej.

Rok 1989 był szczęśliwy dla tutejszej biblioteki. Przeniesiono ją do nowego lokalu, mieszczącego się przy ulicy Kościelnej. Był to budynek mieszkalny, w którym wynajęto 70 m². Wypożyczalnia wraz z czytelnią zajmowały 54 m², a pokój do opracowywania nabytków – 16 m². Pomieszczenia były widne i słoneczne. Koszty adaptacji i dalszego utrzymania budynku leżały w gestii Urzędu Gminy.

³²⁸ Zbiory GBP – *Kronika* (strony nienumerowane).

W tymże roku władze samorządowe dość pokaźnie dofinansowały bibliotekę, co pozwoliło na lepsze jej zaopatrzenie w nowości wydawnicze. Księgozbiór wzbogacono w zbiory podręczne, naukowe i popularnonaukowe: encyklopedie, słowniki, informatory oraz w lektury szkolne. Trzeba podkreślić, że również w latach następnych tutejsze władze samorządowe nie szczędziły i nie szcędzą na utrzymanie oraz na działalność placówek bibliotecznych.

Na uwagę zasługuje pomoc finansowa ze strony ówczesnego Dyrektora Wydziału Kultury i Sztuki z Urzędu Wojewódzkiego, który przekazał na zakup sprzętu 12 milionów złotych. Kupiono za nie magnetowid, radiomagnetofon i telewizor kolorowy, który w cztery miesiące później padł łupem złodziei³²⁹. Bardzo dobre zaopatrzenie biblioteki w nowości wydawnicze, przywróciło książce należne miejsce. A oto wyniki badań.

Tabela 6: STAN BIBLIOTEKI W LATACH 1990-2000.

Lp.	Rok	Księgozbiór	Czytelnicy	Wypożyczenia
1.	1990	12069	302	5518
2.	1991	12394	325	7230
3.	1992	12663	388	9413
4.	1993	12900	476	10710
5.	1994	11291	497	9607
6.	1995	11690	474	9448
7.	1996	11836	498	8643
8.	1997	12167	555	9037
9.	1998	12346	543	8754
10.	1999	12383	569	7018
11.	2000	12873	649	9223

Źródło: *Dzienniki GBP z lat 1990-2000.*

Powyższe dane skłaniają do stwierdzenia, iż lepsze warunki lokalowe i zaopatrzenie biblioteki w pozycje współczesne przyczyniły się do wzrostu

³²⁹ Relacja D. Kołodziejczyk – bibliotekarki GBP, udzielona autorce w dniu 25 października 2001 roku.

liczby czytelników i wypożyczeń. W 1994 roku zauważamy spadek liczby księgozbioru. Wynika to z przeprowadzonej selekcji i usunięcia materiałów ze względu na fizyczne ich zużycie oraz ze względu na zdezaktualizowanie ich treści.

W dniu 30 maja 1995 r. Gminna Biblioteka Publiczna w Dąbrówce obchodziła swoje święto – 40-lecie istnienia. Spotkanie jubileuszowe miało uroczystą oprawę. Przybyli licznie zaproszeni goście, m. in. swoją obecnością zaszczytili: dyr. Wydziału Kultury, Sportu i Turystyki, dyr. Wojewódzkiej Biblioteki, dyr. Domu Kultury z Tuszczu, władze gminy na czele z przewodniczącym Rady Gminy i wójtem, kierownicy bibliotek z sąsiednich gmin oraz przedstawiciele zakładów pracy, i szkół z terenu gminy, czytelnicy i mieszkańcy gminy. Program uroczystości obejmował:

- „1. Referat okolicznościowy.
2. Wystąpienie zaproszonych gości.
3. Wręczenie dyplomów i nagród najaktywniejszym czytelnikom.
4. Montaż słowno-muzyczny w wykonaniu grupy teatralnej „Satyryki”.
5. Pasowanie na czytelnika.
6. Program artystyczny w wykonaniu:
 - uczniów SP w Guzowatce,
 - Koła Gospodyń Wiejskich z Chruściel.
7. Wystawa obrazująca historię i działalność biblioteki w Dąbrówce.
8. Kiermasz książki”³³⁰.

Warto jeszcze dodać, że pasowania na czytelników biblioteki uczniów klas pierwszych SP w Dąbrówce dokonał dyr. WBP, Mieczysław Romaniuk.

Gminna Biblioteka Publiczna obsługuje mieszkańców Dąbrówki, a także okolic. Czytelnikami są ludzie reprezentujący różne zawody oraz dużą ich część stanowi młodzież szkół wszystkich typów. Co się tyczy zapotrzebowania tutejszych czytelników na książkę, można powiedzieć, że jest

³³⁰ *Wiadomości gminy Dąbrówka*, [w:] „Łącznik Mazowiecki”, nr 10/1995.

ogromne. Dziennie obsługuje się tu w granicach 40-60 osób, a ilość wypożyczeń waha się od 50 do 80 książek. Wypożyczalnia jest w miarę dobrze wyposażona w beletrystykę i w dzieła popularyzujące wszystkie dziedziny wiedzy³³¹. Czytelnicy mają do dyspozycji katalogi: alfabetyczny, rzeczowy i tytułowy druków zwartych oraz kartotekę osobową.

Trzeba powiedzieć, że Biblioteka Publiczna pełniła w tym czasie nie tylko rolę wypożyczalni i czytelnicy, ale także placówki popularyzującej wiedzę o dawnej kulturze i literaturze, utrwalającej pamięć o ważnych wydarzeniach historii ojczyznej, klubu dziecięco-młodzieżowego oraz prawdziwego salonu literacko-towarzyskiego.

Mówiąc o przekazywaniu czytelnikom wiadomości o ważnych rocznicach historycznych i literackich, wystarczy wspomnieć o licznych okolicznościowych wystawach i gazetkach prezentowanych w ciągu każdego roku. Miłym uzupełnieniem gazetek okolicznościowych były gazetki świąteczne: Wielkanoc czy Boże Narodzenie.

Gośćmi GBP byli zaproszeni artyści i inne wybitne osoby: Bogusław Hubert Fidorowicz, Tadeusz Machowski, Cezary Leżański, major Włodzimierz Cyplienkow, Anna Bazykina-Czeszek, Wasim Siergiej, Genadyj Podlipniak oraz Stanisław Wroński.

Również w latach 80-tych reaktywowano Koło Przyjaciół Biblioteki, które pomagało w organizowaniu wielu seansów filmowych, spotkań z dziećmi, teatrzyków i dyskotek pod hasłem „Przy muzyce o książce”. Wędrowały tu liczne wycieczki z przedszkola i ze szkół z terenu gminy Dąbrówka. Imprezy dla dzieci przyciągały też rodziców, dla których organizowano: Dzień Matki, Wieczory poezji. Aby umilić czas, D. Kołodziejczyk powołała do życia w 1991 r. grupę teatralną „Satyryki”. Tworzyli ją uczniowie miejscowej SP. Sztuki teatralne wystawiano w przedszkolu w Dręszewie, w Ośrodku Szkolno-Wychowawczym im. M. Konopnickiej w Wyszku czy

³³¹ Relacja H. Kurzątek – bibliotekarki GBP, udzielona autorce w dniu 7 maja 2002 roku.

w SP działających na terenie gminy³³². Trzeba przyznać, iż działalność biblioteki była widoczna nie tylko na terenie gminy, ale i poza nią.

Idąc z duchem czasu, wyznaczono bibliotekom publicznym nowe zadania, które określiła ustawa o bibliotekach z 1997 roku. Zgodnie z nią, biblioteki publiczne powinny zaspakajać potrzeby oświatowe, kulturalne i informacyjne społeczeństwa oraz uczestniczyć w upowszechnianiu wiedzy i kultury³³³. Można powiedzieć, iż nadano im rangę instytucji kulturalnej oraz edukacyjnej.

Również pod koniec lat 90-tych wprowadzono kolejną reformę administracyjną kraju, która zmieniła obszary i system zarządzania terenowego. Ustawy z 1998 r. wprowadziły trójstopniowy podział terytorialny kraju. Na mocy ich utworzono 16 nowych województw i powiaty³³⁴. Dąbrówka weszła w skład województwa mazowieckiego, powiat – Wołomin.

W tym okresie zakończyły się problemy lokalowe biblioteki, która wielokrotnie zmieniała lokalizację. W październiku 1999 r. wprowadziła się do nowego lokalu w gmachu przy ul. T. Kościuszki 14, w którym funkcjonuje do dnia dzisiejszego. Osobno są wypożyczalnia i czytelnia, sala dla dzieci z telewizorem, gramy i czasopismami, spełniająca funkcję świetlicy.

Przestronne pomieszczenia sprzyjają organizowaniu wystaw i ekspozycji związanych z promocją książki, rocznicami państwowymi i literackimi. Są tu prowadzone konkursy nie tylko o zasięgu gminnym, powiatowym, ale również ogólnokrajowym. Należy tutaj wspomnieć o Konkursie recytatorskim organizowanym co roku na stopniu ogólnopolskim pt. „C. K. Norwid – poeta naszej ziemi”, którego patronem jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Kazimierz Michał Ujazdowski. Współpraca z placówkami oświatowymi, instytucjami kultury, wśród których są: Marecki Dom Kultury, szko-

³³² Relacja D. Kolodziejczyk, udzielona autorce w dniu 15 września 2001 roku.

³³³ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, Dz. U. 1997, nr 85, art. 18.

³³⁴ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz. U. 1998, nr 96; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 1998 r. w sprawie utworzenia powiatów, Dz. U. 1998, nr 103.

ły z całego powiatu wołomińskiego oraz wspólne imprezy na rzecz upowszechniania książki i czytelnictwa są uwiecznione w Kronice GBP. Wspomnę, iż z porozumienia Domów i Ośrodków Kultury powiatu Wołomin w 2001 roku zrealizowano tu Konkurs Literacki pt. „Liryki o Niepodległej”. Również odbywa się tu od dwóch lat Powiatowy konkurs sprawności ortograficznej „Dyktando Ibis 2000”, pod patronatem Mareckiego Ośrodka Kultury. Gminne Centrum Kultury w Dąbrówce zdobyło w ubiegłym roku III miejsce.

Wnętrza biblioteki ozdobione są pracami plastycznymi wykonanymi w większości przez małych czytelników na zajęciach w bibliotece i we współpracy ze szkołami. Najczęściej jest to pokłosie różnych konkursów. Wśród zajęć kulturalno-oświatowych największą popularnością cieszą się: konkursy plastyczne, konkursy wiedzy, spotkania z szerokim kręgiem ciekawych ludzi, bale karnawałowe dla młodzieży czy festyny organizowane z okazji Dnia Dziecka. Trzeba zaznaczyć, iż laureaci wszelkich konkursów są nagradzani. Również podczas zakończenia roku szkolnego najaktywniejsi czytelnicy otrzymują nagrody książkowe.

Czytelnia zasobna jest w encyklopedie specjalistyczne, słowniki, informatory i czasopisma. Prenumeruje się: „Politykę”, „Tygodnik Ostrołęcki”, „Wiedzę i Życie”, „Świat Nauki”, „Przyjaciółkę”, „Gospodynię” i dla najmłodszych „Pentliczek”. Zbiory te są udostępniane wyłącznie na miejscu.

Można powiedzieć, że władze Dąbrówki dbają o bibliotekę, ale to nie znaczy, że sytuacja jest idealna. Duże zastrzeżenia sprawia fakt powstania w Dąbrówce Gminnego Centrum Kultury (GCK) na bazie GBP i filii w Józefowie. Nastąpiło to w 2000 roku. Dla kogoś postronnego wydaje się, iż jest to dobre rozwiązanie, biorąc pod uwagę środki finansowe. Jednak praktyka nastrocza wiele trudności. Biblioteka obecnie posiada jednego pracownika (Hanna Kurzątek), bo druga osoba jest kierownikiem GCK.

Do 1998 r. biblioteka posiadała obsadę dwuosobową: D. Kołodziejczyk – kierownik i H. Kurzątek – pracownik. Po odejściu kierownika na rentę, obsada biblioteczna jest jednoosobowa.

Natomiast funkcję kierownika GCK przez pierwsze osiem miesięcy pełniła Anna Karłowicz, która we wrześniu 2001 r. podjęła pracę w SP w Dąbrówce jako nauczycielka. Od listopada 2001 r. do końca kwietnia 2002 r. zatrudniono na pół etatu Elżbietę Ambroziak, a po przeprowadzonym konkursie na stanowisko kierownicze GCK, funkcję tą pełni od maja br. – Anna Tchórz³³⁵.

Przedstawione w tym rozdziale wyniki badań pozwalają stwierdzić, że biblioteka w Dąbrówce potrafiła zmieniać swoje oblicze, stosownie do zmian zachodzących w całym kraju. Propagowała nie tylko różne dziedziny sztuki poprzez stosowanie różnych metod i form pracy, ale też integrowała lokalne środowisko, skupiając wokół siebie grono wrażliwych odbiorców kultury.

Biblioteka w Dąbrówce stanowi istotny warunek rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, rozwoju oświaty, nauki i kultury. Miejmy nadzieję, iż te zadania nie zostaną jej zabrane poprzez działalność GCK.

Bardzo ważną rolę w życiu społeczeństwa spełniały i pełnią społecznie tworzone Ochotnicze Straże Pożarne. Niegdyś, oprócz przeprowadzania wielu akcji gaszenia pożarów, stanowiły jedyną instytucję szerzącą kulturę na wsi. Dlatego kolejny rozdział przedstawi rozwój OSP w Dąbrówce.

³³⁵ Relacja H. Kurzątek, udzielona autorce w dniu 23 maja 2002 roku.

Rozdział V

ROZWÓJ OCHOTNICZEJ STRAŻY POŻARNEJ

Zmieniają się epoki, nie zmienia się jednak piękno strażackiej służby i choć często towarzyszą jej kłopoty, nie łamie to strażackiego ducha.

Strażacy trwają zawsze w służbie drugiemu człowiekowi, troszczą się o własne środowisko będące małą częścią naszego kraju. Dzielnie śpieszą społeczeństwu na pomoc w wypadku zagrożenia pożarem, często narażając na niebezpieczeństwo własne życie.

W Królestwie Polskim Ochotnicze Straże Pożarne zaczęły powstawać w drugiej połowie XIX wieku. Powoływane były do życia na zasadzie inicjatywy i zaangażowania społeczeństwa. Początkowo nie posiadały wspólnego statutu, dlatego nie stanowiły jednolitych organizacji zarówno pod względem zarządzania jak i pod względem ubioru. W roku 1913 w Królestwie Polskim w miastach istniało 508 straży pożarowych, a na 26188 wsi tylko w 183 działały straże³³⁶.

Ochotnicza Straż Pożarna w Dąbrówce powstała w 1913 roku. Myśl o powołaniu jej do życia zrodziła się w 1912 roku. Wówczas w majątku Dąbrówka – folwark wybuchł wielki pożar, który ogarnął całe siedlisko. Na pomoc przybyły istniejące w tym czasie straże pożarne z Radzymina, Roszczepu i Krusza. Mimo dzielnej akcji ratowniczej spłonęły budynki gospodarcze, zapasy zboża i inwentarz.

To wielkie nieszczęście wyzwoliło w tutejszym społeczeństwie chęć zorganizowania jednostki OSP. Trzeba powiedzieć, iż znaczący udział w zorganizowaniu jednostki straży pożarnej miały dwie rodziny ziemiańskie: Jeleńscy z majątku Jaktory i Jeziorańscy z majątku Głuchy³³⁷. I tak w 1913 r. miej-

³³⁶ J. A. Szaflik, *Dzieje Ochotniczych Straży Pożarnych*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza i Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2001, s. 107-126.

³³⁷ Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka – *Kronika* (strony nienumerowane).

scowi działacze powołali zarząd straży w osobach: Józef Parys, Adam Podgórny, Piotr Fluks, Franciszek Stańczak, Tomasz Stańczak, Stefan Czajkowski. Honorowymi członkami organizacji zostali nie tylko mieszkańcy Dąbrówki, ale i okolicznych wsi. W szeregi straży wpisali się : Jeziorański właściciel majątku w Głuchach, Jeleński właściciel majątku Jaktory oraz rolnicy: Paweł Burdelas z Zaścień, Bulik z Trojan, Banasiak z Dręszewa, Kuchta z Chajęt, Jan Karłowicz z Dąbrówki. Jednocześnie oni wspierali finansowo własną inicjatywę. Również kasę organizacji wspomogli mieszkańcy wsi Dąbrówka, Karpina, Laskowa i Małopola, wpłacając do niej drobne sumy³³⁸.

Dzięki ofiarności społeczeństwa i wydatnej pomocy Instytucji Ubezpieczeniowej zakupiono sikawkę ręczną i węże, a miejscowy kowal – Józef Parys z pomocą rolników z Dąbrówki, wykonał wóz, bosaki, beczki³³⁹. W 1916 r. straż liczyła już 26 ochotników. Byli to: Franciszek Stańczak, Józef Parys, Franciszek Augustyniak, Antoni Getka, Franciszek Stańczak syn Piotra, Józef Mędrzycki, Stanisław Augustyniak, Wojciech Augustyniak, Władysław Sandacz, Józef Augustyniak, Władysław Kusik, Józef Wójcik, Jan Abramczyk, Jan Zadrozny, Jan Karłowicz, Władysław Augustyniak, Stanisław Getka, Jan Barcel, Zygmunt Bylak, Franciszek Józwiak, Adam Młynarski, Jan Młynarski, Władysław Młynarski, Stanisław Wójcik, Julian Perczak i Jan Getka.

Wraz z powołaniem OSP zachodziła potrzeba zbudowania remizy strażackiej. Mieszkańcy Dąbrówki ofiarowali na ten cel drzewo, bo było go tu pod dostatkiem oraz aktywnie włączyli się w jej budowę. Na szczególne wyróżnienie zasługują miejscowi majstrzy: kowal – J. Parys, cieśla – J. Wójcik i stolarz – W. Sandacz.

W maju 1916 r. OSP przechodziła szczęśliwe chwile. Nastąpiło wówczas uroczyste otwarcie remizy strażackiej zwanej wówczas Szopą Strażacką

³³⁸ Zbiory OSP – *Kronika OSP* (strony nienumerowane).

³³⁹ Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka – *Kronika* (strony nienumerowane).

oraz wręczenie sztandaru, kupionego ze składek ofiarodawców i niewielkich dotacji finansowych Zarządu Gminy.

Wydatki na utrzymanie OSP z roku na rok rosły. Aby zasilić skromne konto organizacji wyżej wymienieni majstrowie wybudowali scenę dla przedstawień wiejskiego teatrzyku. Również kasę strażacką zasilaly dotacje z powiatu z siedzibą w Radzyminie, o które wystarał się Jeziorański – były członek Sejmiku Radzymańskiego. Ponadto środki finansowe dostarczali: Henryk Grabowski – miejscowy proboszcz, Antoni Szczepański – wójt gminy i Czajkowski Stefan – sekretarz. Poza tym kasa strażacka zasilana była funduszami otrzymanymi z Urzędu Gminy za wykonanie przez strażaków usług, m. in. kominiarskich (czyszczenie kominów)³⁴⁰.

W 1918 r., jak już pisano (rozdz. I, s.14), w Dąbrówce miało miejsce odsłonięcie pomnika Tadeusza Kościuszki, w którym czynny udział brali strażacy. W tak ważnej uroczystości również wziął udział tutejszy ks. wikariusz – Roman Rajchert³⁴¹.

Za rok z inicjatywy nauczyciela SP – Jana Leszka utworzono z członków OSP 12-osobową orkiestrę strażacką. Instrumenty zakupiono za pieniądze pochodzące z dobrowolnego opodatkowania społeczeństwa ówczesnej Gminy Małopole. Orkiestrę stanowili: Teofil Augustyniak, Jan Stańczak, Polikarp Fluks, Henryk Rosa, Feliks Kryszkiewicz, Aleksander Podgórny, Roman Józwiak, Władysław Getka, Ignacy Lewandowski, Jan Kaszuba, Aleksander Stańczak i Stanisław Kuchta, opiekun orkiestry. W 1936 roku orkiestrę zasilili nowi kandydaci: Kazimierz Kowalewski, Feliks Parys, Józef Podgórny, Aleksander Augustyniak, Aleksander Getka, Stanisław Bylak, Jan Kopka, Stanisław Kopka, Franciszek Stańczak, Stanisław Kowalewski i Mieczysław Markowski. Przeszkolenie przeprowadzili: Jan Leszek, Bolesław Kuciński i Jan Syrówka – tutejszy organista³⁴².

³⁴⁰ *Kronika OSP* (strony nienumerowane).

³⁴¹ *Zbiory SP – Kronika*, s. 4.

³⁴² *Zbiory OSP – Notatki Franciszka Stańczaka*, członka OSP.

1921 r. zapisał się w pamięci wielu ludzi. Przez teren Gminy Małopole przejeżdżał ówczesny prezydent RP – Wojciechowski. W eskorcie strażaków na koniach, na trasie Wola Raszewska – Trojany, przejeżdżał on witany przez miejscowe społeczeństwo, władze i dżiatwę szkolną³⁴³.

Mundur jest ubiorem szczególnym

Początkowo umundurowanie strażaków było niejednolite. Koszty ubioru jak i sprawa jego uszycia leżała z osobna w gestii każdego strażaka. Sprawa umundurowania uległa poprawie w 1923 roku, kiedy to miejscowe szwaczki (krawcowe) uszyły jednolite mundury z białego płótna z czerwonymi wyłogami. Materiału na wyłogi dostarczył ówczesny proboszcz, Henryk Grabowski.

W roku 1926 nieopodal w Radzyminie miała miejsce uroczystość poświęcenia cmentarza poległych w wojnie polsko-rosyjskiej w 1920 roku. Brało w niej udział 11 oddziałów OSP z całego powiatu radzyńskiego, w tym i OSP z Dąbrówki. Na czele z orkiestrą dąbrówiecką uczestnicy uroczystości przemaszerowali ulicami miasta do cmentarza.

W okresie międzywojennym tutejsza OSP, tak jak i inne w całym kraju, borykała się z trudnościami finansowymi. W celu zdobycia funduszy, urządzano zabawy taneczne, przedstawienia teatralne i loterie fantowe. Również kasę strażacką zasilaly dochody wpłacane na rzecz wsi za udostępnianie terenów dla polowań myśliwskich.

W latach 1927-1930 Zarząd OSP szczególną uwagę skierował na budowę murowanej Remizy Strażackiej. Fundusze kasy strażackiej nie pozwalały na zrealizowanie tej inicjatywy, a i władze samorządowe nie dysponowały odpowiednimi środkami pieniężnymi. Zatem po raz kolejny zwrócono się z apelem do społeczeństwa okolicznych wsi o wspomóżenie budowy. Wsie Dąbrówka, Słopsk i Krusze dostarczyły drzewa, zaś cegłę zakupiono w cegielni Kronenberga w Radzyminie. Trzeba podkreślić, iż część cegły otrzymano w

³⁴³ Zbiory Urzędu Gminy – *Kronika*, (strony nienumerowane).

darze od wyżej wymienionego właściciela. Pomysł budowy nowej remizy również wsparło miejscowe Koło Młodzieży Wiejskiej „Wici”, które wpłaciło na ten cel kwotę 100 zł³⁴⁴.

Zapewne zmiany jakie zachodziły w ówczesnych władzach samorządowych nie sprzyjały szybkiej budowie. W 1927 r. wójtem gminy został Feliks Adamski a sekretarzem był Roman Żółtkowski. Należy wspomnieć, iż Feliks Adamski opuścił zajmowane stanowisko, gdyż za nadużycia skazany został na karę więzienia. W latach 1928-1931 stanowisko wójta obejmował Jan Banach, który to borykał się z trudnościami związanymi z wykończeniem i oddaniem budynku strażackiego do użytku³⁴⁵.

W 1933 r. OSP w Dąbrówce obchodziła jubileusz 20-lecia istnienia. Dzięki finansowemu wsparciu ze strony miejscowych władz i właścicieli majątków ziemskich z terenu gminy Małopole zarząd zorganizował uroczystość. Ofiarność gości zaproszonych do wbijania gwoźdźcia pamiątkowego sprawiła, że uporano się z trudnościami panującymi w tutejszej straży. Pozyskane środki finansowe pozwoliły na uzupełnienie umundurowania i sprzętu strażackiego.

Już w okresie międzywojennym organizowano powiatowe zawody strażackie sprawdzające umiejętności bojowe. Odbywały się one w Radzyminie z racji sprawowania funkcji powiatu. Strażacy z Dąbrówki brali w nich udział i zajmowali przodujące miejsca w sprawności użycia sprzętu strażackiego.

W latach 1933-1939 funkcję prezesa OSP przejął Seweryn Baczyński, zaś naczelnikiem był Rosa Julian, który z powodu ciężkiej choroby odszedł, a dowództwo oddziału przejął Franciszek Stańczak syn Franciszka³⁴⁶.

Brak danych w źródłach odnośnie wyjazdów do gaszenia pożarów uniemożliwia dokładną ich analizę. Zapewne miały one miejsce na terenie

³⁴⁴ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁴⁵ Notatki M. Abramczyka (strony nienumerowane), udostępnione przez Cz. Abramczyka.

³⁴⁶ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

Gminy Małopole, zważywszy na zabudowę, która w większości była tu w omawianym czasie drewniana³⁴⁷.

Wraz z wybuchem wojny w 1939 r. kilku strażaków i członków orkiestry zwerbowano do wojska. Natomiast część strażaków wstąpiła w szeregi organizacji konspiracyjnych, do AK i BCH, m. in.: Franciszek Stańczak, Jan Stańczak, Stanisław Kopka, Stefan Kopka, Marian Abramczyk, Stefan Fluks, Kazimierz Fluks, Marian Zadrożny, Stanisław Zadrożny, Józef Podgórnny, Polikarp Stańczak, Aleksander Stańczak, Kazimierz Wójcik, Polikarp Augustyniak, Stanisław Augustyniak, Tadeusz Rosa, Feliks Getka, Eugeniusz Getka i Ryszard Karłowicz. Zaprzysiężenie złożyli w 1941 roku. Brali oni udział w walce podziemnej: zdobywali broń, przechowywali sprzęt i broń, przyjmowali zrzuty i je przechowywali oraz likwidowali bimbrownie. Wyodrębniony z nich specjalny oddział przystąpił do walki otwartej z hitlerowcami. Niektórzy z nich byli ścigani i zmuszani pójść na roboty. W lipcu 1944 r. konspiranci strażacy zlikwidowali niemieckie magazyny broni, żywności i sprzętu znajdujące się w Dąbrówce³⁴⁸.

Po wyzwoleniu w 1945 r. organizacja strażacka rozpoczęła działalność społeczną. Znowu borykano się z trudnościami polegającymi na uzupełnianiu sprzętu, gdyż w większości został on zniszczony i zdewastowany, uchroniła się tylko 1 sikawka. W czasie okupacji Niemcy skradli i zniszczyli sztandar OSP. Również zabrali z remizy instrumenty muzyczne, a te które były przechowywane przez poszczególnych członków straży uległy częściowemu zniszczeniu³⁴⁹. W późniejszych latach nie założono już orkiestry.

Po wojnie skład zarządu przedstawiał się następująco: Franciszek Stańczak, Marian Zadrożny, Tadeusz Siedlecki, Feliks Getka i Feliks Parys. W 1955 r. na prezesa powołano Polikarpa Augustyniaka, a naczelnikiem został Tadeusz Kępski. Przy wydatnej pomocy Barczuka – komendanta powia-

³⁴⁷ J. Lewicki, *dz. cyt.*, s. 70.

³⁴⁸ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁴⁹ Zbiory Urzędu Gminy – *Kronika*, (strony nienumerowane).

towego z Wołomina i wzmożonej pracy strażaków nabyto samochód z Demobilu, uzupełniono umundurowanie i sprzęt. Dochody na ten cel czerpano z organizowanych imprez kulturalnych i dotacji powiatowych³⁵⁰. Zapewne OSP, już jako jednostka zmotoryzowana mogła wyjeżdżać do dalszych pożarów.

W 1958 r. zorganizowano uroczystość 45-lecia działalności straży. Wówczas przewodniczącym samorządu gminnego był Szczepan Nieborek, a sekretarzem Jan Bylak. Odznaczeni wówczas zostali: Stanisław Stańczak, Marian Rzempołuch, Stefan Fluks, Marian Zadrożny, Aleksander Getka, Józef Podgórnny, Stanisław Bylak, Feliks Parys, Polikarp Getka, Franciszek Stańczak, i Stanisław Kopka³⁵¹. W uroczystości brali udział Przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej ob. Jaszczura oraz członek Prezydium Powiatowej Rady Narodowej ob. Tadeusz Siedlecki (sekretarz Gminy Dąbrówka w latach 1948-1951 i przyjaciel strażaków).

Wówczas stanowiska w Zarządzie Straży piastowali: Polikarp Augustyniak, Marian Bulik, Marian Rzempołuch, Stefan Fluks, Kazimierz Wójcik, Marian Zadrożny.

Z chwilą objęcia stanowiska komendanta powiatowego przez Przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej ob. Kalinowskiego straż dąbrówiecka odczuła szczególną pomoc. Otrzymała ona z przydziału samochód pożarniczy – star z pełnym wyposażeniem. Dzięki niemu strażacy mogli sprostać coraz większym wymaganiom w prowadzeniu akcji gaśniczych. Natomiast pozyskane fundusze pozwoliły na dobudowanie do remizy strażackiej garażu na samochód (koszt budowy ok. 90.000zł). Dużą zasługę i udział wniósł również obecny komendant powiatowy major Czesław Trzcński. Ponadto ogromny wkład pracy w budowę garażu wnieśli członkowie straży i okoliczni mieszkańcy.

³⁵⁰ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁵¹ Notatki M. Abramczyka (strony nienumerowane), udostępnił Cz. Abramczyk.

W okresie powojennym w Zabrodziu, Okuniewie, Zawadach i Małopolu zorganizowano zawody strażackie, gdzie OSP Dąbrówki wykazała się dobrymi wynikami. Szczególnie wyróżnili się strażacy: Marian Rzempołuch, Stefan Fluks, Jan Augustyniak, Jan Stańczak, Marian Bulik, Polikarp Woźniak i Tadeusz Kępski³⁵².

Działalność straży z punktu widzenia społecznego była ogromna. Na alarm „gore” natychmiast o każdej porze dnia i nocy nieśli pomoc ludziom w nieszczęściu: brali czynny udział w akcjach klęsk żywiołowych, głównie w akcjach przeciwpożarniczych, ale również przeciwpowodziowych, włączali się również w szereg prac społecznych np. w modernizację wsi i urządzeń.

Majątek straży pożarnej na dzień jubileuszu 60-lecia przedstawiał się następująco: remiza strażacka, samochód „Star” z wyposażeniem, węże różnych wymiarów, bosaki, drabiny, pełne umundurowanie, hełmy, stojaki i inny drobny sprzęt. Łącznie wartość majątku oszacowano na sumę 800.000 złotych.

Skład zarządu w tym czasie stanowili: Marian Abramczyk – prezes, Marian Augustyniak – wiceprezes, Jan Stańczak syn Jana – sekretarz, Jan Berliński – naczelnik, Leon Zadrożny – skarbnik.

Komisję rewizyjną tworzyli: Henryk Podgórnny, Marian Bulik, Stanisław Woźniak, Polikarp Woźniak – gospodarz straży.

Drużyna bojowa liczyła 20 członków: Leszek Rzempołuch, Stefan Karłowicz, Tadeusz Getka, Ryszard Berliński, Marian Wójcik, Leon Zadrożny, Stanisław Getka, Henryk Podgórnny, Jan Stańczak syn Jana, Włodzimierz Getka, Kazimierz Getka, Waldemar Mędrzycki, Stefan Kusik, Marian Rosa, Jan Berliński, Jan Woźniak, Andrzej Tarach, Kazimierz Kwiatkowski, Kazimierz Tarach i Zbigniew Kwiatkowski.

Przy pomocy miejscowego aktywu gminnego w osobach: Mieczysław Wawryło, Stanisław Karłowicz, Leopold Kaszuba – Naczelnik Urzędu Gmin-

³⁵² Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

ny, Królik Kazimierz ustalono skład Komitetu organizacyjnego uroczystości 60-lecia. Weszli do niego: Polikarp Augustyniak, Stefan Fluks, Kazimierz Królik, Stanisław Karłowicz, Marian Abramczyk, Marian Bulik, Marian Rzempołuch i Mieczysław Wawryło.

W szereg prac przygotowawczych do tej uroczystości włączyło się: tutejsze grono pedagogiczne, diatwa szkolna, społeczeństwo miejscowe, władze gminne i powiatowe³⁵³.

Uroczystość jubileuszową połączono ze Świętem Ludowym. Mieszkańcy, chcąc wyrazić uznanie strażakom za ich ofiarność, bezinteresowną pomoc i wielkie zaangażowanie, ufundowali jednostce sztandar. Jego wręczenie nastąpiło w dniu 2 czerwca 1974 r. podczas imprezy zorganizowanej z okazji 60-lecia działalności. Przewidziano również odznaczenia pożarnicze za zasługi wniesione na rzecz walki z żywiołem.

Srebrny medal za zasługi dla pożarnictwa otrzymało 6 strażaków: Jan Stańczak syn Franciszka, Marian Rzempołuch syn Adama, Polikarp Augustyniak syn Franciszka, Franciszek Stańczak syn Franciszka, Stefan Fluks syn Piotra, Stanisław Bylak syn Zygmunta.

Medalem brązowym odznaczono Jana Berlińskiego syna Stanisława.

Odznakę strażak wzorowy zdobyło 3 strażaków: Marian Augustyniak, Marian Kryszkiewicz, Polikarp Woźniak.

Znak za wysługę otrzymali:

50-lecie – Teofil Augustyniak, Waclaw Fluks, Aleksander Getka syn Antoniego, Józef Getka, Jan Stańczak syn Tomasza i Feliks Parys;

45-lecie – Aleksander Getka, Franciszek Stańczak, Stanisław Bylak i Polikarp Getka;

40-lecie – Bolesław Kryszkiewicz, Marian Rzempołuch, Stefan Fluks, Marian Zadrożny, Stanisław Augustyniak, Heronim Załęcki, Stanisław Kopka i Jan Augustyniak;

³⁵³ Relacja Polikarpa Woźniaka, członka OSP, udzielona autorce w dniu 2 maja 2002 roku.

30-lecie – Eugeniusz Getka, Stanisław Woźniak, Kazimierz Wójcik, Polikarp Augustyniak, Feliks Getka, Jan Stańczak syn Franciszka i Marian Abramczyk;

20-lecie – Józef Augustyniak, Polikarp Woźniak, Marian Augustyniak, Stanisław Mędrzycki i Marian Bulik;

15-lecie – Henryk Podgórny i Jan Bylak;

10-lecie – Jan Stańczak syn Jana, Marian Rosa, Jan Berliński i Tadeusz Kępski³⁵⁴. Zgodnie z tradycją imprezie towarzyszyła zabawa taneczna.

Jak już wcześniej pisano, Dąbrówka od 1975 r. weszła w skład województwa ostrołęckiego (rozdz. IV, s. 113). Zmiany zaistniałe w podziale administracyjnym kraju znalazły odbicie w przynależności terytorialnej poszczególnych jednostek strażackich. Od tej chwili zadania Zarządów Powiatowych Straży Pożarnych w Wołominie dotyczące OSP w Dąbrówce zostały przekazane do Komendy Straży Pożarnych w Wyszku i częściowo do gminy. Powołano Gminny Zarząd Ochotniczej Straży Pożarnej, który nadzorował i wspierał działalność jednostek OSP na terenie gminy³⁵⁵.

Nadal strażacy realizują obowiązki statutowe przy niezmiennym składzie Zarządu OSP w Dąbrówce. Biorą czynny udział w akcjach gaszenia pożarów oraz w różnych uroczystościach organizowanych zarówno na terenie gminy jak i poza gminą.

W roku 1977 na zebraniu OSP wybrano nowy Zarząd w osobach: Polikarp Woźniak – prezes, Kazimierz Getka – naczelnik, Leon Zadrożny – skarbnik, Jan Stańczak syn Jana – sekretarz. Komisję Rewizyjną stanowili: Henryk Podgórny i Marian Augustyniak³⁵⁶. W tym składzie pracowali do 1985 roku.

³⁵⁴ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁵⁵ Zbiory Urzędu Gminy – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁵⁶ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

W tym czasie strażacy oprócz realizacji obowiązków statutowych udzielali się przy budowie Gminnego Ośrodka Zdrowia w Dąbrówce i innych inwestycjach realizowanych we wsi.

W roku 1983 staraniem Marka Gołaszewskiego, Naczelnika Gminny przystąpiono do budowy Gminnego Ośrodka Zdrowia w Dąbrówce. Przez pięć lat strażacy brali czynny udział w jego budowie, począwszy od przygotowania działki pod budowę aż do wykończenia budynku³⁵⁷.

Rok 1983 był łaskawy dla jednostki OSP w Dąbrówce, gdyż otrzymano w darze od Komendy Rejonowej z Makowa Mazowieckiego samochód bojowy „Żuk”. Z całą pewnością ułatwił on strażakom udział w wielu trudnych akcjach gaśniczych przeprowadzanych nie tylko na terenie gminy, ale i poza nią.

W 1985 r. Zarząd Gminny OSP w Dąbrówce zorganizował Zawody sportowo-pożarnicze dla jednostek OSP-yh z terenu Gminy Dąbrówka. Za przygotowanie i udział w imprezie OSP w Dąbrówce otrzymała dyplom za zajęcie przodującego miejsca. Zarząd Gminy w dniu 23 czerwca 1985 r. złożył dyplom na ręce ówczesnego prezesa OSP- Leona Rysta.

Również w tym samym roku jednostka strażacka w Dąbrówce otrzymała samochód bojowy „Star 244”. Wzbudził on wielką radość wśród strażaków i mieszkańców wsi. Od tej chwili strażacy posiadali 2 samochody, co zapewne miało wpływ na lepsze wyniki pracy tutejszej jednostki. Na etat kierowcy nowego samochodu zatrudniono Plikarpa Woźniaka, który jednocześnie pełnił funkcję konserwatora obu samochodów³⁵⁸.

W 1985 r. wybrano na naczelnika OSP w Dąbrówce Waldemara Rzępołucha. Czuwał on do 1987 r. nad wykonywaniem obowiązków statutowych, do których głównie należy gaszenie pożarów. Również organizował pomoc

³⁵⁷ Zbiory Urzędu Gminy – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁵⁸ Relacja P. Woźniaka, udzielona autorce w dniu 2 maja 2002 roku.

przy budowie Ośrodka Zdrowia i imprezy rozrywkowe w postaci zabaw tanecznych.

W 1987 r. nastąpiła zmiana w zarządzie OSP. Poszczególne funkcje pełnili: prezes – P. Woźniak, naczelnik – Zygmunt Getka, sekretarz- Jan Stańczak syn Jana, skarbnik – Leon Zadrożny. Komisję Rewizyjną tworzyli: Stanisław Woźniak, Henryk Podgórny i Marian Bulik. Działali w tym składzie do 1990 roku.

W dniu 31 maja 1987 r. strażacy zajęli III miejsce w Gminnych Zawodach sportowo-pożarniczych³⁵⁹.

W dniu 8 marca 1990 roku, jak już wspomniano, wydano ustawę o samorządach terenowych³⁶⁰. Zgodnie z tą ustawą, organem zarządzającym na terenie gminy jest Rada Gminy, a wykonawczym wójt gminy. Wówczas Rada Gminy wybrała na wójta gminy – Andrzeja Bartkiewicza, sekretarzem została Anna Wiśniewska, a skarbnikiem Janina Dziążak. Natomiast ustawa z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej określiła powinności samorządów wobec OSP³⁶¹. Zgodnie z ustawą, zadania dotyczące działalności OSP przejęła Gmina Dąbrówka w roku 1991 jako zadania własne. Zmiana ta przyczyniła się do większego zaangażowania miejscowych władz i strażaków w działalność OSP. Wówczas na terenie naszej gminy działało 8 jednostek OSP³⁶².

Już w lutym 1991 r., na zebraniu sprawozdawczo-wyborczym OSP, wybrano nowy Zarząd w składzie: prezes – P. Woźniak, naczelnik- Lech Rzępołuch, skarbnik – Leon Zadrożny, sekretarz – Kazimierz Podgórny. Komisję Rewizyjną tworzyli: Kazimierz Getka, Zbigniew Kwiatkowski, Ignacy Augustyniak³⁶³.

³⁵⁹ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁶⁰ *Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie terytorialnym*, Dziennik Ustaw 1990, nr 16.

³⁶¹ *Ustawa z dnia 17 maja 1990 roku o samorządzie terytorialnym*, Dziennik Ustaw 1990, nr 34.

³⁶² Zbiory Urzędu Gminy – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁶³ Relacja P. Woźniaka, udzielona autorce w dniu 2 maja 2002 roku.

Dzięki strażakom, Zarządowi OSP i UG dokonano remontu remizy strażackiej: poprawiono tynki wewnętrzne i zewnętrzne, wymalowano cały budynek, wymieniono blacharkę i sieć elektryczną oraz uzupełniono brakujące ogrodzenie. Strażacy również brali udział w przenoszeniu i odnowieniu pomnika Tadeusza Kościuszki oraz pomagali przy rozbudowie SP w Dąbrówce.

Co się tyczy pożarów, to w 1991 r. ugaszono 8 pożarów, w tym 7 na terenie gminy Dąbrówka. Występująca susza w 1992 r. spowodowała liczne pożary w okolicznych lasach, paliły się torfowiska. Wówczas jednostka OSP w Dąbrówce brała udział w 27 akcjach gaśniczych. Ratowano lasy i stodoły. W następnym roku do 25 lipca miało miejsce na terenie gminy 6 pożarów³⁶⁴.

Na 1993 r. przypadło 80-lecie OSP w Dąbrówce. Dzięki wsparciu finansowemu ze strony Rady Gminy zorganizowano uroczystość. Powołano Komitet Organizacyjny w osobach: Andrzej Bartkiewicz – wójt gminy, Kazimierz Podgórnny – sekretarz OSP, Polikarp Woźniak – prezes OSP, Kazimierz Getka – członek OSP, Leon Zadrożny – członek OSP, Wiesław Janowski – członek OSP, Ignacy Augustyniak – członek OSP.

Jubileusz 80-lecia miał uroczystą oprawę. Imprezę rozpoczęto Mszą świętą w intencji miejscowych strażaków, celebrowaną przez biskupa Diecezji Warszawsko-Praskiej, Kazimierza Romaniuka. Po Mszy św. przemówienie wygłosił komendant OSP Leszek Rzępołuch. W tym dniu złotymi, srebrnymi i brązowymi medalami za zasługi dla pożarnictwa oraz odznakami „Wzorowy strażak” zostało udekorowanych 45 strażaków z Dąbrówki. Uroczystości towarzyszył występ orkiestry dętej OSP z Wyszkowa. Również imprezę uświetniło przedstawienie w wykonaniu dziecięcego zespołu teatralnego „Satyryki” przygotowanego przez D. Kołodziejczyk, a działającego przy Gminnej Bibliotece Publicznej w Dąbrówce. Wśród gości zaproszonych byli: wojewoda ostrołęcki – Stanisław Podmostko, dyrektor Wydziału Spraw

³⁶⁴ Zbiory OSP – *Sprawozdania z akcji przeciwpożarowych z lat 1991–1993.*

Obywatelskich Urzędu Wojewódzkiego – Tadeusz Szczapa, emerytowany komendant wojewódzki Państwowej Straży Pożarnej – starszy brygadier Wojciech Kamiński³⁶⁵. Uroczystość zakończyła się zabawą ludową, a przegrywał do tańca zespół „Kaprys” z Dobczyna.

Miłe spotkania trwają krótko, a po nich trzeba wrócić do szarej codzienności. Tak też strażacy coraz częściej zaczęli marzyć o budowie nowej strażnicy, gdyż istniejąca miała już 63 lata i mimo licznych remontów nie nadawała się do użytku.

Stąd w dniu 15 stycznia 1994 r. na zebraniu sprawozdawczym strażacy podjęli uchwałę w sprawie budowy remizy OSP, odpowiadającej współczesnym wymogom. Już w drugiej połowie 1994 r., przy dużym poparciu nowo wybranego wójta gminy – Tadeusza Bulika, postanowiono powołać Komitet Budowy Strażnicy OSP z Domem Kultury. W skład komitetu weszli: Tadeusz Bulik – wójt gminy, Helena Kaczmarczyk – sekretarz Urzędu Gminy, Stanisław Wójcik – zastępca dyrektora SP, L. Rzępółuch – komendant OSP w Dąbrówce, L. Zadrożny – skarbnik OSP, K. Podgórnny – sekretarz OSP, P. Woźniak – kierowca OSP, Bożena Szymańska, Danuta Kołodziejczyk – kierownik Gminnej Biblioteki Publicznej, Adam Rzępółuch – członek OSP, Edward Kryszkiewicz – sołtys wsi Dąbrówka, Anna Niegowska – członek Zarządu Gminy i Stanisław Kaczmarczyk – autor projektu strażnicy³⁶⁶.

Wraz z początkiem następnego roku zabrano się energicznie do prac związanych z budową Gminnego Ośrodka Kultury (GOK) ze strażnicą w Dąbrówce. Na dzień 26 stycznia 1995 r. wyznaczono I spotkanie Komitetu Budowy. Zapoznano się wówczas z projektem budowy strażnicy i Gminnego Ośrodka Kultury w Dąbrówce oraz ustalono harmonogram prac przy jego realizacji. Zapał strażaków i poparcie miejscowych władz spowodowało, że w dniach od 25 maja do 2 czerwca 1995 r. wykonano wykopy i zalano funda-

³⁶⁵ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁶⁶ Zbiory Urzędu Gminy – *Kronika*, (strony nienumerowane).

menty pod nowy budynek. W pracach tych wyróżnili się: P. Woźniak, Henryk Podgórnny, L. Rzępołuch, L. Zadrozny, M. Augustyniak, J. Berliński, Marian Kryszkiewicz i Adam Rzępołuch. Głównym organizatorem pomocy był Kazimierz Podgórnny, który swoim zaangażowaniem w działalność społeczną zaraził innych mieszkańców wsi, którzy chętnie włączyli się do pomocy. W maju 1996 r. weszli na plac budowy murarze. Przewidywany termin oddania budynku w stanie surowym ziścił się, a ustalono go na 15 sierpnia 1996 roku. W roku następnym trwały prace wykończeniowe w części garażowej. Dzięki zaangażowaniu strażaków, szczególnie K. Podgórnego i wójta T. Bulika samochody strażackie wprowadzono do nowych garaży jesienią 1997 roku. Radość z tego była ogólna, ale przyćmiła ją tragiczna śmierć K. Podgórnego ówczesnego prezesa OSP w Dąbrówce.

Nowy zarząd OSP powołano dopiero w styczniu 1998 r. na zebraniu sprawozdawczym. Zarząd stanowili: K. Getka – prezes, Marek Bylak – naczelnik, L. Zadrozny – skarbnik i Kazimierz Szymański – sekretarz³⁶⁷.

Strażacy swoje święto wiążą ze świętym Florianem, dlatego uroczystość obchodów „Dnia Strażaka” w 1999 roku przewidziano na 3 maja. Ten dzień stwarzał idealny moment dla uroczystego przekazania zmodernizowanego samochodu strażackiego dla OSP w Dąbrówce. Święceń dokonał ksiądz wikariusz Stanisław Kania. Uroczystość tą poprzedziła Msza Święta, w której uczestniczyli zaproszeni goście, m. in.: jednostki OSP z terenu Gminy Dąbrówka, komendant Państwowej Straży Pożarnej z Wołomina³⁶⁸.

Bardzo ważnym wydarzeniem dla Polaków była wizyta Ojca Świętego Jana Pawła II w 1999 roku. Odwiedził on w dniu 13 czerwca pobliski Radzymin, a przede wszystkim cmentarz, na którym są zbiorowe mogiły żołnierzy poległych w 1920 roku. Strażacy z Dąbrówki brali udział w służbie po-

³⁶⁷ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁶⁸ Strażak 1999, nr 7.

rządkowej na trasie przejazdu Ojca Świętego z Radzymina do Warszawy. Stali się oni stróżami porządku w Markach.

Tak jak w całym kraju, tak i tu strażacy niejednokrotnie borykali się z brakiem funduszy. Z czasem zrodziła się myśl pobudowania sali weselnej, która w obecnych czasach stanowi intratne źródło dochodów. Wiosną 1998 roku strażacy z własnych środków finansowych wykonali fundamenty pod salę taneczną przy nowo wybudowanej strażnicy. We własnym zakresie strażacy wykonali stoły i ławki niezbędne do wyposażenia sali konsumpcyjnej.

W czerwcu 1999 r. zakończono budowę budynku komunalnego, w tym sali tanecznej. Należało jeszcze wykonać prace wykończeniowe, które sfinansował Urząd Gminy Dąbrówka. Od 25 sierpnia 1999 r. sala widowiskowa z zapleczem kuchennym i sala taneczna służy okolicznym mieszkańcom, a pozyskane za wynajem pieniądze zasilają kasę strażacką.

Z inicjatywy wójta gminy – Tadeusza Bulika i strażaków postanowiono zorganizować uroczystość otwarcia strażnicy OSP w połączeniu z obchodami 85-lecia istnienia OSP w Dąbrówce. Uroczystość przewidziano na dzień 25 sierpnia 1999 roku. W podziękowaniu za aktywny udział przy budowie strażnicy oraz za zasługi dla pożarnictwa do odznaczeń wytypowano:

- złota odznaka: Leon Zadrożny;
- srebrna odznaka: Kazimierz Getka, Adam Rzępołuch, Leszek Rzępołuch i Kazimierz Szymański;
- brązowa odznaka: Dariusz Bylak, Marek Bylak, Stanisław Berliński, Wiesław Augustyniak i Kazimierz Augustyniak;
- odznaka wzorowy strażak: Ignacy Augustyniak, Krzysztof Dobczyński, Zbigniew Wilkowski i Mieczysław Sekunda.

Gośćmi zaproszonymi byli: Waldemar Pawlak z Zarządu Głównego ZOSP RP w Warszawie, Czesław Trzeciński z Zarządu Głównego ZOSP w Wołominie, Zarząd Urzędu Gminy Dąbrówka, jednostki OSP z terenu gminy (z Chajęt, Józefowa, Ludwinowa, Kuligowa, Ślęzan, Zaścień, Laskowa, Ko-

łakowa) i z gmin sąsiednich, wójtowie gmin i burmistrz miasta Radzymin, przedstawiciele zakładów pracy z terenu gminy Dąbrówka, mieszkańcy gminy prowadzący działalność gospodarczą³⁶⁹.

Już od dawna OSP organizują zawody sportowo-pożarnicze. Połączono w nich sprawność sportową z umiejętnościami strażackimi. Z roku na rok coraz więcej biorą w nich udział drużyny dziewczęce. Powiat wołomiński (do niego należy Dąbrówka) zorganizował zawody w dniu 24 maja 2002 r. w Kobyłce. Brały w nich udział 24 drużyny z miejscowości: Stare Grabie, Wołomin, Kobyłka, Radzymin, Jasienica, TŁuszcz, Kuligów, Zawady, Wólka Kozłowska, Chrzęstne, Jadów, Dąbrówka i Chajęty. Dąbrówka wystawiła 3 drużyny. Drużynę dziewczęcą stanowiły: Małgorzata Józwiak, Małgorzata Wawryło, Izabela Sadowska, Małgorzata Bylak, Emila Bylak, Izabela Woźniak i Olga Woźniak. Drużynę chłopców tzw. młodzieżówkę tworzyli: Bartosz Rzępołuch, Wojciech Pakuła, Jarosław Pakuła, Ireneusz Sekunda, Dariusz Działak i Kamil Getka. Zaś w skład drużyny chłopięcej tzw. starsi weszli: Jacek Rzępołuch, Marcin Wilkowsi, Rafał Augustyniak, Krzysztof Dobczyński, Igor Augustyniak, Stanisław Berliński i Andrzej Szymański. Na uwagę zasługuje, iż drużyna dziewcząt zajęła I miejsce, młodzieżówka III miejsce, a starsi IV miejsce³⁷⁰. Cieszy to, że młodzież garnie się do OSP, a tym bardziej jeśli odnosi sukcesy w zawodach.

W wielu parafiach ważną rolę w uroczystościach Wielkiego Tygodnia odgrywają strażacy. Tradycją się stało, że właśnie oni trzymają wartę przy grobie Chrystusa. Druhowie OSP z terenu gminy Dąbrówka od Wielkiego Piątku do Wielkiej Niedzieli stoją przy Grobie Pańskim. Warty zmieniają się co pewien czas. W ciągu dnia okazję do wystąpienia w tej zaszczytnej roli ma kilkunastu strażaków. Trzeba powiedzieć, że chętnych nie brakuje. Zgłaszają

³⁶⁹ Zbiory OSP – *Kronika*, (strony nienumerowane).

³⁷⁰ Relacja K. Getki, prezesa OSP w Dąbrówce. Udzielona autorce w dniu 25 maja 2002 roku.

się zarówno starsi druhowie jak i młodzież. Ubrani są oni w galowe mundury, białe rękawiczki, a z wypolerowanych hełmów bije blask.

Ogólnie rzecz ujmując, przedstawione wyniki badań pozwalają stwierdzić, iż OSP w Dąbrówce jest najstarszą a zarazem najbardziej zasłużoną dla społeczeństwa organizacją. Rola, jaką odegrała na przestrzeni lat, wynika nie tylko stąd, że skutecznie walczyła z pożarami nawiedzającymi wieś, ale realizowała działalność kulturalną. Ponadto jednoczyła tutejsze społeczeństwo pod względem społecznym i gospodarczym.

ZAKOŃCZENIE

Celem niniejszej pracy było ukazanie dziejów infrastruktury społeczno-oświatowej Dąbrówki od czasu powstania parafii do czasów obecnych.

Historia Dąbrówki, od jej powstania aż po czasy obecne, jest niezwykle ciekawa i obfitująca w różnorodne nieraz zaskakujące wydarzenia. Nie wielu jednak ludzi zamieszkujących ten teren zna dzisiaj dokładnie jej dzieje, gdyż nie przywiązywano wagi do dokładnego przekazu tradycji. Wprawdzie najstarsi mieszkańcy czasem wspominają to, co przekazali im przodkowie. Jednak ich informacje nie mają wartości naukowej, gdyż często prawda pomieszana jest z legendą.

Dzieje Dąbrówki mają swoje tradycje, sięgające pierwszej połowy XV wieku. Wówczas to Dąbrówka stała się wsią parafialną. Jednak największy jej rozwój przypada na XX wiek. W owym czasie sprawa oświaty, zarówno szkolnej jak i poza szkolnej, stała się jednym z głównych zadań w rozwoju miejscowości. Dzięki długofalowej polityce oświatowej i kulturalnej utworzono 7-, a potem 8-klasową Szkołę Podstawową, Ochotniczą Straż Pożarną, Bibliotekę Publiczną oraz zgodnie z ostatnią reformą oświatową, gimnazjum.

Obecnie wieś dysponuje: Kościołem, Ochotniczą Strażą Pożarną, Urzędem Gminy, Ośrodkiem Zdrowia, Komisariatem Policji, Bankiem Spółdzielczym, Urzędem Pocztowym, Kółkiem Rolniczym, Szkołą Podstawową, Gimnazjum Publicznym oraz Gminną Biblioteką Publiczną i Domem Kultury. Również znajduje się tu piekarnia mechaniczna i apteka.

Fakt ten nie może jednak przysłańać nam trudności, szczególnie lokalowych, z jakimi borykały się placówki we wsi. Dalsza modernizacja i rozwój istniejącej bazy to wymóg naszych czasów.

Szeroki zakres problematyki, którą wyżej przedstawiłam, zmusił autorkę do dokonania selekcji zdobytych materiałów i ujęcia pracy w ramy tematyczne. Kierując się myślą ukazania długiej i często trudnej drogi, jaką musiały przejść tutejsze instytucje zanim osiągnęły stan dzisiejszy, podjęłam się opracowania czterech instytucji. Pierwszy rozdział ujmuje historię Dąbrówki do 1945 r., który przedstawia ją w kontekście ówczesnych wydarzeń społeczno-politycznych i gospodarczych, bowiem wydarzenia te pociągnęły za sobą pewne zmiany w świadomości i postawach moralno-etycznych interesującej nas społeczności. Ponadto opracowując wizerunek Dąbrówki wzięłam pod uwagę także inne czynniki, do których należą między innymi warunki środowiska naturalnego, zmiany demograficzne i ekonomiczne. Kolejne rozdziały przedstawiają wybrane placówki, a wyszłam od wzniesienia Kościoła parafialnego w XV w. poprzez powołanie do życia szkół, Gminnej Biblioteki Publicznej i kończąc na Ochotniczej Straży Pożarnej. Przyjęcie właśnie takiej cenzury zostało podyktowane Aby uwzględnić możliwie pełny obraz życia społecznego uwzględniono wiele wydarzeń i zmian, jakie zaszły w życiu Kościoła, Szkoły Podstawowej, Gminnej Biblioteki Publicznej i Ochotniczej Straży Pożarnej. Sytuację omawianych zagadnień starałam się przedstawić na tle wydarzeń historycznych zachodzących w kraju.

Nierównomierność znalezionych materiałów z poszczególnych zagadnień, ze względu na zmieniające się w różnych okresach podziały administracyjne kraju, zaważyła na kompozycji niniejszej rozprawy i przyczyniła się do tego, że stopień szczegółowości omawianych tematów jest bardzo różny.

Dla ułatwienia czytelnikowi zgłębienia przedstawionych zagadnień praca została zilustrowana tabelami. Celowi temu służą także cytowane fragmenty dokumentów oraz zamieszczone w aneksie fotografie.

Początki zbierania materiałów były bardzo trudne. Dokumenty dotyczące okresu przedwojennego zostały rozproszone, lub uległy zniszczeniu. Trzeba zaznaczyć, iż nie miałam bezpośredniego dostępu do zbiorów archiwalnych. Dlatego korzystałam z pomocy różnych osób, które mogły posiadać jakieś dokumenty na interesujący mnie temat.

Starałam się wykorzystać wszelkie dostępne i istniejące przekazy źródłowe. Jednak zebrany materiał nie zawsze pozwalał na sformułowanie uogólnień i ostatecznych wniosków. Wskutek tego niektóre wydarzenia zostały przedstawione tylko w takim stopniu, w jakim pozwalały na to zachowane dokumenty. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza okresu do II wojny światowej, którego opracowanie sprawiło największą trudność. Sądzę jednak, że zestawienie wyników badań cząstkowych w jedną całość jest już samo przez się pożyteczne.

Zarys niniejszy ma w dużym stopniu charakter informacyjno-podręcznikowy. Autorce chodziło o zaprezentowanie z jednej strony możliwie dużej ilości faktów, z drugiej zaś o zgrupowanie ich w zasadniczych zespołach tematycznych.

Życie człowieka, jego istnienie i rozwój jako jednostki i zbiorowości, uzależnione jest od zaspakajania potrzeb. Zużywa do tego celu różne zasoby występujące w jego środowisku czy to naturalnym, czy społecznym, czy kulturowym. Placówki i urzędnicy służą zaspakajaniu potrzeb. Są one rozumiane jako elementy środowiska organizowanego przez człowieka dla obsługi jego potrzeb. Istnienie tych placówek i urzędów umożliwia lub ułatwia nabycie lub uzyskanie niezbędnych dóbr. Człowiek

Materiały zawarte w przedstawionym opracowaniu uzupełniają stan wiedzy nie tylko o instytucjach, ale także o samej miejscowości i regionie.

. Oddając niniejszą pracę do rąk zainteresowanych historią infrastruktury społeczno-oświatowej autorka wyraża nadzieję, iż monografia niniejsza zachęci innych do uzupełnienia niektórych zasygnalizowanych tu tylko zagadnień, lub

też nawet do opracowania monograficznego historii infrastruktury innych miejscowości, tego pięknego zakątka naszej Ojczyzny, jakim jest Mazowsze.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA NIE PUBLIKOWANE

MATERIAŁY ARCHIWALNE DIECEZJI PŁOCKIEJ:

1. *Akt erekcyjny z 1442 roku*, Oryginał zaginął, kopie łacińskie zachowano w aktach grodzkich kamienickich. Z odpisu sporządzonego z tych akt, dokonano wpisu do akt wizytacyjnych 272, k. 438 n. w 1767 roku. Sporządził Goryszewski, zebrał Osiecki (brak imion).
2. *Akt fundacyjny z 1442 roku*, Orginał zaginął, kopie łacińskie zachowano w aktach grodzkich kamienickich. Z odpisu sporządzonego z tych akt dokonano wpisu do akt wizytacyjnych 272, k. 438 n. w 1767 roku. Sporządził Goryszewski, zebrał Osiecki (brak imion).
3. *Akt fundacyjny z 1448 roku*, Dokument inserowany w aktach wizytacji 272, k. 453 v-454 pod mylną datą 1451 r.
4. *Akt fundacyjny z 1563 roku*, Akta Konsystorza Warszawskiego, sygnatura B I, księga 39, foliał 255, 257 i 263.

MATERIAŁY W POSIADANIU RÓŻNYCH INSTYTUCJI:

1. Zbiory Gminnej Biblioteki Publicznej.
2. Zbiory Ochotniczej Straży Pożarnej.
3. Zbiory Publicznego Gimnazjum.
4. Zbiory Parafii Dąbrówka.
5. Zbiory Urzędu Gminy Dąbrówka.
6. Zbiory Szkoły Podstawowej im. C. K. Norwida.
7. Zbiory Towarzystwa Przyjaciół Radzymina.
8. Zbiory Urzędu Miasta i Gminy Radzymin.
9. Karty ewidencyjne Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Ostrołęce (strony nie-numerowane).
10. Pracownia Atlasu Historycznego. Warszawa. Fragmenty pochodzące z kartek (nienumerowane) Adama Wolffa, udostępnione przez Kazimierza Pacuskiego.

RELACJE (WYKAZY OSÓB) I MATERIAŁY ZEBRANE PRZEZ AUTORKĘ WŚRÓD MIESZKAŃCÓW GMINY DĄBRÓWKA:

1. Dudek Justyna
2. Fluks Ryszard
3. Fluks Stefan
4. Getka Kazimierz
5. Kołodziejczyk Danuta
6. Królik Anna
7. Kurzątek Hanna
8. Woźniak Alina
9. Woźniak Polikarp
10. Wójcik Stanisław
11. Notatki Mariana Abramczyka (strony nienumerowane) – mieszkańca Dąbrówki, udostępnione przez Czesława Abramczyka.

II. ŹRÓDŁA DRUKOWANE

1. *Dekret z dnia 7 lutego 1919 roku o obowiązku szkolnym*, (Dz. Urz. MWR i OP 1919 r., Nr 2, poz. 2), [w:] Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1969. Podstawowe akty prawne, Pęcherski Mieczysław, Świątek Maciej, Warszawa 1972.
2. *Dekret z dnia 23 listopada 1945 roku o organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym*, (Dz. Urz. 1946 r., Nr 2, poz. 9), [w:] System oświaty Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle porównawczym (źródła), Trzebiatowski Klemens, Żerko Józef, Gdańsk 1980.
3. Grzybowski Michał Marian, *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej. Ziemia Warszawska. Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku*, t. 8, Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock 1996.
4. *Karta Nauczyciela, Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 roku*, Dz. U. 1982, nr 3, poz. 19.
5. *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18-22 czerwca 1945 roku*, [w:] System oświaty Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle porównawczym (źródła), Klemens Trzebiatowski, Józef Żerko, Gdańsk 1980.
6. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r.*, Dz. U. 1999, nr 14, poz. 124-134.
7. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 1998 r. w sprawie utworzenia powiatów*, Dz. U. 1998, nr 103.

8. *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/31*, pod red. Falski Marian, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1933, Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych, Lwów, ul. Kurkowa 21.
9. *Teksty źródłowe do dziejów wychowania*, Wybór i opracowanie Stefan Możdżeń, t. 5, Kielce 1993.
10. *Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania z dnia 15 lipca 1961 r.*, [w:] Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej. Pedagogika i szkolnictwo w XX stuleciu, Wyboru dokonał i opracował Stefan Wołoszyn, t. 3, Warszawa 1966.
11. *Ustawa o samorządzie terytorialnym z dnia 10 maja i 17 maja 1990 r.*, Dz. U. 1990, nr 32 i nr 34.
12. *Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r.*, Dz. U. 1991, nr 95.
13. *Ustawa o zmianie ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*, Dz. U. 2001, nr 129.
14. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*, Dz. U. 1997, nr 85, art. 18.
15. *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*, Dz. U. 1990, nr 16.
16. *Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r.: Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego*, Dz. U. 1999, nr 12.
17. *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa*, Dz. U. 1998, nr 96.
18. *Walka caratu ze szkołą polską w Królestwie Polskim w latach 1831-1870, Materiały źródłowe*, Wybór, wstęp i opracowanie Karol Poznański, Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 1993.
19. Wołyński Jan, *Wspomnienia z czasów szkolnictwa rosyjskiego w byłym Królestwie Polskim 1868-1915*, Warszawa 1936.
20. *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z 10 marca 1981 r.*, Dz. Urz. 1981, nr 2, poz. 8.

III. OPRACOWANIA SPECJALISTYCZNE

1. Bartnicka Kalina, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1973.
2. Bartnicka Kalina, Szybiak Irena, *Zarys historii wychowania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
3. Berger Ryszard, *Mały słownik liturgiczny*, Poznań 1990.

4. Bokiewicz Leon, *Opis powiatu radzyńskiego pod względem topograficzno-historycznym, statystycznym, higienicznym i lekarskim*, Warszawa 1872.
5. Danilewicz J., *Kościół i jego wnętrze w świetle przepisów prawno-liturgicznych*, Kielce 1948.
6. Dąbrowska Wanda, *Walka o książkę*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1967.
7. Galicka Izabella i Sygietyńska Hanna, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 10, zeszyt 27, Powiat Wołomiński, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1969.
8. Gierlach Bogdan, *Świt Mazowsza*, Iskry, Warszawa 1984.
9. *Historia wychowania. Wiek XX*, pod red. Józefa Miąso, t. 1, Warszawa 1980.
10. Janik Michał, *Dzieje szkolnictwa polskiego z rzutem oka na jego przyszłość*, Częstochowa 1924.
11. Kamińska Halina, *Biblioteki Publiczne*, [w:] Biblioteki w Polsce, pod red. Leona Marszałka, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Warszawa 1983.
12. Korotyński Władysław, *Losy szkolnictwa w Królestwie Polskim*, Warszawa 1906.
13. Kosmanowa Bogumiła, *Tysiąc lat bibliotek w Polsce*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1978.
14. Kostrowicka Irena, *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Książka i Wiedza, Warszawa 1978.
15. Kostrowicki Jerzy, *Środowisko geograficzne Polski. Warunki przyrodnicze rozwoju gospodarki narodowej*, Warszawa 1986.
16. Kot Stanisław, *Historia wychowania*, t. 1-2, PWKS, Lwów 1934.
17. Kot Stanisław, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794*, Kraków 1923.
18. Król Eugeniusz Cezary, *Polityka hitlerowska wobec szkolnictwa polskiego na terenie Generalnej Guberni (1939-1945)*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1979.
19. Kupisiewicz Czesław, *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa 1985.
20. Kucha Ryszard, *Oświata elementarna w Królestwie Polskim w latach 1864-1914*, Lublin 1982.
21. Kuźmińska Krystyna, *Kształcenie i doskonalenie bibliotekarzy*, [w:] Biblioteki w Polsce, pod red. Leona Marszałka, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Warszawa 1983.
22. Ks. prof. Jemielity Witold, *Szkoły powszechne w powiatach ostrołęckim i ostrowskim w latach 1795-1939*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe, Ostrołęka 1991.
23. Lewicki Jerzy, *Encyklopedia powiatu wołomińskiego*, Radzymin 1974.

24. Litak Stanisław, *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego
25. Litak Stanisław, *Kościół w Polsce w okresie reformacji i odnowy potrydenckiej*, [w:] *Historia Kościoła*, t. 3, przeł. J. Piesiewicz, Warszawa 1986.
26. Łukasiewicz Józef, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. 1-2, Poznań 1849-1850.
27. Marszałek Leon (red.), *Biblioteki w Polsce*, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Warszawa 1983.
28. Mitera-Dobrowolska Mieczysława, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Pierwszy urząd wychowania w Polsce*, Warszawa 1966.
29. Mrozowska Kamila, *By Polaków zrobić obywatelami. Dzieje narodu i państwa polskiego*, Kraków 1993.
30. Niedzielski J., *Cmentarz w Polsce*, [w:] *Encyklopedia Kościelna*, pod red. Z. Chełmiński, Warszawa 1906.
31. Pazyra Stanisław, *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Świącickiego*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1974.
32. Podgórska Eugenia, *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807-1831*, „Monografie z Dziejów Oświaty”, t. 2, Warszawa 1960.
33. Pohoska Hanna, *Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, Kraków 1925.
34. Potyrała Bolesław, *Szkoła podstawowa w Polsce 1944-1984: uwarunkowania polityczno-społeczne*, Warszawa 1987.
35. *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1975.
36. SAYSSE-Tobiczyk Kazimierz, *Na Mazowszu*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1964.
37. Smuda Heronim, *Środowisko geograficzne Ostrołęki i województwa ostrołęckiego*, [w:] *Dzieje ziem województwa ostrołęckiego*, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. S. Herbsta, Warszawa 1984.
38. Sobol Elżbieta (red.), *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1995.
39. Staszyński Edmund, *Polityka oświatowa caratu w Królestwie Polskim (od powstania styczniowego do pierwszej wojny światowej)*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1968.
40. Świącicki Jędrzej, *Topografia czyli opis Mazowsza*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1974.

41. Szaflik Józef Andrzej, *Dzieje Ochotniczych Straży Pożarnych*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza i Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2001.
42. Szczepański Jan, *Refleksje nad oświatą*, Warszawa 1973.
43. Trzebiatowski Klemens, *Organizacja szkolnictwa w Polsce Ludowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.
44. Wiśniowski Eugeniusz, *Kościół na ziemiach polskich w średniowieczu*, [w:] Historia kościoła, t. 2, przeł. R. Turzyński, Warszawa 1988.
45. Wołoszyn Stefan, *Rozwój szkolnictwa w PRL na tle porównawczym*, Warszawa – Kraków 1989.
46. Wroczyński Ryszard, *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*, PWN, Warszawa 1980.

IV. ARTYKUŁY Z PRASY, CZASOPISM I DRUKÓW CIĄGŁYCH

1. Biliński Lucjan, *Samodzielności bibliotek publicznych bronić już teraz będzie prawo*, [w:] „Poradnik Bibliotekarza”, nr 9/2000.
2. *Dąbrówka potrafi*, [w:] „Więści Podwarszawskie” nr 3/2001.
3. Kuźmińska Krystyna, *Przekształcanie bibliotek publicznych w warunkach samorządów terytorialnych*, [w:] „Poradnik Bibliotekarza”, nr 5/1992, Miesięcznik Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
4. *Marzyli o takiej szkole*, Tadeusz Chudy, [w:] „Płomyczek” nr 3/1996.
5. *Otrzymali samochód*, [w:] Strażak, nr 7/1999.
6. Pacuski Kazimierz, *Jan Słęka – kanclerz mazowiecki, dziedzic Dąbrówki i wójt Lipin*, [w:] „Więści Podwarszawskie”, nr 39/1999.
7. *Wiadomości gminy Dąbrówka*, [w:] „Łącznik Mazowiecki”, nr 10/1995.

ANEKSY

Załącznik nr 1.

Słownik używanych terminów (opracowano na podstawie *Słownika Wyrazów Obcych*, pod red. E. Sobol, Warszawa 1995, s. 10-1175).

adoracja - oddawanie czci Bogu lub przedmiotom kultu religijnego.

archiwolta - łuk dekoracyjny wsparty na małym gzymsie, obramiający czoło arkady, portalu lub innego łukowo sklepionego otworu.

cyborium – okrągła puszka lub puchar z przykrywą do przechowywania komunikantów.

fryz - poziomy pas dekoracyjny, rzeźbiony lub malowany, zdobiący elewacje budynków, ściany, meble, naczynia.

empora - galeria lub trybuna wsparta na kolumnach, najczęściej w kościołach, głównie nad nawami bocznymi lub wejściem, mająca na celu powiększenie powierzchni lub wydzielenie przestrzeni dla określonej grupy osób.

hostia – okrągły opłatek z mąki pszennej będący przedmiotem ofiary mszalnej lub już konsekrowany – wystawiany w monstrancji w celu adoracji.

kanelować - żłobić pionowe rowki na trzonie kolumny, zdobić żłobkowaniem trzon kolumny.

karnisz - poziomy występ, zwykle ozdobny, w murze, szafie, nad kominkiem, piecem itp. <niem. Karnies>.

kartusz - dekoracyjne obramienie tarczy herbowej tablicy inskrypcyjnej, płaskorzeźby, malowidła itp. ; także: ornament w formie ozdobnej tarczy.

kolator – fundator kościoła lub spadkobierca fundatora.

kompozyt - materiał złożony z co najmniej dwóch składników, mający właściwości lepsze lub nowe w porównaniu z właściwościami składników.

koncha - sklepienie w kształcie małży, składające się z dwóch połówek.

konsekrować - uroczyście poświęcać kościół, ołtarz, naczynia liturgiczne.

konsola - element architektoniczno-rzeźbiarski podtrzymujący żebra sklepienne, gzymsy, rzeźby, zwykle bogato zdobione, często w formie woluty.

koryncki - dekoracja głowicy mająca kształt kosza okolonego dwoma rzędami liści akantu.

kruchta - przedsionek kościoła w formie pomieszczenia wewnątrz budynku lub osobnej parterowej przybudówki.

krucyfiks – krzyż z wyobrażeniem Chrystusa.

krypta - sklepienie podziemie kościoła, zwykle pod prezbiterium, przeznaczone do składania relikwii i chowania zmarłych, także niekiedy do odprawiania nabożeństw żałobnych.

latarenka – niska oszklona wieżyczka służąca do oświetlenia wnętrza od góry.

maswerk – charakterystyczny dla architektury gotyckiej element dekoracyjny, złożony z motywów geometrycznych (kół, odcinków koła, stylizowanych trójliści itp.), wykuty w kamieniu lub zrobiony z cegły, najczęściej jako wypełnienie otworów okiennych, balustrad, prześwitów.

mensa - zasadnicza część ołtarza w formie kamiennej płyty lub skrzyni na nóżkach z kwadratowym wydrążeniem na relikwie męczenników.

marmoryzacja - pokrywanie jakichś powierzchni, zwykle ścian, okładziną naśladującą marmur; także: wytwarzanie, malowanie na papierze, ceramice, drewnie żyłkowań przypominających marmur.

nisza – półkolistą lub prostokątną wnęką stosowana najczęściej jako rama architektoniczna dla rzeźby.

pilaster – płaski filar przyścienny z bazą i głowicą, pełniący w architekturze funkcję dekoracyjną i konstrukcyjną jako wzmocnienie ściany.

polichromia – wielobarwne malowidła zdobiące ściany budowli, sklepienia, rzeźby, przedmioty artystyczne.

portal – ozdobne architektoniczno–rzeźbiarskie obramienie otworu wejściowego kościoła, pałacu, kamienic.

portatył – ołtarzyk przenośny w kształcie płyty z relikwiami zastępujący stały ołtarz.

profitka – okrągła osłona z otworem w środku, wkładana na świecę w lichtarzu, świeczniku w celu ochrony przed skapującym woskiem.

pulpit - pochyły blat w ławce szkolnej, klęczniku, biurku itp.

putto – naga, pulchna postać dziecięca występująca jako motyw dekoracyjny w malarstwie i rzeźbie okresu renesansu i baroku.

ryzalit – wysunięta część przedmiotu na wysokości wszystkich kondygnacji, usytuowana pośrodku lub w narożach.

sfazować – ukośnie lub półokrągło ściąć krawędź niektórych przedmiotów.

stalle - ozdobne ławy drewniane, niekiedy kamienne, przeznaczone dla duchowieństwa i dygnitarzy świeckich, ustawiane zwykle pod ścianami prezbiterium kościoła.

snycerstwo – artystyczne rzemiosło, sztuka rzeźbienia w drewnie, dawniej także w kamieniu.

tabernakulum - w kościołach katolickich szafka stojąca na ołtarzu, przeznaczona do przechowywania hostii i komunikantów.

woluta – ornament rzeźbiarsko-architektoniczny w kształcie spirali albo zwoju.

